

Rundskriv om fri rettshjelp

Nr. SRF- 1/2025

Dato: 30.09.2025

Endret: 01.10.2026

Mottakere:

Statsforvalterne

Domstolene

Barneverns- og helsenemndene

Advokatene mfl.

Innhold

1	INNLEDNING.....	6
2	GENERELLE BESTEMMELSER	7
2.1	Lovens formål	7
2.2	Hvem kan få fri rettshjelp	7
2.3	Hvem kan gi fri rettshjelp og orienteringsplikten	8
2.4	Hvor skal søknad og arbeidsoppgave sendes	9
2.5	Hvordan skal søknad og arbeidsoppgave sendes inn	10
2.6	Hva skal søknaden inneholde.....	10
2.7	Hvem kan innvilge fri rettshjelp	11
2.7.1	Fritt rettsråd	11
2.7.2	Fri sakførsel og fritak for rettsgebyr	11
2.7.3	Barneverns- og helsenemndas og statsforvalterens kompetanse i barnevernssaker	13
2.8	Etterbevilling og betinget søknad om fri rettshjelp	14
2.9	Godtgjøring og forbud mot ekstra betaling	14
2.10	Bostedsforbehold	16
2.11	Advokatskifte.....	17
2.11.1	Generelt.....	17
2.11.2	Hva er et advokatskifte og hvilke regler gjelder	17
2.11.3	Full avkortning i stykkprissaker	18
2.11.4	Unntak fra hovedregelen om full avkortning	18
2.11.5	Salærfastsettelsen ved advokatskifte.....	19
2.11.6	Forholdet til rettshjelpsloven § 3 andre ledd andre punktum	21
2.12	Refusjon av det offentliges utgifter	22
2.13	Adgangen til å trekke tilbake bevilling til fri rettshjelp.....	23

2.14	Klage og anke	24
3	LOVENS SUBSIDIÆRE KARAKTER.....	24
3.1	Generelt.....	24
3.2	Oppnevning av forsvarer eller bistandsadvokat etter straffeprosessloven	25
3.3	Private forsikringer som omfatter rettshjelp	25
3.4	Forvaltningsloven § 36	26
3.5	Etablerte offentlige service- og rådgivningskontorer og tvisteløsningsorganer	28
3.6	Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt	29
3.7	Medlemskap i foreninger og lag.....	31
4	ØKONOMISKE VILKÅR	31
4.1	Beregning av betalingsevnen	31
4.1.1	Bruttoinntekt.....	32
4.1.2	Nettoformue.....	32
4.1.3	Fradrag for forsørgelse av barn.....	33
4.1.4	Dokumentasjon av bruttoinntekt og nettoformue	34
4.2	Beregning av inntekt og formue når et skatteoppgjør ikke er tilgjengelig	34
4.3	Økonomisk identifikasjon	35
4.3.1	Ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi	35
4.3.2	Barn og forholdet til foreldrenes økonomi.....	36
4.3.3	Flere søker sammen eller har reell interesse i saken	36
5	EGENANDEL.....	37
5.1	Hvem skal betale egenandel og informasjon om ordningen	37
5.2	Fastsetting av egenandel	38
5.3	Betaling og innkreving av egenandel	39
5.4	Klage på egenandel og advokatens salær	40

6	FRITT RETTSRÅD	41
6.1	Reglenes virkeområde	41
6.2	Innholdet av fritt rettsrådsytelsen	41
6.2.1	Bistand fra advokat	41
6.2.2	Egne utgifter	41
6.2.3	Ikke-juridisk bistand	43
6.2.4	Rettspolitisk arbeid	44
6.3	Fritt rettsråd i prioriterte saker uten økonomisk behovsprøving	45
6.4	Fritt rettsråd i prioriterte saker med økonomisk behovsprøving	53
6.4.1	Generelt	53
6.4.2	De enkelte sakstypene	53
6.5	Uprioriterte fritt rettsrådssaker	61
6.5.1	Generelt	61
6.5.2	Aktuelle sakstyper	62
6.6	Utvidet bevilling og generelt om salærfastsetting	69
6.7	Omgjøring	71
7	FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR	72
7.1	Reglenes virkeområde	72
7.2	Hva fri sakførsel og fritak for rettsgebyr omfatter	73
7.2.1	Salær til prosessfullmektig	73
7.2.2	Behandlingsgebyr og sideutgifter	74
7.2.3	Rettergangsskritt ved annen domstol	74
7.2.4	Sakkyndige	75
7.2.5	Partens egne utgifter	75
7.2.6	Utgifter til anke	76
7.2.7	Rettspolitisk arbeid	76
7.2.8	Bistand til å få gjennomført dommen mv.	76

7.2.9	Spesielt om fritak for rettsgebyr	76
7.3	Fri sakførsel i prioriterte saker uten økonomisk behovsprøving	77
7.4	Fri sakførsel i prioriterte saker med økonomisk behovsprøving.....	79
7.5	Uprioriterte fri sakførselsaker	81
7.5.1	Generelt	81
7.5.2	Aktuelle sakstyper.....	83
7.6	Urimelighetsvurdering	86
7.7	EMK og andre folkerettslige forpliktelser	88
7.7.1	EMK artikkel 6 – retten til rettferdig rettergang	88
7.7.2	Folkerettslige forpliktelser overfor den samiske befolkning.....	90
7.8	Salærfastsetting	90
8	SAKSOMKOSTNINGER.....	91
8.1	Generelt.....	91
8.2	Sakskostnader til motparten	91
8.3	Saksomkostninger til det offentlige	91
8.4	Ettergivelse av saksomkostninger til det offentlige	92
9	INTERNASJONAL FRI RETTSHJELP	93
9.1	Konvensjoner og søknad om fri rettshjelp.....	93
9.2	Rettshjelp til utlendinger i sak i Norge.....	93
9.3	Rettshjelp til norske borgere i sak i utlandet	94
9.4	Barnebortføringssaker	96
9.4.1	Anmodning til Norge om tilbakelevering av barn til utlandet.....	96
9.4.2	Anmodning fra Norge om tilbakelevering av barn fra utlandet	97

1 INNLEDNING

Statens sivilrettsforvaltnings rundskriv 1/2025 om fri rettshjelp omhandler hovedreglene i rettshjelpsloven og rettshjelpsforskriften. Rundskrivet inneholder tolkninger og veiledning om hvordan bestemmelsene i loven og forskriften skal forstås. Det omtaler også gjeldende forvaltningspraksis på rettshjelpsfeltet.

Dette rundskrivet erstatter rundskriv SRF 1/2017 om fri rettshjelp. Rundskriv SRF 1/2017 gjelder likevel for advokatoppdrag som ble påbegynt før 15. oktober 2025.

Det følger av Prop. 124 L (2022-2023) Endringer i rettshjelpsloven (ny økonomisk modell for økonomisk behovsprøving) og lov om endringer i rettshjelpsloven, LOV-2023-12-20-109, at det er gjort grunnleggende endringer i det økonomiske vilkåret for offentlig rettshjelp, og i egenandelsordningen. Tilsvarende følger av forskrift 26. september 2025 om fri rettshjelp nr. 1961.

Endringene gjelder bare for saker der oppdraget i den aktuelle rettsråds- eller sakførselsaken er påbegynt 15. oktober 2025 eller senere, jf. rettshjelpsforskriften § 23. Rundskrivets kapittel 4 om økonomiske vilkår og kapittel 5 om egenandel gjelder derfor bare for slike oppdrag. Det samme gjelder omtalen av de øvrige lov- og forskriftsendringene, som trådte i kraft 15. oktober 2025. Dette gjelder blant annet punkt 2.5, om hvordan en søknad om rettshjelp skal sendes inn, og punkt 2.8 om at søknaden må fremmes innen 3 måneder etter at advokaten har avsluttet oppdraget.

Samtidig med at nye lov- og forskriftsbestemmelser trådte i kraft, ble det lansert ny digital søknadsportal for rettshjelp. Denne løsningen skal bare benyttes når advokatoppdraget i den aktuelle rettsråds- eller sakførselsaken ble påbegynt 15. oktober 2025 eller senere.

Når en advokat søker om rettshjelp på vegne av en klient i saker som avgjøres av statsforvalteren, domstolen eller Trygderetten, skal søknaden sendes inn gjennom denne portalen, jf. rettshjelpsforskriften § 11 første ledd. Det samme gjelder egeninnvilgelser og arbeidsoppgaver, som skal til statsforvalteren og Trygderetten. Arbeidsoppgaver til domstolene skal fortsatt sendes via Aktørportalen, se punkt 2.5.

Ble oppdraget i den aktuelle rettsråds- eller sakførselsaken påbegynt før 15. oktober 2025 er det ingen endringer når det gjelder innsendinger som nevnt.

Det følger av lov om endringer i rettshjelpsloven LOV-2025-06-20-82 og Prop.103 L (2024-2025) Endringer i rettshjelpsloven mv (prioriterte sakstyper for rettshjelp mv.) at det er gjort endringer blant annet i saksområdene og vilkårene for å få fri rettshjelp i uprioriterte saker. Mindre deler av loven trådte i kraft 1. juli 2025, mens flere bestemmelser trer i kraft 1. oktober 2026, jf. FOR-2026-09-11-1775.

Rundskrivet er pr. 1. oktober 2026 oppdatert i tråd med disse endringene. Det er også gjort enkelte andre justeringer. Det er regelverket som gjelder på vedtakstidspunktet, det vil si datoen et vedtak om rettshjelp blir fattet, som bestemmer hvilket regelverk som skal gjelde. For saker etter rettshjelpsloven § 16 andre ledd nr. 5 gjelder likevel endringen bare for saker der oppdraget i fri sakførselsaken blir påbegynt 1. oktober 2026 eller senere. For saker der oppdraget er påbegynt før 1. oktober 2026, gjelder rettshjelpsloven § 16 andre ledd nr. 5 slik den lød før endringene trådte i kraft jf. rettshjelpsforskriften § 23 andre ledd.

2 GENERELLE BESTEMMELSER

2.1 Lovens formål

Formålsbestemmelsen i rettshjepsloven § 1 første ledd gir uttrykk for at hovedsiktemålet med rettshjepsordningen er å yte bistand til de som ikke selv har økonomisk evne til å dekke utgifter til juridisk bistand. Bare saker som anses å ha stor personlig og velferdsmessig betydning for den enkelte skal i utgangspunktet dekkes. For nærmere detaljer, se Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) side 8 flg. og Innst. O. nr. 43 (2004-2005) side 2.

Bestemmelsen slår fast at det bare er nødvendige utgifter som kan dekkes under ordningen med fri rettshjelp. Det betyr for det første at det må være nødvendig med juridisk bistand for å kunne få fri rettshjelp. Hvis søkeren kan ivareta egne interesser, eller hvis bistanden kan dekkes av andre ordninger vil bistanden ikke være nødvendig. Se mer om dette i kapittel 3 om lovens subsidiære karakter.

Bistanden anses heller ikke nødvendig med mindre den gjelder en konkret og aktuell tvist/krav. Generell orientering eller vurdering av mulige fremtidige problemstillinger omfattes ikke av rettshjepsloven.

Det er også utledet av formålsbestemmelsen at det som hovedregel ikke anses nødvendig å dekke utgifter til mer enn én advokat i én sak. Den som har krav på fri rettshjelp står fritt til å velge advokat, herunder bytte advokat underveis i saken. Merkostnadene ved et advokatskifte dekkes som hovedregel ikke av det offentlige, jf. salærforskriften § 12 med kommentarer i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, og rundskrivet punkt 2.11.

Formålsbestemmelsen er ellers retningsgivende for tolkningen av enhver bestemmelse i loven når det gjelder om, og i hvilket omfang, utgiftene kan dekkes.

2.2 Hvem kan få fri rettshjelp

Etter rettshjepsloven § 4 første ledd skal fri rettshjelp normalt kun gis til fysiske personer. Både norske statsborgere og utlendinger omfattes. Utlendinger som søker fri rettshjelp i Norge, skal behandles på samme måte som personer som bor i Norge. Søknaden behandles etter de alminnelige regler for fri rettshjelp.

Når det gjelder bevilling til fri sakførsel, har Norge en traktatmessig forpliktelse etter Haag-konvensjonen om den sivile prosess av 1. mars 1954. Utlendinger gis adgang til fri sakførsel etter de samme regler som gjelder for norske statsborgere, uansett om utlendingen er bosatt i Norge eller ikke.

For fritt rettsråd er det ingen konvensjoner av tilsvarende type. Praksis er likevel at søknader fra utlendinger bosatt i Norge blir behandlet på samme måte som norske statsborgere. Søkerens problem må likevel ha særlig tilknytning til Norge, og det må være behov for å engasjere advokat i Norge, jf. rettshjepsloven § 4 andre ledd første punktum.

Fri sakførsel kan bare gis for saker som behandles av norsk domstol eller forvaltningsorgan, jf. § 4 andre ledd andre punktum. Unntaksvis kan det innvilges fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan etter reglene i rettshjepsloven § 12. Se nærmere om dette i kapittel 9.

Når særlige grunner taler for det, kan fri rettshjelp også gis til ideelle sammenslutninger, herunder sammenslutninger bestående av personer med minoritetsbakgrunn. Sammenslutninger som vil kunne omfattes av denne unntaksbestemmelsen er foreninger, organisasjoner, stiftelser og selskaper med ideelt formål. Mindre organiserte grupper som ikke kan betegnes som en sammenslutning faller utenfor begrepet ideell sammenslutning. Personer som hører til slike grupper henvises til å søke fri rettshjelp individuelt.

Det skal føres en restriktiv praksis ved vurderingen av om ideelle sammenslutninger skal innvilges fri rettshjelp. Begrunnelsen for dette er at det ofte vil være flere personer å dele utgiftene på, eller at det er naturlig at utgiftene til rettshjelp inngår som en del av utgiftspostene til sammenslutningens virksomhet.

For å kunne innvilge fri rettshjelp til en ideell sammenslutning, må det være spesielle omstendigheter knyttet til selve sammenslutningen som tilsier at fri rettshjelp bør innvilges. Det bør i tillegg ikke være mulig og rimelig å fordele utgiftene på det enkelte medlem. Det må videre legges vekt på om saken har betydelig prinsipiell interesse, eller om den vil ha avgjørende betydning for sammenslutningens økonomi. Det kan for eksempel være rimelig å innvilge fri rettshjelp til små ressursvake interesseorganisasjoner med ideelt formål.

Etter rettshjelpsloven § 18 første ledd andre punktum har Høyesterett en særskilt hjemmel til å innvilge fri sakførsel til andre enn fysiske personer dersom særlige grunner foreligger.

Statsforvalteren kan også innvilge fri sakførsel til andre enn fysiske personer med grunnlag i rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd jf. EMK. Det vises til Høyesteretts uttalelse i HR-2015-1934 A der det fremgår at en søknad om fri sakførsel til andre enn fysiske personer, for eksempel et aksjeselskap alltid skal behandles etter rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd før det gjøres en vurdering etter EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav c. Et krav om dekning av utgifter etter EMK må derfor fremmes som et krav om fri sakførsel, selv om det materielle grunnlaget for kravet er EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav c, og ikke rettshjelpsloven. Når det gjelder den nærmere vurderingen etter EMK vises det til punkt 7.7.1.

2.3 Hvem kan gi fri rettshjelp og orienteringsplikten

Alle privatpraktiserende advokater kan yte fri rettshjelp, jf. rettshjelpsloven § 2 første ledd. Fri rettshjelp kan dessuten gis av offentlig advokatkontor, jf. § 2 første ledd.

Justis- og beredskapsdepartementet kan ved forskrift eller i enkelttilfeller samtykke i at fri rettshjelp gis av andre enn advokater, jf. § 2 tredje ledd.

Etter forskrift av 9. oktober 1997 nr. 1087 om adgang til å yte fritt rettsråd for juridiske kandidater som utøver rettshjelpsvirksomhet, har rettshjelpere hatt adgang til å yte fri rettshjelp. Forskriften ble opphevet 1. januar 2025 da advokatloven trådte i kraft. Det er vedtatt overgangsregler i advokatloven § 73 (5). Dette innebærer at den som var jurist når advokatloven trådte i kraft, og som har gitt melding til Tilsynsrådet for advokatvirksomhet om at vedkommende driver rettshjelpsvirksomhet etter forskrift 20. desember 1996 nr. 1161 til domstolovens kapittel 11 § 1-1, kan yte fritt rettsråd etter rettshjelpsloven i inntil to år etter at advokatloven trådte i kraft.

Etter rettshjelpsloven § 2 tredje ledd kan departementet samtykke i at andre enn advokater gir fri rettshjelp. Adgangen til å gi slikt samtykke er delegert til de organer som har kompetanse til å innvilge fri rettshjelp.

Ved vurderingen av om samtykke skal gis, skal det legges stor vekt på den aktuelle rettshjelpsytters kvalifikasjoner, fordi forutsetningen for offentlig støtte til rettshjelp er at den som søker rettshjelp sikres forsvarlig juridisk bistand. Det må også legges vesentlig vekt på rettshjelpssøkerens situasjon, og avstanden til advokat. Det avgjørende er om det etter en samlet vurdering kan kreves at søkeren benytter seg av en advokat, eller om det er mest rimelig at rettshjelpen blir gitt av andre.

Det følger av forskrift 12. desember 2020 nr. 2676 om tilskudd til spesielle rettshjelpstiltak at organisasjoner som driver frivillig rettshjelpsvirksomhet, kan søke om offentlig tilskudd til dette. Tiltakene yter gratis bistand, og kan ikke kreve betaling av klienten. Tiltakene kan heller ikke yte rettshjelp etter rettshjelpsloven.

Advokater og andre som yter fri rettshjelp har plikt til å orientere klientene om muligheten for å søke fri rettshjelp jf. rettshjelpsloven § 2 andre ledd. Orientering skal gis av eget tiltak når det kan tenkes at klienten har rett til fri rettshjelp.

Klienten kan unnlate å søke fri rettshjelp selv om vedkommende fyller vilkårene for slik bistand. I slike tilfeller bør advokaten sikre dokumentasjon for at det er avtalt oppgjør etter andre ordninger.

2.4 Hvor skal søknad og arbeidsoppgave sendes

I rettshjelpssaker som avgjøres av statsforvalteren sendes søknad eller arbeidsoppgaven som hovedregel til statsforvalteren i det fylket søkeren har bopel eller oppholder seg over noe tid. Adressen som er oppgitt i Folkeregisteret er ikke avgjørende for hvor søknaden skal sendes.

Søknader om fri rettshjelp i saker som pågår i utlandet sendes likevel alltid til Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus. Dersom det søkes om bistand fra norsk advokat i Norge i en slik sak, behandles også dette spørsmålet av Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus.

Søknader fra enhver person som er bosatt i utlandet sendes i utgangspunktet til det fylket personen eller saken har nærmest tilknytning til. Har personen eller saken ikke tilknytning til et bestemt fylke, sendes søknaden til Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus.

Statsforvalteren i Buskerud, Østfold, Oslo og Akershus skal også behandle alle søknader om fritt rettsråd og fri sakførsel i saker om barnebortføring. Dette med unntak av søknader om sakførsel som skal behandles av Oslo tingrett, se punkt 9.4.1 og 9.4.2.

I rettshjelpssaker som avgjøres av en domstol eller spesielle forvaltningsorgan, sendes søknaden og arbeidsoppgaven til den domstol eller det forvaltningsorgan som skal behandle eller behandler den materielle saken.

Når det gjelder oversendelse av en søknad om fri rettshjelp til og fra utlandet vises det til kapittel 9.

Dersom det søkes om fri rettshjelp gjennom den digitale søknadsportalen for rettshjelp, jf. punkt 2.5, vil oversending til rett organ skje automatisk basert på opplysninger i

søknadsskjemaet. Søkeren trenger dermed ikke aktivt å velge hvor søknaden skal sendes. Velger søkeren å sende inn søknaden på annen måte, må søkeren derimot selv ta stilling til hvilket organ søknaden skal sendes til.

2.5 Hvordan skal søknad og arbeidsoppgave sendes inn

Når en advokat eller rettshjelper søker om rettshjelp på vegne av en klient i saker som avgjøres av statsforvalteren, domstolen eller Trygderetten, skal søknaden sendes inn digitalt gjennom søknadsportalen for rettshjelp, jf. rettshjelpsforskriften § 11 første ledd.

Det samme gjelder egeninnvilgelser og arbeidsoppgaver, som skal til statsforvalteren og Trygderetten. Arbeidsoppgaver til domstolene skal fortsatt sendes via Aktørportalen.

Når den som ønsker rettshjelp selv søker om dette, skal søknaden i utgangspunktet også sendes inn gjennom søknadsportalen. Dersom det er grunner som gjør at rettshjelps søkeren ikke kan benytte den digitale løsningen og enda ikke har advokat som kan bistå med å søke, kan søknaden sendes utenfor søknadsportalen. Søknaden skal da sendes direkte til organet som har kompetanse til å behandle søknaden, jf. punkt 2.7.

Det kan søkes utenfor søknadsportalen hvis søkeren ikke har elektronisk ID (mangler fødselsnummer/ D-nummer), eller har reservert seg mot digital samhandling med det offentlige. Også den som søker på vegne av en mindreårig, eller verger som søker på vegne av personen de er verge for kan søke utenfor den digitale løsningen. Det samme gjelder personer med strengt fortrolig adresse (kode 6), eller som har en funksjonsnedsettelse som medfører at vedkommende ikke kan søke digitalt. Dersom søkeren er utenlandsk statsborger og søker om rettshjelp i Norge, kan også det være en grunn til ikke å søke digitalt.

Rettshjelpsmyndighetene skal i utgangspunktet legge til grunn søkerens vurdering, og søknader som er fremmet utenfor søknadsportalen skal derfor behandles. Søkeren bør likevel oppfordres til å bruke den digitale løsningen, når det er en mulighet.

2.6 Hva skal søknaden inneholde

En søknad om fri rettshjelp skal inneholde opplysninger om hva saken gjelder, og hva det søkes om bistand til. Det skal gis en kort men fullstendig fremstilling av saken. I tillegg skal det gis en konkret redegjørelse for sakens omfang, når det er relevant for søknaden. Det skal også om mulig legges ved dokumentasjon som viser sakens karakter og omfang. I noen sakstyper stilles det krav om spesifikk dokumentasjon. Dette er nærmere presisert under de enkelte sakstypene.

Søknaden skal i tillegg inneholde opplysninger om søkerens og eventuelt ektefelles eller samboers økonomiske situasjon. Se nærmere om dette i punkt 4.3.1.

Ved søknad om fri sakførsel må det også redegjøres for hvilken domstol saken er eller vil bli behandlet ved, hva påstanden går ut på og de viktigste bevis som skal føres. Hvis saken må behandles i forliksrådet, skal søknad om fri sakførsel ikke fremmes før saken har vært behandlet der. Forliksklagen med påskrift om utfallet må legges ved.

I saker for domstolen, skal det legges ved kopi av stevningen, tilsvaret og prosesskriv, når disse er utarbeidet før det søkes om fri sakførsel. Gjelder søknaden en ankesak, må kopi av dommen fra underinstansen legges ved. Det samme gjelder kopi av ankeerklæringen

og eventuelt anketilsvar når disse er utarbeidet. Er det utarbeidet utdrag, bør en kopi legges ved. Søkeren bør dessuten opplyse om hvilken advokat som ønskes oppnevnt til å føre saken. Når det søkes om fri sakførsel etter at dom eller kjennelse er avsagt, skal det legges ved kopi av denne.

Etter at statsforvalteren har avgjort en søknad om fri sakførsel, sendes det melding om utfallet til søkeren eller søkerens advokat. Den aktuelle domstolen skal orienteres når en søknad om fritak for rettsgebyr og/eller fri sakførsel er innvilget. I tillegg skal domstolen orienteres når en søknad om fritak for rettsgebyr avslås. Begrunnelsen skal bare sendes parten, slik at ikke domstolen og motparten blir kjent med denne.

2.7 Hvem kan innvilge fri rettshjelp

Spørsmålet om hvem som kan innvilge fri rettshjelp er regulert i rettshjelpsloven §§ 13 og 19 og i rettshjelpsforskriften §§ 13 og 17.

2.7.1 Fritt rettsråd

Statsforvalteren har med hjemmel i rettshjelpsloven § 13 jf. rettshjelpsforskriften § 13 første ledd kompetanse til å innvilge fritt rettsråd i alle saker. Dette omfatter også saker som gjelder dekning av forsikringsegenandel i sak på rettsrådsstadiet. Statsforvalteren avgjør også alltid en søknad om dekning av utgifter som faller inn under rettshjelpsloven § 14 andre og tredje ledd, jf. forskriften § 13 første ledd andre punktum.

I saker som faller inn under rettshjelpsloven § 11 første og andre ledd, dvs. i alle prioriterte saker, kan i tillegg advokaten eller rettshjelperen selv egeninnvilge fritt rettsråd når det økonomiske vilkåret er oppfylt, jf. forskriften § 13 andre ledd. Hvis advokaten/rettshjelperen er i tvil om saken faller inn under § 11 første eller andre ledd, skal det tas kontakt med statsforvalteren før det egeninnvilges fritt rettsråd.

Advokatens/rettshjelperens innvilgelseskompetanse omfatter ikke dekning av partens egne utgifter og dekning av annen sakkyndig bistand etter rettshjelpsloven § 14 andre og tredje ledd.

Innvilgelse av fritt rettsråd er generelt begrenset til fastsatt stykkpris etter stykkprisforskriften, jf. rettshjelpsforskriften § 14. Bestemmelsen innebærer at advokaten/rettshjelperen ikke har kompetanse til å innvilge fritt rettsråd utover stykkpris. Bestemmelsen innebærer også at statsforvalteren i utgangspunktet skal begrense innvilgelsen av fritt rettsråd til stykkpris. Se likevel punkt 6.6 om statsforvalterens kompetanse til å utvide en bevilling til fritt rettsråd, jf. rettshjelpsforskriften § 15.

2.7.2 Fri sakførsel og fritak for rettsgebyr

Det følger av rettshjelpsloven § 19 første ledd første punktum at den rett eller det forvaltningsorgan som har saken til behandling har kompetanse til å innvilge fri sakførsel i alle saker uten økonomisk behovsprøving, jf. § 16 første ledd og § 17 tredje ledd.

I øvrige tilfeller legger loven kompetansen til Justis- og beredskapsdepartementet, jf. rettshjelpsloven § 19 første ledd andre punktum. Denne kompetansen er i alle prioriterte saker delegert til den rett eller det forvaltningsorgan som har saken til behandling, jf. rettshjelpsforskriften § 17. Domstolen avgjør også søknader om dekning av forsikringsegenandelen i prioriterte fri sakførselsaker.

Rettens kompetanse gjelder både hvor saken allerede er brakt inn og hvor søker vurderer å fremme sak for domstolen, dvs. hvor saken eventuelt skal tas til behandling. Det samme gjelder ved søknad om etterbevilling av fri sakførsel. Det vises til Hålogaland lagmannsretts kjennelse av 24. mars 2006 i sak 06-037274.

I saker som faller inn under rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd, dvs. i alle uprioriterte saker, er det bare statsforvalteren som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel, jf. rettshjelpsforskriften § 17 andre ledd. Dette gjelder også dekning av forsikringsegenandelen i uprioriterte fri sakførselsaker.

Etter rettshjelpsloven § 18 har likevel Høyesterett utvidet myndighet til å innvilge fri sakførsel når en sivil sak er henvist til behandling i Høyesterett. Vilkåret om at en sak må være «henvist til behandling i Høyesterett» innebærer at det enten må foreligge samtykke til å fremme en anke over dom etter tvisteloven § 30-4, eller en beslutning om overføring av anke over kjennelse eller beslutning til behandling i avdeling etter domstolloven § 5 første ledd andre punktum.

Rettshjelpsloven § 18 gjelder ikke i saker som behandles av Høyesteretts ankeutvalg. I slike saker avgjøres spørsmålet om fri sakførsel etter reglene i rettshjelpsloven § 16. Dersom en sak henvises til behandling i Høyesterett og det deretter innvilges fri sakførsel etter rettshjelpsloven § 18, vil også arbeidet for ankeutvalget være dekket.

§ 18 er en spesialbestemmelse som kommer i tillegg til § 16 fjerde ledd. Det vil si at statsforvalteren i utgangspunktet har kompetanse til å behandle søknader om fri sakførsel og fritak for rettsgebyr i ankesaker til Høyesterett. Når saken er henvist til behandling i Høyesterett før det søkes om fri sakførsel, er det likevel Høyesterett som skal behandle søknaden om fri sakførsel. Høyesterett kan ellers foreta en ny vurdering, og eventuelt innvilge fri sakførsel etter § 18, selv om statsforvalteren har avslått søknaden.

Det fremgår av rettshjelpsforskriften § 18 at innvilgelseskompetansen i saker som nevnt i lovens § 16 første og andre ledd og § 17, i utgangspunktet skal begrenses til stykkpris etter stykkprisforskriften, dersom slik stykkpris er fastsatt på området. I dag er det kun fastsatt stykkpris i saker som behandles av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14 i barnevernsloven, jf. § 17 tredje ledd nr. 2 og stykkprisforskriften § 6 første ledd nr. 2.

Etter rettshjelpsforskriften § 19 kan likevel den instans som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter forskriften § 17 også utvide en bevilling til fri sakførsel. En utvidelse forutsetter at det faktiske samlede timeforbruket i saken overstiger den fastsatte stykkpris med 50 %, og at det godtgjøres at det foreligger særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. også stykkprisforskriften § 6 andre ledd. Se nærmere om dette under punkt 7.8 om salærfastsetting.

Den domstol, statsforvalter eller det forvaltningsorgan som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter rettshjelpsforskriften § 17 første ledd, avgjør også om en bevilling til fri sakførsel skal omfatte fritak for rettsgebyr etter lovens § 25 første eller andre ledd. I praksis er rettsgebyret ansett som en del av en fri sakførselbevillingen, slik at en selvstendig vurdering bare gjøres når det kun søkes om fritak for rettsgebyr. Det organet som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter rettshjelpsforskriften § 17 første ledd avgjør også om den som ikke har krav på fri sakførsel, likevel skal gis fritak for rettsgebyr etter lovens § 25 andre ledd jf. bestemmelsens andre punktum.

2.7.3 Barneverns- og helsenemndas og statsforvalterens kompetanse i barnevernssaker

Etter rettshjelpsforskriften § 17 første ledd, har barneverns- og helsenemnda kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker som nevnt i rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 1 og 2. Det organ som fatter det materielle vedtaket i tvangssaken skal også avgjøre spørsmålet om fri rettshjelp for den del av saksbehandlingen som direkte angår vedkommende organ. Statsforvalteren har dermed ikke kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker for barneverns- og helsenemnda.

Barneverns- og helsenemndas kompetanse er begrenset til saker som behandles etter helse- og omsorgstjenesteloven og kapittel 14 i barnevernsloven. Etter rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 1 og nr. 2 skal det gis fri sakførsel uten behovsprøving i saker som skal behandles av barneverns- og helsenemnda. Forholdet vil være omfattet av bestemmelsen på det tidspunkt tvangssaken faktisk er oversendt og registrert inn hos barneverns- og helsenemnda. Dette gjelder også når saken blir trukket tilbake eller hevet etter at den er oversendt nemnda.

Når det gjelder hva som omfattes av fri sakførselbevillingen vises det generelt til punkt 7.2. På samme måte som ellers dekkes også forberedende arbeid i forbindelse med saken. Når barnevernet tar initiativ til sak for barneverns- og helsenemnda anses forberedelsen å ha startet når den som er part i saken er blitt orientert om at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak for nemnda. Når den private part tar initiativ til en sak for barneverns- og helsenemnda, for eksempel om tilbakelevering av omsorgen, anses forberedelsen å ha startet når parten har fremmet kravet. I praksis anses også arbeidet med å fremme/utarbeide kravet som nødvendig forbedrende arbeid. Det har da oppstått en handlingsplikt for barneverntjenesten til å forberede sak for barneverns- og helsenemnda, jf. barnevernsloven § 14-8 tredje ledd.

Klager over akuttvedtak etter blant annet barnevernsloven § 4-2 avgjøres av barneverns- og helsenemnda, og nemnda skal da innvilge fri sakførsel etter rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 2. Et akuttvedtak som er fattet av barneverntjenesten skal behandles av barneverns- og helsenemnda først når det er klaget på vedtaket og klagen er sendt til nemnda. Barneverns- og helsenemnda har derfor ikke kompetanse til å behandle en søknad om fri sakførsel før klagen er mottatt. Når klagen først er sendt nemnda, vil fri sakførselbevillingen omfatte både arbeidet med å utarbeide klagen og nødvendig forberedende arbeid. Det går en absolutt grense for hva som dekkes som forberedende arbeid ved akuttvedtaket, dvs. at arbeid som er utført før vedtaket ble fattet ikke dekkes som fri sakførsel.

Når barnevernet har fattet midlertidige akuttvedtak som nevnt i barnevernsloven § 4-2 første og andre ledd og § 4-4 første ledd, men vedtaket ikke blir etterfulgt av at barnevernet starter forberedelse til sak som skal behandles av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14 i barnevernsloven, skal eventuell bistand gis som fritt rettsråd, jf. rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 2 a. Tilsvarende gjelder når barnevernet har startet forberedelse til sak som skal behandles av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14, men hvor saken likevel ikke blir oversendt nemnda, jf. rettshjelpsloven § 11 første ledd nummer 2 b. Barneverns- og helsenemnda har ikke kompetanse til å innvilge fri sakførsel i disse tilfellene. Se mer om bestemmelsene under punkt 6.3 bokstav b.

2.8 Etterbevilling og betinget søknad om fri rettshjelp

Det skal som hovedregel søkes om fri rettshjelp før bistanden ytes. Rettshjelp kan likevel også innvilges etter at saken eller problemet det søkes rettshjelp til er ferdig behandlet, jf. rettshjelpsloven § 6.

En søknad om økonomisk behovsprøvd rettshjelp skal likevel sendes inn innen tre måneder etter at advokaten har avsluttet arbeidet i saken.

En søknad som er innkommet senere enn tre måneder etter advokatens arbeid i saken er avsluttet, kan avvises, jf. rettshjelforskriften § 11 andre ledd. Søknaden skal i utgangspunktet avvises, med mindre forsinkelsen skyldes forhold utenfor advokatens eller søkerens kontroll, for eksempel langvarig alvorlig sykdom. Det er normalt ikke grunn til å vente med å søke om rettshjelp til mer enn tre måneder etter at oppdraget er avsluttet og skulle vært betalt.

Etterbevilling gis av de organer som ellers kan innvilge fri rettshjelp i den aktuelle sakstypen.

En etterbevilling skal i relasjon til de materielle vilkårene vurderes som om søknaden var kommet inn på forhånd. Det økonomiske vilkåret skal derimot vurderes ut fra økonomien på søknadstidspunktet, se punkt 4.2. Dette fordi lovens formål jf. § 1, er å gi støtte til den som ikke selv har betalingsevne på det tidspunkt vedkommende har behov for juridisk bistand.

Det vil som regel ikke være rimelig å innvilge en etterbevilling dersom søkeren faktisk har betalt for bistanden, jf. § 1 om at rettshjelp er tiltenkt personer som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å betale for juridisk bistand.

Rettshjelpsloven er ikke til hinder for å fremsette en betinget søknad om fri sakførsel. Dette følger av Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 8. september 1989 (Rt-1989 side 1037). Når det faktisk er søkt om fri sakførsel og en slik bevilling er gitt, er det derimot ikke i ettertid anledning til å gjøre bevillingen subsidiær/betinget slik at den bare kommer til anvendelse dersom parten ikke blir tilkjent saksomkostninger av motparten, se blant annet Rt-2009-265 avsnitt 72 og HR-2024-826 avsnitt 69. Hvis parten med fri sakførsel blir tilkjent saksomkostningene, skal kravet på saksomkostninger i utgangspunktet overføres til det offentlige, jf. punkt 8.3.

2.9 Godtgjøring og forbud mot ekstra betaling

Godtgjøring til den som yter bistand etter rettshjelpsloven skal fastsettes etter forskrift av 3.12.1997 om salær fra det offentlige til advokater mv. (salærforskriften) og forskrift av 12.12.2005 om salær fra det offentlige til advokater mfl. etter faste satser (stykkprissatser) ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkprisforskriften), jf. rettshjelpsloven § 3 første ledd.

Godtgjøring gis etter en timesats som fastsettes av Justis- og beredskapsdepartementet. Det vises ellers til salærforskriften med kommentarer i departementets veileder av 1. januar 2020.

Det følger av rettshjelpsloven § 3 andre ledd at en advokat ikke kan kreve eller motta ytterligere vederlag av klienten for arbeid som betales av det offentlige.

Dette betyr for det første at advokaten ikke kan kreve betaling etter en høyere timesats enn den offentlige salærsatsen. En advokat som tar på seg et oppdrag som dekkes etter rettshjelpsloven kan dermed ikke kreve en eventuell differanse mellom den offentlige og sin ordinære salærsats fra klienten.

Bestemmelsen er også til hinder for å kreve salær basert på advokatens ordinære satser når den part som tilkjennes saksomkostninger er innvilget fri sakførsel. Retten kan ikke ilegge høyere saksomkostninger enn hva som følger av den benefiserte satsen. Det vises til Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 23. mai 1990 (Rt-1990 side 581), jf. også Rt-2009 side 265 avsnitt 72-73 og HR-2013-1828-U.

Rettshjelpsloven § 3 innebærer dessuten at advokaten ikke kan kreve betaling for flere timer enn det salærfastsettende myndighet dekker som et rimelig antall timer i saken. Dette får først og fremst betydning når det foreligger en salærfastsetting med utgangspunkt i advokatens arbeidsoppgave. Dersom arbeidet ikke er honorert fullt ut fordi det overstiger det som er rimelig og nødvendig etter salærforskriften § 7, kan det overskytende ikke kreves betalt av klienten. Tilsvarende gjelder hvor et rettsråd i utgangspunktet betales med en stykkpris, men hvor advokaten arbeider utover det som dekkes av stykkprisen (det dobbelte av stykkprissatsen) og statsforvalteren ikke mener det er grunn til å dekke denne bistanden.

Dersom klienten ønsker å gå videre med saken, etter at advokaten har avsluttet sin bistand under rettshjelpsordningen, er rettshjelpsloven § 3 andre ledd likevel ikke til hinder for at det inngås en ny avtale mellom advokat og klient om fremtidig bistand. Det er dermed anledning til å avtale at klienten selv betaler for ytterligere bistand dersom statsforvalteren har avslått en søknad om utvidet fritt rettsråd. Ved en avtale om ytterligere bistand må advokaten uttrykkelig gjøre klienten oppmerksom på at det fremtidige arbeidet ikke dekkes under ordningen med fri rettshjelp, og bør sørge for at dette blir dokumentert.

En advokat kan ha ett oppdrag som i utgangspunktet faller inn under fri rettshjelp, men der klienten i tillegg ber om annen bistand som ikke faller inn under rettshjelpsordningen. Dersom det er helt atskilte oppdrag, oppstår det i praksis ingen problemer. Advokaten må da presisere overfor klienten hva som ikke faller inn under fri rettshjelp, og klienten betaler for denne bistanden uten at dette rammes av rettshjelpsloven § 3 andre ledd.

I enkelte tilfeller kan oppdraget ha en viss tilknytning til saken som dekkes av fri rettshjelp, men slik at det ikke vil dekkes av det offentlige. Dette kan for eksempel gjelde omfattende "sjelesorg", mediehandtering eller annet som ikke er direkte nødvendig for å utføre det juridiske oppdraget. I disse tilfeller må advokaten gjøre klienten oppmerksom på at dette arbeidet ikke faller inn under ordningen med fri rettshjelp, og bør sørge for at det blir dokumentert. Dersom klienten er villig til å betale for hjelpen av egne midler, kan dette skje uten hinder av § 3 andre ledd. En nærmere presisering av hvilket arbeid som kan dekkes av det offentlige, er gitt i kommentarene til salærforskriften punkt 7.3, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

I Rt-1984 side 1469 har Høyesteretts kjæremålsutvalg lagt til grunn at rettshjelpsloven § 3 ikke får anvendelse når det er gitt etterbevilling til fri rettshjelp med et timetall som er lavere enn det som allerede var påløpt da bevillingen ble gitt. Kjæremålsutvalget uttalte at det i utgangspunktet ikke kan antas at en etterbevilling får virkning for et allerede forfalt salærkrav fastsatt ved rettsforlik mellom advokat og klient.

2.10 Bostedsforbehold

Etter rettshjelpsloven § 3 tredje ledd dekker ikke det offentlige merutgifter som følge av at det i saker for domstolene er valgt advokat med kontor utenfor rettskretsen. I andre saker, herunder saker for barneverns- og helsenemnda betales ikke merutgifter som følge av at det er valgt en advokat eller rettshjelper utenfor rimelig nærhet av rettshjelpsmottakerens bopel eller oppholdssted.

Reglene om bostedsforbehold gjelder fri rettshjelp generelt, dvs. også i saker hvor fri sakførsel eller fritt rettsråd gis uten behovsprøving.

Salærfastsettende myndighet kan i spesielle tilfeller oppheve bostedsforbeholdet, jf. rettshjelpsloven § 3 siste ledd og salærforskriften § 9 tredje ledd. Søknad om opphevelse av bostedsforbeholdet skal som hovedregel fremmes før bistanden ytes, jf. salærforskriften § 9 fjerde ledd. Dette er i praksis forstått slik at det må søkes før utgiften påløper. Fordi bostedsforbeholdet innebærer at det kan påløpe ekstra utgifter for klienten, er det viktig at advokaten så snart som mulig undersøker om avstanden rammes av bostedsforbeholdet. Er advokaten i tvil om advokatkontoret anses å være i rimelig nærhet av rettshjelpsmottakerens bopel eller oppholdssted, skal dette tas opp med salærfastsettende myndighet før bistanden ytes.

I saker for domstolen skal retten vurdere opphevelse av bostedsforbeholdet ved oppnevning av prosessfullmektig. Dette gjelder også når statsforvalteren har kompetanse til å innvilge fri sakførsel. Ved vurderingen av om bostedsforbeholdet skal oppheves skal det foretas en skjønnsmessig vurdering. For nærmere detaljer vises det til Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020 til salærforskriften punkt 9.2 og 9.3 om opphevelse av bostedsforbeholdet.

Det føres generelt en restriktiv praksis når det gjelder opphevelse av bostedsforbeholdet. I sak for barneverns- og helsenemnda vil sakens art, omfang og vanskelighetsgrad som hovedregel ikke i seg selv være tilstrekkelig grunn til å oppheve bostedsforbeholdet, fordi denne typen saker i alminnelighet har stor betydning for den det gjelder, og det forutsettes at de fleste advokater kan påta seg et oppdrag i en barnevernssak.

I vurderingen av om det er grunn til å oppheve bostedsforbeholdet skal det tas utgangspunkt i merkostnadenes størrelse, herunder skal det vurderes hvor mye dyrere det vil bli å benytte den aktuelle advokaten enn en advokat fra søkers nærområde. Jo større merutgifter, desto sterkere grunner kreves for å oppheve bostedsforbeholdet. Dersom merutgiftene er betydelige, skal bostedsforbeholdet kun helt unntaksvis oppheves. I vurderingen ses det blant annet hen til om det er advokater i nærområdet som har erfaring fra barnevernssaker, og om advokatrelasjonen ble etablert som følge av at klienten tidligere var bosatt i nærheten av advokaten. Merutgiftene ved valg av advokat fra et sted hvor klienten hverken oppholder seg eller hvor saken skal opp, dekkes normalt ikke. Det ses ellers hen til om advokaten har representert klienten flere ganger i samme sak, og om det er spesielle forhold ved klienten som tilsier at den aktuelle advokaten bør benyttes.

2.11 Advokatskifte

2.11.1 Generelt

Omtalen av advokatskifte gjelder i hovedsak for fritt rettsråd. Retningslinjene er likevel relevante også ved advokatskifte i fri sakførselsaker. Dette gjelder spesielt punkt 2.11.4 flg.

Etter rettshjelpslovens system er utgangspunktet at det offentlige skal dekke utgifter til bistand fra én advokat én gang i én og samme sak, jf. punkt 2.1. Den som har krav på fri rettshjelp, står i prinsippet fritt når det gjelder hvilken advokat vedkommende vil benytte og om vedkommende ønsker å bytte advokat underveis i saken. Hvis han eller hun velger å bytte advokat, må vedkommende likevel i utgangspunktet selv dekke merutgiftene ved et advokatskifte.

Fordi klienten som hovedregel selv må betale merutgiftene ved å skifte advokat, vil det være en risiko for en advokat å bistå en klient som tidligere har benyttet en annen advokat i en sak hvor det er innvilget fri rettshjelp. I kommentarene til stykkprisforskriften § 3 første ledd, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, fremgår at det er den advokaten som overtar en sak som plikter å undersøke om søker tidligere har vært bistått av en annen advokat i saken. Dersom det er tilfelle og klienten ønsker fri rettshjelp også i forbindelse med bistand fra den advokaten som overtar saken, skal det fremmes en søknad om skifte av advokat til statsforvalteren. En advokat som blir oppsøkt av en klient som ønsker å skifte advokat må derfor få kartlagt omfanget av tidligere advokats arbeid. Dersom det er behov for ytterligere bistand, må den advokaten som overtar saken sørge for forhåndsgodkjenning av statsforvalteren. Dette gir forutberegnelighet både for klient og advokat. Det er dermed advokatens risiko dersom advokaten påtar seg et oppdrag i en sak hvor klienten tidligere har vært bistått av en annen advokat. Denne risikoen er ikke ubetydelig, fordi det i praksis er lagt til grunn at det ikke skal være kurant å bytte advokat, med mindre klienten selv betaler merkostnadene. Dette følger av kommentarene til stykkprisforskriften § 3 første ledd når det gjelder asylsakene, men gjelder i praksis generelt i alle sakstyper, se Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

2.11.2 Hva er et advokatskifte og hvilke regler gjelder

Med advokatskifte menes skifte av advokat innenfor et og samme rettsrådsoppdrag. Et rettsrådsoppdrag er et saksforhold som dekkes av en egen stykkpris, eller av en utvidet bevilling. På saksområder hvor det er flere stykkpriser som er ment å dekke bistand på ulike stadier i en sak, anses det ikke som et advokatskifte når en ny advokat overtar saken på et nytt stykkprisstadium. Begge advokatene skal da ha betalt etter stykkprisforskriften, jf. § 3 første ledd første punktum.

Stykkprisforskriften § 3 første ledd regulerer skifte av advokat i fritt rettsrådssaker. Det fremgår her at ved skifte av advokat skal salær til den advokat som først påtar seg et fritt rettsrådsoppdrag fastsettes etter stykkprisforskriften. Den første advokaten skal dermed ha betalt med en «vanlig» eller «liten» stykkpris, avhengig av hvor mye advokaten har jobbet med saken. Dersom det er innvilget utvidet fritt rettsråd, skal salæret fastsettes skjønnsmessig etter salærforskriften § 7, jf. rettshjelpsforskriften § 15. Salæret til den advokaten som overtar saken skal betales etter reglene om skifte av advokat i

salærforskriften. Advokat nummer 2 skal med andre ord ha et skjønnsmessig salær, der det vurderes en avkortning etter salærforskriften § 12. Også ved skifte av advokat i fri sakførselsaker fastsettes salæret etter reglene i salærforskriften § 12, jf. stykkprisforskriften § 3 andre ledd første punktum.

Det følger av salærforskriften § 12 første ledd at det ved et advokatskifte som hovedregel skal foretas en skjønnsmessig avkortning i den nye advokatens salær. I kommentarene til bestemmelsen, i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, er det presisert at avkortningen i utgangspunktet skal svare til det arbeid som er utført før skifte fant sted. Det betyr at forskriften legger opp til en ordning der det i utgangspunktet skal gjøres full avkortning i salæret til advokat nummer 2. Dette fordi formålet med salærforskriften § 12 er at det offentlige ikke skal påføres merutgifter ved et advokatskifte. Slike utgifter skal som den klare hovedregel ikke dekkes av det offentlige, men av klienten.

Fra hovedregelen om at det skal gjøres full avkortning, gjelder to unntak. For det første hvor klienten har en berettiget grunn til å skifte advokat, og for det andre hvor man etter en konkret skjønnsmessig rimelighetsvurdering kommer til at det offentlige bør dekke deler av merutgiftene ved skiftet. Dette er omtalt under punkt 2.11.4.

2.11.3 Full avkortning i stykkprissaker

I fritt rettsrådssaker som kun betales med en stykkpris, dvs. hvor det ikke er grunnlag for å gi en utvidet bevilling, er også hovedregelen at det skal gjøres full avkortning. Formålet er å unngå at det offentlige belastes med merutgifter ved et advokatskifte, dvs. forhindre at det offentlige betaler to ganger for samme arbeid. For å oppnå full avkortning i stykkprissakene skal hele stykkprisen som er betalt til den første advokaten trekkes fra salæret til den advokaten som overtar saken. Det betyr i praksis at dersom søker allerede er innvilget en stykkpris i en sak hvor vedkommende ønsker å skifte advokat, så dekkes ikke ytterligere advokatbistand, før søkeren eventuelt har krav på en utvidet rettsrådsbevilling. Søker må dermed enten forholde seg til den advokaten som har krav på stykkprisen, eller selv betale utgiftene til ny advokat.

Når den første advokaten har fått betalt med en liten stykkpris, jf. stykkprisforskriften § 5 første ledd, skal 1,5 timer trekkes fra salæret til den advokaten som overtar saken. I motsetning til i de sakene hvor det er utbetalt en vanlig stykkpris, vil det i saker hvor det bare er betalt en liten stykkpris, være rom for at advokat nummer 2 kan få noe betalt, selv om vilkårene for utvidet bevilling ikke er oppfylt. I praksis kan advokat nummer 2 få betalt vanlig stykkpris minus 1,5 timer.

2.11.4 Unntak fra hovedregelen om full avkortning

Berettiget skifte

Det følger av kommentarene til salærforskriften § 12, i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, at det kan gjøres unntak fra utgangspunktet om full avkortning dersom parten er uten skyld i skiftet. Det vil blant annet være tilfelle hvor advokaten trekker seg uten at det er begrunnet i klientens forhold, for eksempel ved advokatens sykdom eller dødsfall.

Det fremgår videre av kommentarene at permisjoner, styrt avvikling og betydelig arbeidspress ikke er en berettiget grunn til å skifte advokat. Høyesterett har imidlertid i Rt-2010 side 1192 uttalt at skifte av advokat som følge av fødselspermisjon er utenfor søkerens kontroll og at det ikke er rimelig å gjøre avkortning i en slik situasjon. Det må kunne legges til grunn at det samme etter en konkret vurdering vil gjelde for andre permisjoner av lengre varighet, ved avvikling av advokatpraksis, og andre situasjoner som klart er utenfor klientens kontroll.

Skjønnsmessig rimelighetsvurdering

Unntak fra full avkortning kan også helt unntaksvis være aktuelt selv om et skifte ikke er berettiget etter salærforskriften.

Justis- og beredskapsdepartementet har uttalt «at kommentarene til forskriften er et uttrykk for at den skjønnsmessige vurderingen etter § 12 etter omstendighetene – og unntaksvis – vil kunne lede til at det ikke gjøres fradrag for alle merkostnadene/hele stykkprisen selv om skiftet ikke er berettiget. I vurderingen vil lovens formål om å sikre partens behov for nødvendig juridisk bistand etter vår oppfatning stå sentralt».

I vurderingen av om det er grunn til å gjøre unntak fra full avkortning, må man derfor stille spørsmål om klienten har fått den bistand som er rimelig etter rettshjelpssystemet. Det er viktig å ta i betraktning at det er nødvendig juridisk bistand som skal dekkes, og at det er klientens grunnleggende rettssikkerhet som skal ivaretas etter rettshjelpsloven.

De fleste advokatskifter skjer fordi klienten ikke er fornøyd med advokaten, oppfølgingen av saken eller resultatet av bistanden. Ved slike skifter er regelen at det skal gjøres full avkortning. Situasjonen kan likevel være slik at advokaten ikke bistår med et minimum av det man må forvente, for eksempel ikke mulig å få tak i, følger ikke opp på noen måte eller har utført et direkte kritikkverdig arbeid. Slike grove overtramp er sjeldne og må dokumenteres eller sannsynliggjøres for at det skal være aktuelt å gjøre unntak fra full avkortning ut fra en skjønnsmessig rimelighetsvurdering. Det er ikke tilstrekkelig at klienten gir uttrykk for ikke å være fornøyd med sin første advokat.

Det kan også være grunn til å gjøre unntak fra full avkortning dersom det sannsynliggjøres at det er helt nødvendig med for eksempel en kvinnelig advokat, spesialist eller ny advokat fordi advokaten eller klienten har flyttet og det er behov for direkte kontakt mellom klient og advokat. Sistnevnte vil for eksempel kunne være aktuelt hvor klienten har psykiske eller fysiske problemer som gjør det vanskelig å ha kontakt via telefon eller e-post.

2.11.5 Salærfastsettelsen ved advokatskifte

Berettiget skifte

Når et advokatskifte er berettiget skal det offentlige betale for merarbeidet/merutgiftene ved skiftet. Det innebærer at det ikke skal gjøres avkortning etter salærforskriften § 12 selv om klienten har skiftet advokat. Dette gjelder både i stykkprissaker og i saker hvor det er gitt en utvidet bevilling. Tilsvarende gjelder i fri sakførselsaker.

Når skiftet er berettiget, skal salærfastsettende myndighet behandle saken etter salærforskriften § 7, og vurdere hva som er rimelig og nødvendig gjenstående arbeid i saken. Denne vurderingen vil først og fremst skille seg fra andre § 7 vurderinger ved at

det må ses hen til om den første advokaten allerede har utført arbeid i saken som det åpenbart ikke er nødvendig å utføre på nytt.

I stykkprissaker setter stykkprissystemet visse grenser for hva som kan betales til advokat nummer 2. Klienten får ikke, ved å bytte advokat, krav på å få dekket et timetall som om det var innvilget en utvidet bevilling. Rettshjelpsforskriften § 15 stiller klare vilkår, og setter dermed grenser for når klienten har krav på mer enn en stykkpris. Praksis er derfor at man aldri skal betale advokat nummer 2 mer enn stykkpris dersom det ikke er grunnlag for å gi en utvidet bevilling. Dette betyr at søkeren maksimalt kan få innvilget to ganger stykkprisen i en sak hvor skiftet er berettiget, men det ikke er gitt utvidet bevilling.

Ikke berettiget skifte, og salærfastsettelse etter en skjønnsmessig rimelighetsvurdering

Når et skifte ikke er berettiget skal det alltid vurderes om det er grunnlag for å gjøre en avkortning etter salærforskriften § 12. Dette gjelder også når man godtar et skifte ut fra en konkret skjønnsmessig rimelighetsvurdering, fordi dette ikke er et berettiget skifte etter salærforskriften. Avkortning etter § 12 skal vurderes både i stykkprissaker og i saker hvor det er gitt en utvidet bevilling. Det samme gjelder i fri sakførselsaker.

Avkortning i stykkprissakene er omtalt under punkt 2.11.3. Det fremgår her at hele stykkprisen som er betalt til den første advokaten skal trekkes fra salæret til den advokaten som overtar saken når skiftet ikke er berettiget.

I saker hvor det er gitt en utvidet bevilling er situasjonen en annen. Hovedregelen er også her at det skal gjøres en skjønnsmessig avkortning i den nye advokatens salær, og at avkortningen i utgangspunktet skal svare til det arbeidet som er utført før skifte fant sted, dvs. full avkortning. Men mens full avkortning i stykkprissaker betyr at det er stykkprisen den første advokaten har fått utbetalt som skal trekkes fra salæret til den som overtar, er dette ikke fremgangsmåten i saker hvor det er gitt en utvidet bevilling. I slike tilfeller skal det gjøres en konkret vurdering, der formålet er å komme frem til et resultat som gjør at man unngår merutgifter for det offentlige.

For å oppnå full avkortning skal det i praksis gjøres fradrag for: 1) merarbeidet med å sette seg inn i saken og 2) det arbeidet som den første advokaten har utført og som den som overtar saken utfører på nytt. Det er dobbeltarbeidet som ikke skal betales to ganger. Ved å trekke fra det arbeidet som er gjort to ganger, unngår man at det offentlige betaler to ganger for samme arbeid, dvs. at man unngår merutgifter ved advokatskifte.

I vurderingen av hvor stor avkortning som skal gjøres i salæret til den advokaten som overtar saken, skal det legges vekt på om arbeidet vedkommende har utført faktisk er det samme som det den første advokaten har utført. Dersom det fremgår av advokatens timeliste at advokaten i liten grad har utført det samme arbeidet, men kun fortsatt og videreført saken, er det ikke rimelig å gjøre fradrag for alt arbeidet som er utført av den første advokaten. Dette kan for eksempel være situasjonen hvor klienten har fått en utvidet bevilling til fritt rettsråd og bytter advokat i den forbindelse. Dersom den nye advokaten kun viderefører arbeidet som ble utført på stykkprisstadiet, er det ikke grunn til å avkorte salæret som følge av advokatskiftet. Dette i motsetning til de tilfeller hvor den nye advokaten utfører samme arbeid som tidligere er utført i saken. Det vises til at det er merkostnadene ved et advokatskifte som ikke skal dekkes av det offentlige, og at det ikke vil påløpe merutgifter dersom det ikke er det samme eller tilsvarende arbeid som utføres av advokaten som overtar saken.

Selv om hovedregelen er at det skal gjøres full avkortning for alt dobbeltarbeid, gir salærforskriften § 12 hjemmel til å begrense denne avkortningen. Det følger av forskriften at det skal gjøres en skjønnsmessig avkortning i den nye advokatens salær. Det står videre i kommentarene til bestemmelsen i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020 at det skal utvises et rimelig skjønn, der det blant annet ses hen til sakens omfang og kompleksitet. Justis- og beredskapsdepartementet har som nevnt også uttalt at disse kommentarene er et uttrykk for at den skjønnsmessige vurderingen etter § 12 etter omstendighetene – og unntaksvis – vil kunne lede til at det ikke gjøres fradrag for alle merkostnadene/hele stykkprisen selv om skiftet ikke er berettiget.

I vurderingen av om det er grunn til å gjøre unntak fra hovedregelen om full avkortning vil, som nevnt under punkt 2.11.4, lovens formål om å sikre partens behov for nødvendig juridisk bistand stå sentralt. Spørsmålet er om klienten har fått den bistand som er rimelig etter rettshjelpssystemet. I den forbindelse vises det til at dette unntaket er ment å være en sikkerhetsventil for klare unntakstilfeller hvor klienten ikke har fått ivare tatt sitt grunnleggende rettssikkerhetsbehov, og dette er sannsynliggjort.

Det må også vurderes om det er rimelig at advokaten som overtar en sak, får dekket noe av arbeidet med å sette seg inn i saken, herunder om det er behov for at ny advokat setter seg inn i arbeidet som er utført av den første advokaten. Jo større og mer komplisert en sak er, jo større grunn vil det kunne være til å dekke noe merarbeid med å sette seg inn i saken.

I vurderingen av om det er grunn til å gjøre unntak fra full avkortning, skal det ikke bare ses hen til sakens størrelse og vanskelighetsgrad, men også til tidspunktet for skiftet og hvilket arbeid som er utført av de respektive advokatene. Når skiftet skjer på et tidspunkt hvor den første advokaten kun har arbeidet relativt få timer med saken, vil det normalt ikke være rimelig å gjøre unntak fra hovedregelen om full avkortning. Når advokatskiftet derimot skjer etter at den første advokaten har arbeidet i lengre tid med en spesielt omfattende og komplisert sak, kan det være større grunn til å dekke et mindre antall timer, slik at advokaten som overtar saken kan sette seg inn i den. Det må her foretas en konkret rimelighetsvurdering.

Det skal ikke gjøres unntak fra utgangspunktet om full avkortning, dersom det er foretatt flere skifter av advokat i samme sak. Hyppige skifter tilsier avkortning tilsvarende det arbeid som er utført før skiftet fant sted, jf. kommentarene til salærforskriften § 12 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

Etter å ha vurdert avkortning etter § 12 skal det alltid foretas en alminnelig salærfastsettelse etter salærforskriften § 7. Det er viktig at det klart kommer frem i vedtaket, om reduksjonen av salæret er foretatt med hjemmel i salærforskriften § 12 eller § 7, jf. punkt 2.11.6.

2.11.6 Forholdet til rettshjelpsloven § 3 andre ledd andre punktum

Ved et advokatskifte skal det som regel gjøres en avkortning i den nye advokatens salær for å unngå at det offentlige belastes med merutgifter. I praksis er det lagt til grunn at klienten selv må dekke disse merutgiftene. Dette er arbeid som ikke betales av det offentlige i form av fri rettshjelp. Rettshjelpsloven § 3, jf. punkt 2.9, er dermed heller ikke til hinder for at advokaten krever merkostnadene som følge av advokatskiftet dekket av klienten. Dette gir klienten en reell mulighet til å velge å skifte advokat.

For å unngå misforståelser er det viktig at en advokat som vurderer å overta en fri rettshjelpsak uttrykkelig informerer klienten om at vedkommende vil risikere å måtte dekke meromkostningene ved skiftet selv, og etter advokatens egen sats. Det er også viktig at det i salærvedtaket kommer klart frem om salærreduksjon/avkortningen er gjort med hjemmel i salærforskriften § 12 eller § 7. Dette fordi avkortning etter § 12 som nevnt kan kreves dekket av klienten, (kun for det timetall salæret er redusert med) mens avkortning etter § 7 ikke kan kreves dekket.

2.12 Refusjon av det offentliges utgifter

Rettshjelpsloven § 8 første ledd regulerer adgangen til å kreve hel eller delvis refusjon av det offentliges utgifter til fri rettshjelp. Det er det organet som har innvilget fri rettshjelp som skal vurdere om refusjon skal kreves, og med hvilket beløp. Når det er en advokat eller rettshjelper som har innvilget rettshjelp, har Justis- og beredskapsdepartementet kompetanse til å kreve refusjon. Denne kompetansen er delegert til statsforvalteren jf. rettshjelpsforskriften § 21 første ledd.

Vilkåret for å kreve refusjon er at søkerens økonomiske stilling er vesentlig bedret gjennom rettshjelpsbistanden, dvs. at bedringen må være betydelig, og en direkte følge av den rettshjelpen som er gitt.

Det er gjort unntak i loven når særlige forhold gjør det urimelig å kreve at utgiftene til rettshjelp dekkes av søkeren. I vurderingen skal det tas hensyn til alle forhold av betydning for rettshjelpsmottakeren. Det skal blant annet legges vekt på sakens art, herunder årsaken til og karakteren av den økonomiske forbedringen. Det skal også legges vekt på den fysiske og psykiske helsetilstanden og familiesituasjonen til den som har mottatt rettshjelp. I tillegg skal det ses hen til i hvilken grad bedringen fører til at det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp overskrides, og i hvor stor grad den økonomiske stillingen er bedret i forhold til størrelsen på rettshjelpen som er innvilget. Det må generelt kreves en større forbedring av økonomien for å kreve refusjon av en bevilling til fri sakførsel, enn en bevilling til fritt rettsråd.

Det er ikke rimelig å kreve refusjon i fri sakførselsaker når søkeren får tilkjent personskadeerstatning uten at utgifter til advokatbistand dekkes særskilt, og saken har vært så omfattende at utgiftene til rettshjelp utgjør en vesentlig del av erstatningsbeløpet. Det er vanligvis heller ikke aktuelt å kreve refusjon hvis saken gjelder erstatning til etterlatte for tap av forsørger eller i skiftesaker hvor det er utvilsomt at beløpet i sin helhet vil gå med til å skaffe ny bolig som ikke er ekstraordinært kostbar. Refusjon kan likevel være aktuelt når rettshjelpsmottakeren får sin økonomiske situasjon vesentlig forbedret som følge av et skifteoppgjør, for eksempel ved en større kontantutbetaling som ikke er tiltenkt ny bolig. På grunn av store fradragsposter kan nettoformuen bli negativ til tross for kontantutbetalingen. Det vil da kunne være rimelig å kreve refusjon dersom likviditeten er vesentlig forbedret.

I oppsigelsessaker etter arbeidsmiljøloven kan det også være aktuelt med refusjon hvis det oppnås en vesentlig erstatning. Her må man være oppmerksom på at erstatningen skal dekke tapt arbeidsfortjeneste. Dersom erstatningen er så høy at rettshjelpsmottakeren ikke ville oppfylt det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp, kan det være aktuelt å kreve refusjon.

Dersom det kan bli aktuelt å kreve refusjon, bør den som søker rettshjelp om mulig bli varselet om dette allerede ved innvilgelsen av fri rettshjelp. Ett krav om refusjon bør ikke komme som en overraskelse på søker, men kan kreves selv om søkeren ikke er informert om refusjonsadgangen.

For at det skal være praktisk mulig å gjennomføre refusjonsforbeholdet, må advokaten/rettshjelperen/klienten informere innvilgende myndighet om utfallet av rettshjelpen. Når resultatet av rettsrådet er klart på det tidspunktet advokaten sender inn salærkravet, skal resultatet av rettsrådet fremgå av en egen rubrikk i arbeidsoppgaven. Dersom resultatet av rettsrådet først blir klart etter at arbeidsoppgaven er innsendt, skal det gis en egen underretning om dette. Innvilgende myndighet skal informere rettshjelpsøkeren eller advokaten om denne plikten.

Når advokaten mottar oppgjør i saken på vegne av klienten, vil det, dersom refusjon kan være aktuelt, være naturlig at advokaten holder tilbake et beløp tilsvarende salærkravet i påvente av myndighetenes avgjørelse av refusjonsspørsmålet.

Det er i praksis lagt til grunn at § 8 første ledd også kan anvendes hvor salæret ikke er utbetalt på det tidspunktet den som er innvilget fri rettshjelp får en vesentlig bedret økonomisk stilling. Det er i slike tilfeller anledning til å utbetale salæret til advokaten og kreve refusjon fra klient.

2.13 Adgangen til å trekke tilbake bevilling til fri rettshjelp

Etter rettshjelpsloven § 8 tredje ledd kan en bevilling til fri rettshjelp trekkes tilbake dersom det er gitt ufullstendige eller uriktige opplysninger om søkerens økonomiske situasjon, eller dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet. Det er den offentlige instans som har innvilget fri rettshjelp som har kompetanse til å trekke tilbake bevillingen, jf. § 8 første ledd og punkt 2.12.

Bestemmelsen gjelder både når det er innvilget fritt rettsråd og fri sakførsel, herunder fritak for rettsgebyr. For at bevillingen skal kunne trekkes tilbake, er det likevel en forutsetning at bistanden er innvilget etter økonomisk behovsprøving. Søkeren skal gjøres oppmerksom på adgangen til tilbakekall i forbindelse med at søknaden innvilges.

Den som søker om fri rettshjelp, vil kunne risikere å miste bevillingen dersom det er gitt ufullstendige eller uriktige opplysninger om den økonomiske situasjonen, eller dersom opplysninger om denne er holdt tilbake. Ved uriktige eller ufullstendige opplysninger om søkerens økonomiske situasjon på søknadstidspunktet, trekkes bevillingen tilbake med virkning fra innvilgelsestidspunktet.

Etter § 8 tredje ledd kan en bevilling til fri rettshjelp også trekkes tilbake dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet. Den som har fått innvilget fri rettshjelp må i utgangspunktet kunne regne med at bevillingen står ved lag. Det betyr at det skal en del til for å trekke den tilbake. Tilbakekall vil derfor bare være aktuelt hvor det fremstår som urimelig at rettshjelpsordningen skal dekke bistanden. Dette vil bare helt unntaksvis være aktuelt.

Bestemmelsen gjelder uavhengig av årsaken til bedringen. Om rettshjelpsbevillingen unntaksvis skal trekkes tilbake vil bero på en konkret vurdering av hvor mye betalingsevnen har økt, og når i prosessen det skjedde. Det er relevant å se hen til om endringen skjedde i starten eller slutten av oppdraget. Det kan for eksempel være aktuelt

å trekke tilbake bevillingen når rettshjelpsmottakeren i perioden bistanden gis, får en betalingsevne som i vesentlig grad overstiger det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp. Dette gjelder særlig om økningen skyldes tilfang av likvide midler. Når det gjelder vurderingen vises det ellers til det som står i punkt 2.12 om refusjon av det offentliges utgifter.

Rettshjelpsmottakeren kan pålegges å legge frem nye økonomiske opplysninger dersom det synes å ha vært en vesentlig endring i betalingsevnen. Slike opplysninger skal gis i forbindelse med at advokaten sender inn arbeidsoppgaven. Et eventuelt tilbakekall av bevillingen får virkning fra det tidspunkt økonomien bedret seg.

Når salæret allerede er utbetalt, skal Statens innkrevingsentral inndrive kravet i tråd med vedtaket som fattes, jf. rettshjelpsloven § 8 fjerde jf. andre ledd. Et tilbakekall av bevillingen er ikke advokatens risiko. Krav om tilbakebetaling skal rettes direkte mot den private part. Det er derfor viktig at advokaten informerer klienten om muligheten for at bevillingen kan bli tilbakekalt.

2.14 Klage og anke

Det følger av rettshjelpsloven § 26 at enkeltvedtak etter rettshjelpsloven, som er truffet av statsforvalterne, barneverns- og helsenemndene og kontrollkommisjonene, kan påklages etter reglene i forvaltningsloven.

Justis- og beredskapsdepartementet er klageinstans i slike saker, men kompetansen er delegert til Statens sivilrettsforvaltning, jf. rettshjelpsforskriften § 16 og § 20 andre ledd.

Når søkeren ikke får fullt medhold, skal det gjøres oppmerksom på klageadgangen og klagefristen. Klagefristen er 3 uker, jf. forvaltningsloven § 29.

Domstolens avgjørelser etter rettshjelpsloven kan ankes til overordnet domstol, og avgjørelser truffet av Trygderetten kan ankes til Borgarting lagmannsrett, jf. rettshjelpsloven § 27 første ledd. Ved anke gjelder reglene i tvisteloven og domstolloven, jf. § 27 andre ledd. Det er likevel bestemt at forvaltningsloven § 36 første ledd og tredje ledd første og annet punktum om dekning av sakskostnader skal gjelde, jf. rettshjelpsloven § 27 femte ledd.

Klage over vedtak om egenandel og advokatens salær er nærmere omtalt i punkt. 5.4.

3 LOVENS SUBSIDIÆRE KARAKTER

3.1 Generelt

I tillegg til at bistand etter rettshjelpsloven bare er aktuell når søker ikke kan ivareta egne interesser, jf. § 1 og punkt 2.1, inneholder rettshjelpsloven § 5 første ledd en generell bestemmelse om lovens subsidiære karakter. Bestemmelsen innebærer at loven er subsidiær i forhold til alle andre ordninger som dekker eller erstatter juridisk bistand. Sakstypene som er positivt nevnt er ikke ment å være uttømmende, men er eksempler på de mest praktiske alternativene for hvilke andre ordninger som må tas i betraktning før det kan bli aktuelt med fri rettshjelp.

Lovens subsidiære karakter skal praktiseres absolutt. Kan utgiftene til rettshjelp dekkes under andre ordninger eller kan man få gratis juridisk bistand fra andre, dekkes ikke utgiftene etter rettshjelpsloven. Unntak gjelder for dekning av utgifter til klage i utlendingssak etter rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1, se punkt 3.4 om forvaltningsloven § 36.

Lovens § 5 andre ledd presiserer at hvor andre ordninger bare delvis dekker søkerens rettshjelpsutgifter eller rettshjelpsbehov, kan de overskytende utgiftene søkes dekket etter rettshjelpslovens ordinære regler. Det samme gjelder eventuelle egenandeler, for eksempel ved bruk av rettshjepsforsikring. At overskytende utgifter kan dekkes” etter denne lov”, betyr at de alminnelige vilkårene i rettshjelpsloven må være oppfylt.

3.2 Oppnevning av forsvarer eller bistandsadvokat etter straffeprosessloven

Straffeprosessloven kapittel 9 har regler om oppnevning av forsvarer på det offentliges bekostning i saker om idømming av straff. I tillegg til at siktede har en ubetinget rett til forsvarer i enkelte slike saker, gir straffeprosessloven § 100 andre ledd adgang til å få oppnevnt forsvarer dersom «særlige grunner taler for det». Det følger av rettshjelpsloven § 5 at straffeprosesslovens regler om forsvareroppnevning på det offentliges bekostning skal være uttømmende når det gjelder offentlig støtte til advokatbistand i slike saker. Det samme gjelder straffeprosessloven kapittel 9 a om fornærmedes rett til bistandsadvokat i saksforhold som nevnt i lovens § 107 a. Når vilkårene for å få oppnevnt forsvarer eller bistandsadvokat etter disse ordningene ikke er oppfylt, vil heller ikke rettshjelpsloven kunne dekke slike utgifter.

Fornærmede har likevel rett til fritt rettsråd for å vurdere forhold av betydning for anmeldelse, jf. rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 6. Den som har vært utsatt for tvangsekteskap eller forsøk på dette, men hvor saken ikke blir anmeldt, har også krav på samme bistand etter rettshjelpsloven som vedkommende ville ha fått etter bistandsadvokatordningen, om saken hadde blitt anmeldt. Videre kan voldsofre ha krav på rettshjelp i erstatningssak mot gjerningsperson. Disse bestemmelsene er nærmere omtalt i punkt 6.3 og 7.3.

Når det gjelder saker om fullbyrding av straff anses normalt det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt å gi tilstrekkelig bistand, jf. punkt 3.6. Ellers vises det til punkt 6.5.2 bokstav m, om fritt rettsråd i enkelte saker som relaterer seg til idømming og fullbyrding av straff.

3.3 Private forsikringer som omfatter rettshjelp

Loven er subsidiær når det er tegnet en forsikring som dekker det aktuelle saksområdet.

Både forsikringsegenandelen og utgifter utover det som dekkes av rettshjepsforsikringen kan likevel søkes dekket etter rettshjelpsloven, jf. § 5 andre ledd. Slik dekning forutsetter at de alminnelige vilkårene for fri rettshjelp er oppfylt, slik at søker har krav på fri rettshjelp i saken, jf. punkt 3.1.

Det følger av rettshjelpsloven § 1 andre ledd at fri rettshjelp kan innvilges helt eller delvis. Når det gjelder forsikringsegenandelen, er det i utgangspunktet den faktiske egenandelen som forsikringsselskapet krever av søkeren som kan kreves dekket. Dette fordi dekning

av egenandelen er en nødvendig forutsetning for at vedkommende skal kunne nyttiggjøre seg av forsikringen. Det vil dessuten som regel være rimeligere for det offentlige å dekke forsikringsegenandelen enn å innvilge fri rettshjelp fullt ut.

Når forsikringsegenandelen gjelder en fri sakførselssak vil det i alminnelighet være rimeligere for det offentlige å dekke egenandelen, enn å innvilge fri sakførsel i saken. Dette vil være alternativet dersom vilkårene for fri sakførsel etter rettshjelpsloven § 16 andre eller fjerde ledd er oppfylt. Det presiseres at det i saker etter § 16 andre ledd alltid skal vurderes om det er urimelig at det offentlige betaler for rettshjelpen på sakførselstadiet, jf. § 16 femte ledd og punkt 7.6.

I fritt rettsrådssaker vil størrelsen på egenandelen kunne overstige det som normalt gis i form av fritt rettsråd. Forsikringsegenandelen i slike saker skal derfor i utgangspunktet dekkes med den stykkprisen som gjelder på det aktuelle saksområdet. Dekning utover dette gis bare når vilkårene for utvidet fritt rettsråd er oppfylt, jf. rettshjelpsforskriften § 15 og punkt 6.6.

Det skal på vanlig måte betales egenandel av det beløpet som blir innvilget i form av fri rettshjelp.

Også bistand utover det som dekkes av forsikringen kan søkes dekket etter rettshjelpsloven. Det skal her føres en meget restriktiv praksis. Dette fordi slik bistand sjeldent vil være nødvendig, jf. § 1 og § 14 første ledd. Forsikringen dekker som regel bistand utover det som normalt innvilges og anses som nødvendig bistand etter rettshjelpsloven.

Dersom det er grunnlag for å dekke bistand utover forsikringen, skal utbetalingen fra forsikringsselskapet trekkes fra advokatens salærregning, slik at det er det resterende beløpet/timetallet som kan søkes dekket etter rettshjelpsloven. Advokaten må alltid opplyse om hvor mange timer som søkes dekket som fri rettshjelp. For å komme frem til det timetall som søkes dekket etter rettshjelpsloven skal det tas utgangspunkt i advokatens alminnelige timesats. Det er ikke anledning til å legge til grunn at oppgjøret mellom forsikringsselskap og advokat skal baseres på den offentlige salærsatsen. Dette er et rent privatrettslig forhold.

3.4 Forvaltningsloven § 36

Rettshjelp etter rettshjelpsloven er som hovedregel subsidiær i forhold til dekning av sakskostnader etter forvaltningsloven § 36. Denne bestemmelsen gir som utgangspunkt en part som har fått et vedtak endret til gunst for seg, rett til dekning av sakskostnader som har vært nødvendige for å endre vedtaket, forutsatt at disse er vesentlige. Kostnadene kan omfatte både advokatsalær og andre utgifter, men det må gjelde reelle utgifter for parten.

Advokaten eller søker skal opplyse om kostnadene er søkt dekket etter forvaltningsloven § 36, og hvilken begrunnelse som eventuelt er gitt for et avslag.

Det er ikke grunnlag for å avslå en søknad om fri rettshjelp etter rettshjelpsloven § 5 når klageorganet har kommet til at vilkårene for dekning etter forvaltningsloven § 36 ikke er oppfylt. Tilsvarende er i praksis lagt til grunn når kravet er fremsatt for sent, slik at bistanden faktisk ikke dekkes etter forvaltningsloven § 36. Det er heller ikke anledning til å avslå rettshjelpsøknaden når det ikke er søkt om dekning etter forvaltningsloven § 36,

men det er utvilsomt at utgiftene ikke vil bli dekket etter denne bestemmelsen. For at slike saker skal kunne behandles, må advokaten dokumentere at omgjøringen skyldes partens eget forhold eller forhold utenfor partens og forvaltningens kontroll.

Når klienten får innvilget dekning etter forvaltningsloven § 36, men forvaltningsorganet kommer til at bare en del av sakskostnadene er vesentlige og nødvendige for å få endret vedtaket, er det ikke anledning for parten til å få de resterende kostnadene dekket gjennom rettshjelpsordningen.

Rettshjelpslovens § 5 er i utgangspunktet ikke til hinder for at en søknad om fritt rettsråd kan innvilges også før den aktuelle klagesaken er ferdig behandlet, herunder før det er tatt stilling til spørsmål om dekning av sakskostnader etter forvaltningsloven § 36. Fordi fri rettshjelp er subsidiær i forhold til dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36 må en slik rettshjelpsbevilling anses som «foreløpig». Dette innebærer at beløpet som eventuelt er utbetalt som fritt rettsråd skal tilbakebetales dersom søkeren får medhold i klagesaken og dekket saksomkostningene etter forvaltningsloven § 36.

Det kan også søkes om fri sakførsel for Trygderetten før ankesaken er ferdig behandlet og det er tatt stilling til spørsmål om dekning av sakskostnader etter trygderettsloven § 29. I saker for Trygderetten er ankemotparten normalt en offentlig etat som blir finansiert over statsbudsjettet. Når den private parten har fri sakførsel, skal det derfor ikke legges ned påstand om sakskostnader til det offentlige jf. punkt 8.3. Dersom det er søkt om og innvilget ordinær fri sakførsel, dvs. at det ikke er gitt en betinget fri sakførsel bevilling, må søkeren anses å ha tatt et valg, som innebærer at det ikke gis dekning av sakskostnader etter trygderettsloven § 29. Etter trygderettsloven § 29 første ledd andre punktum dekkes likevel kostnader som er pådratt etter bestemmelsene i rettshjelpsloven. Det vil si at den private parts utgifter til egenandel kan dekkes etter trygderettsloven § 29, selv om det er innvilget fri sakførsel.

Når ankemotparten er en etat som ikke blir finansiert over statsbudsjettet, skal det derimot legges ned påstand om dekning av sakskostnader etter trygderettsloven § 29, selv om parten har fri sakførsel. Sakskostnadene skal da dekke både statens utgifter til fri sakførsel og den private parts egenandel, se punkt 8.3 om saksomkostninger til det offentlige.

Når det gjelder klage i utlendingssaker som nevnt i rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1, er situasjonen en noe annen. Utlendingen har i slike saker en ubetinget rett til fritt rettsråd uten behovsprøving til og med ordinær klagebehandling i Utlendingsnemnda. Bistanden i klagesaken betales enten med en stykkpris eller ved skjønnsmessig salærfastsetting, jf. stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 1 og siste ledd.

I prinsippet gjelder forvaltningsloven § 36 i saker der klageren har krav på fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1. Parten skal likevel ikke ha dobbeltdekning for sine kostnader, ved å få dekket samme poster både etter forvaltningsloven § 36 og etter ordningen med fritt rettsråd. Parten må derfor velge hvilken ordning vedkommende ønsker dekning etter.

Utlendingen kan avstå fra å benytte rettshjelpslovens ordning med fritt rettsråd og i stedet kreve sakskostnadene dekket etter forvaltningsloven § 36. Ordningen med fritt rettsråd er kun et tilbud til parten, og det er ingen plikt til å benytte seg av ordningen. Velger likevel parten endelig dekning etter rettshjelpssystemet, kommer rettshjelpsloven § 3 andre ledd til anvendelse. Denne bestemmelsen avskjærer advokaten fra å kreve eller motta

ytterligere vederlag fra klienten. I forhold til forvaltningsloven § 36 har dermed ikke klienten slike faktiske utgifter som kan kreves erstattet.

Dersom klienten først velger dekning etter rettshjelpsloven, gjelder denne ordningen uttømmende, og det kan ikke i tillegg kreves dekning etter forvaltningsloven § 36.

Utlendingen står fritt til å velge dekningssystem helt frem til klagesaken er endelig avgjort i utlendingsforvaltningen. Dette gjelder også hvor det først er valgt dekning etter rettshjelpsloven i samme sak. Det forutsettes i så fall at rettshjelpen betales tilbake til statsforvalteren. For nærmere informasjon om utlendingsmyndighetenes praksis vises det til Utlendingsnemndas rutinebeskrivelse RB-24 punkt 3.2 og faglige veileder FV-06 punkt 5.

Ifølge lang og fast praksis anses bistand i forbindelse med klage og bistand i forbindelse med personlig fremmøte i Utlendingsnemnda, som to selvstendige rettshjelpssaker, som betales med hver sin stykkpris. Dette betyr likevel ikke at det er anledning til å kreve dekning etter forvaltningsloven § 36 for bistand ved personlig fremmøte, dersom det først er valgt dekning etter rettshjelpssystemet for bistand med klagen. I

utlendingsforvaltningen anses bistand med klage og bistand i forbindelse med personlig fremmøte som samme sak. Dette gjelder uavhengig av om det har vært et advokatskifte.

3.5 Etablerte offentlige service- og rådgivningskontorer og tvisteløsningsorganer

På områder hvor det er etablert offentlige service- og rådgivningskontorer eller tvisteløsningsorganer for å ivareta publikums behov for bistand på et spesielt saksfelt, forutsettes det at disse benyttes før det eventuelt søkes om fri rettshjelp. Publikum kan derfor ikke få dekket utgifter til advokat som et alternativ til veiledning fra slike kontorer. Forbrukerkontorene er typiske eksempler på kontorer som har til oppgave å gi publikum rettsråd mv. Familievernkontorene skal bistå i saker som gjelder foreldreansvar, fast bosted og samvær. Se nærmere om dette under punkt 6.4.2 bokstav a, om rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 1.

Tilsvarende forutsettes det at publikum benytter seg av ulike offentlige nemnder, utvalg og råd som har til oppgave å løse juridiske problemer uten bistand fra advokat. Instansene som er omtalt nedenfor er praktiske eksempler på slike.

Forliksrådet er en alternativ ordning til offentlig fri rettshjelp. Forliksrådets oppgave er å bidra til å løse konflikter på en enkel, hurtig og billig måte, jf. tvisteloven § 6-1. Når det gjelder forliksklagen, fremgår det av tvisteloven § 6-3 at det ikke stilles krav om at klagen inneholder annet enn faktiske opplysninger. Forliksrådet skal ellers gi klagemotparten nødvendig veiledning om hva tilsvaret må inneholde, jf. tvisteloven § 6-4. Under behandling av saken i forliksrådets møte, skal forliksrådet ved mekling forsøke å få tvisten løst i minnelighet på en enkel måte i samsvar med formålet med forliksrådsbehandlingen. Dette innebærer at det som hovedregel ikke er nødvendig med advokatbistand verken ved skriving av forliksklage, tilsvaret eller under møtet i forliksrådet, jf. rettshjelpsloven §§ 1 og 5 første ledd.

Det kan helt unntaksvis tenkes tilfeller hvor forliksrådet ikke kan dekke søkerens behov for juridisk bistand. Søknaden skal da vurderes etter de ordinære bestemmelsene i rettshjelpsloven, jf. rettshjelpsloven § 5 andre ledd. I vurderingen av om forliksrådets

bistand er tilstrekkelig skal det legges vekt på om søkeren kan nyttiggjøre seg hjelpen fra forliksrådet, herunder om søkeren er i en fysisk eller psykisk tilstand som gjør at vedkommende kan forholde seg til forliksrådet og ivareta sine interesser på en rimelig god måte. Det kan i noe grad også legges vekt på om motparten er representert med advokat. Videre skal det legges vekt på om saken er prioritert både etter rettshjelpsloven § 11 første ledd og § 16 første ledd. I slike saker har søker et ubetinget krav både på fritt rettsråd og fri sakførsel. Det kan da være rimelig at det også innvilges fritt rettsråd for forliksrådet.

Husleietvistutvalget (HTU) er et domstollignende tvisteløsningsorgan som behandler tvister om leie av bolig etter husleieloven, herunder saker om depositum, leie, oppsigelse og erstatning. Ordningen er et lavterskeltilbud der leiere og utleiere kan få løst sine tvister på en rask, rimelig og kompetent måte, jf. forskrift om Husleietvistutvalget § 1. HTU kan både mekle og avgjøre tvister om leie av bolig som ligger i Norge. HTU er førsteinstans for tvister om leie.

HTU gir i likhet med forliksrådet generell informasjon og veiledning til publikum om blant annet saksbehandlingen. Det gis også hjelp til å skrive klage eller tilsvare. Dette innebærer at det som hovedregel ikke er nødvendig med advokatbistand i saker for HTU, og at det er en alternativ dekningsmulighet for de sakene som faller inn under HTUs saklige virkeområde, jf. forskrift om Husleietvistutvalget § 2 og rettshjelpsloven §§ 1 og 5. Som for forliksrådet vil det helt unntaksvis være tilfeller hvor HTU ikke kan dekke søkerens behov for juridisk bistand. Retningslinjene som er gitt for forliksrådet gjelder tilsvarende i saker for HTU, jf. ovenfor.

Bistand i saker for Finansklagenemnda dekkes som den klare hovedregel ikke etter rettshjelpsloven, jf. lovens § 5. Begrunnelsen for dette er at nemnda har plikt til å undersøke og utrede saker som bringes inn til behandling. Ifølge nemndas saksbehandlingsregler punkt 9 og 10, skal nemndas sekretariat gi veiledning om utformingen av en klage, innhente relevant informasjon og påse at saken er så godt opplyst som mulig, herunder sørge for at alle nødvendige opplysninger kommer frem. Videre følger det av Avtale om Finansklagenemnda punkt 3 bokstav g at saksbehandlingsreglene klagerne skal forholde seg til, skal være utformet på en lettfattelig og forståelig måte slik at reglene i seg selv ikke nødvendiggjør bistand fra advokat eller rettsmedhjelper.

3.6 Det offentlige opplysnings- og veiledningsplikt

Dersom behovet for juridisk bistand faller inn under det som må antas å omfattes av en plikt for det offentlige til å yte bistand, skal ikke rettshjelpsloven dekke utgifter til advokat. Fri rettshjelp er ikke et alternativ til å benytte seg av den offentlige veilednings- og opplysningsplikt.

Offentlige organer har en generell plikt til å yte hjelp til publikum, og utrede enkeltsaker innenfor sine saksområder, jf. forvaltningsloven §§ 11 og 17. I praksis skal etater som for eksempel NAV, UDI, NPE og barneverntjenesten yte bistand innenfor sine saksfelt. Tilsvarende har kommunene og statsforvalterne plikt til å bistå på områder som de har ansvar for eller hvor de er klageinstans. Dette gjelder for eksempel saker som relaterer seg til klage på barnevernet og skole, vergemål, enkelte helse- og sosialsaker og søknad

om separasjon og skilsmisse mv. Også pasientombud og Fylkeslegen har plikt til å bistå i helsesaker.

I de fleste saker om fullbyrding av straff vil politi- og påtalemyndighet og fengselsmyndighetene/kriminalomsorgen kunne gi tilstrekkelig veiledning. Advokatbistand i forbindelse med slike saker er derfor normalt ikke nødvendig. Dette gjelder blant annet spørsmål om soningssted og vilkår for soningen. Se likevel punkt 6.5.2 bokstav m om fritt rettsråd i enkelte saker som relaterer seg til fullbyrding av straff.

Når det søkes om fri rettshjelp på et område hvor det offentlige har opplysnings- og veiledningsplikt, og saksfeltet ikke er prioritert etter rettshjelpsloven, skal søknaden som hovedregel avslås etter rettshjelpsloven § 5. Det samme gjelder i prioriterte rettsrådssaker om bidrag, separasjon og skilsmisse, der det fremgår uttrykkelig at det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt i utgangspunktet anses som tilstrekkelig, jf. punkt 6.4.2 bokstav a. Tilsvarende gjelder også i barnefordelingssaker hvor det ikke er forsøkt lovpålagt mekling, jf. samme punkt.

Når det er søkt om fritt rettsråd for å fremme en klage til samme etat som tidligere har behandlet saken, anses opplysnings- og veiledningsplikten ikke fullt ut å dekke klagerens behov for juridisk bistand. Dette er for eksempel situasjon når det klages innen NAV-systemet. Tilsvarende er i praksis lagt til grunn når det klages over UDIs vedtak i utlendingssaker som ikke er prioritert etter rettshjelpsloven. Saken skal i slike tilfeller vurderes etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. Rettes klagen derimot til et selvstendig uavhengig/eksternt organ, som har en særlig plikt til å følge opp eller føre tilsyn innenfor det aktuelle saksfeltet, vil situasjonen som regel være at opplysnings- og veiledningsplikten fullt ut dekker klagerens behov for juridisk bistand. Dette er for eksempel situasjonen ved klage til statsforvalteren eller Statens sivilrettsforvaltning.

Om det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt gir grunnlag for å avslå søknaden etter rettshjelpsloven § 5 må vurderes konkret. I vurderingen skal det legges vekt på om det er fremlagt opplysninger eller dokumentasjon som tilsier at søkeren har forsøkt å nyttiggjøre seg det aktuelle organets opplysnings- og veiledningsplikt, men at organet har forsømt sin plikt overfor søkeren. Det skal også ses hen til om det er et spesielt høyt konfliktnivå mellom søkeren og organet.

Når søkeren er særlig ressurssvak eller befinner seg i en tvangssituasjon, kan det unntaksvis gis fri rettshjelp også på områder hvor det offentlige i utgangspunktet har opplysnings- og veiledningsplikt. Det må vurderes om søker kan nyttiggjøre seg bistanden fra det offentlige, herunder om søkeren er i en fysisk eller psykisk tilstand som tilsier at vedkommende kan forholde seg til det offentlige og ivareta sine interesser på en rimelig god måte. Dersom ikke søkeren selv kan nyttiggjøre seg veiledning, forventes det i utgangspunktet at søker lar seg bistå av familie eller andre nærstående. Når det gjelder personer med verge vises det spesielt til punkt 6.5.2 bokstav g.

Når det gjelder en nærmere vurdering av opplysnings- og veiledningsplikten i forskjellige sakstyper, herunder hvilke vilkår som må være oppfylt for å innvilge bistand etter rettshjelpsloven § 11 andre og fjerde ledd, vises det til punkt 6.4.2 og 6.5.2.

3.7 Medlemskap i foreninger og lag

Mange fagforeninger og interesseorganisasjoner mv. bistår medlemmer med juridisk bistand innen spesielle felt. Dette gjelder for eksempel i saker som gjelder arbeidsliv, bolig og bil. Muligheten for bistand fra aktuelle foreninger og lag skal være utprøvd før det er aktuelt med bistand etter rettshjelpsloven.

4 ØKONOMISKE VILKÅR

Rettshjelpslovens formål er å sikre nødvendig juridisk hjelp til de som ikke har økonomiske forutsetninger for å skaffe dette selv, jf. § 1. Derfor er det bestemt at fri rettshjelp i de fleste sakstyper bare gis til personer som har en betalingsevne som ikke overstiger fem ganger folketrygdenes grunnbeløp, jf. rettshjelpsloven § 11 andre og tredje ledd, § 12 første og andre ledd, § 16 andre og tredje ledd, § 17 første ledd og § 25.

Ny modell for økonomisk behovsprøving innebærer at det ikke kan gis dispensasjon fra de økonomiske vilkårene. Behovet for å søke om slik dispensasjon har blitt betydelig redusert, fordi flere omfattes av rettshjelpsordningen. Adgangen til å søke om dispensasjon er derfor ikke videreført, jf. Prop. 124 L (2022-2023) punkt 5.5.3.

Reglene om hvordan betalingsevnen fastsettes står i rettshjelpsforskriften §§ 1 og 2. Disse reglene gjelder ikke i saker hvor rettshjelp innvilges uten økonomisk behovsprøving, dvs. uten hensyn til søkerens økonomi, jf. rettshjelpsloven § 11 første ledd, § 12 første ledd, § 16 første ledd og § 17 tredje ledd.

Betalingsevnen til en enslig søker er søkerens bruttoinntekt og halvparten av nettoformuen, delt på grunnbeløpet i folketrygden, jf. rettshjelpsforskriften § 1 første ledd. Med folketrygdens grunnbeløp menes den gjennomsnittlige verdien av folketrygdens grunnbeløp i det foregående kalenderåret.

Når søkeren er gift eller lever sammen med andre med felles økonomi, skal bruttoinntektene og nettoformuene legges sammen når betalingsevnen fastsettes etter § 1. Søkerens betalingsevne utgjør 0,6 ganger den samlede betalingsevnen, jf. rettshjelpsforskriften § 2 første ledd.

Dersom personene er hverandres motparter eller er gift, men kan dokumentere at de formelt eller faktisk er separert, skal betalingsevnen fastsettes etter § 1, dvs. at søkeren skal vurderes som en enslig søker. Det samme gjelder dersom den ene personen bor i utlandet og det ikke er mulig å skaffe opplysninger om vedkommendes inntekt og formue, jf. rettshjelpsforskriften § 2 andre ledd. Se nærmere under punkt 4.3.1.

4.1 Beregning av betalingsevnen

Ved beregning av betalingsevnen skal bruttoinntekt, nettoformue, og fradrag for forsørgelse av barn inngå. Ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi skal vurderes samlet, jf. blant annet rettshjelpsloven § 11 tredje ledd og § 16 tredje ledd.

Når betalingsevnen blir negativ, skal den settes lik null, jf. rettshjelpsforskriften § 1 første ledd andre punktum.

4.1.1 Bruttoinntekt

Ved beregningen av søkerens betalingsevne tas det utgangspunkt i søkerens bruttoinntekt, jf. rettshjelpsforskriften § 1.

I bruttoinntekten inngår samlet inntekt som etter sin art inngår i alminnelig inntekt etter skatteloven kapittel 5, jf. kapittel 12, se rettshjelpsforskriften § 3. Det vil si at all skattbar inntekt i og utenfor næringsforhold, før fradrag skal tas med.

I inntektsgrunnlaget skal samtlige skattepliktige inntekter, godtgjørelser og ytelser tas med. Dette omfatter blant annet lønn, trygdeytelser, pensjoner, næringsinntekt, naturalytelser, renteinntekter og livrenter. I tillegg medtas inntekt av utleiebolig og fast eiendom, kapitalinntekter, ektefellebidrag, barnepensjon og barnetillegg.

Inntekter som det ikke betales skatt av holdes utenfor beregningen. Dette gjelder blant annet stønad til livsopphold (sosialstønad) og bostøtte. Det gjelder også stønad til barnetilsyn, barnebidrag og barnetrygd.

For selvstendige næringsdrivende skal i tillegg overskudd av næringen tas med. Ved behov for nærmere avklaringer i enkelttilfeller kan Skatteetaten kontaktes.

Se punkt 4.1.4 om dokumentasjon av bruttoinntekten.

4.1.2 Nettoformue

Ved beregningen av betalingsevnen inngår også nettoformue. Hva som menes med nettoformue etter rettshjelpsloven følger av rettshjelpsforskriften § 4. I nettoformuen inngår i utgangspunktet samlet formue fratrasket samlet gjeld. Barns formue som fremgår av foreldrenes skatteoppgjør/skattemelding inngår ikke i grunnlaget for formuesvurderingen, fordi dette er midler foreldene ikke kan benytte til egne formål.

Enkelte formuesverdier inngår ikke i nettoformuen, og skal derfor trekkes fra bruttoformuen. Disse verdiene er uttømmende opplistet i forskriften § 4.

Verdien av primærbolig og driftsmidler som søkeren eier inngår ikke i beregningen, dvs. at formuesverdien skal trekkes fra bruttoformuen, jf. forskriften § 4 første ledd bokstav a). Med driftsmidler menes fysiske eiendeler som er ment for langvarig bruk i en næringsvirksomhet.

I skiftesaker der den tidligere fellesboligen er en del av skifteoppgjøret og søkeren er oppført med denne som sekundærbolig, likestilles boligen med en primærbolig. Søkerens andel av boligverdien skal derfor trekkes fra bruttoformuen.

Det følger av samme bestemmelse at heller ikke gjeld knyttet til primærbolig og driftsmidler som søkeren eier inngår i beregningen. Det betyr i praksis at boliggjelden skal trekkes fra den samlede gjelden. Summen av dette skal igjen trekkes fra bruttoformuen. Boliggjelden kommer dermed ikke søkeren til gode i beregningen av betalingsevnen.

I skiftesaker der den tidligere fellesboligen er en del av skifteoppgjøret og søkeren er oppført med denne som sekundærbolig, likestilles som nevnt boligen med en primærbolig. Søkerens andel av boliggjelden skal derfor trekkes fra den samlede gjelden.

Fratrekket for formuesverdien av primærbolig og driftsmidler gjelder bare hvor primærboligen eller driftsmidlene har en netto omsetningsverdi som overstiger

beløpsgrensen som følger av skatteloven § 4-10 andre ledd tredje punktum. Gjeld som knytter seg til boligen eller driftsmidlene skal trekkes fra, slik at grensen gjelder nettoverdien. I praksis vil det derfor dreie seg om en primærbolig eller driftsmidler med en netto markedsverdi på omkring 10 millioner kroner, som tilsvarer en ligningsverdi på ca. 2,5 millioner kroner.

Videre inngår ikke midler etter et felleseieskifte eller økonomisk oppgjør mellom samboere, som innen rimelig tid skal brukes til reinvestering i ny bolig. Med felleseieskifte menes fordeling av midler mellom ektefeller etter separasjon/skilsmisse eller ved den enes død. Med midler menes bankinnskudd eller verdipapirer mv. Med rimelig tid menes omkring ett år.

I beregningen av nettoformuen inngår heller ikke formue som består i BSU-midler (Boligsparing for ungdom). Formue som består av andre spareprodukter med bindingstid inngår derimot i beregningsgrunnlaget, selv om verdiene er vanskelige eller kostbare å realisere.

I tillegg inngår ikke formue som består i hjelpemidler som er nødvendige for søkerens alminnelige livsutfoldelse, for eksempel bil finansiert med stønad fra NAV.

Midler søkeren har mottatt fra en personskadeerstatning, inngår ikke i nettoformuen når erstatningen skal dekke tap i fremtidig erverv eller fremtidige utgifter. Det betyr at det ikke automatisk ses bort fra midler som er mottatt i personskadeerstatning, men det skal gjøres en konkret vurdering av hva erstatningsbeløpet er ment å dekke. Se for eksempel Rt-2008 side 1345 avsnitt 28-31.

Formelen for nettoformue er følgende:

Samlet formue/bruttoformue - (ligningsverdi av bolig + driftsmidler + BSU + midler mottatt på skifte som skal brukes til ny bolig + personskadeerstatning + hjelpemidler) - (samlet gjeld - boliggjeld – gjeld knyttet til driftsmidler).

Dersom nettoformuen er negativ, skal den settes lik null, jf. rettshjelpsforskriften § 4 siste ledd.

Se punkt 4.1.4 om dokumentasjon av nettoformuen.

4.1.3 Fradrag for forsørgelse av barn

Når søkeren har forsørgeransvar for barn under 18 år, jf. barnelova kapittel 8, gis det et fradrag etter at betalingsevnen er fastsatt etter rettshjelpsforskriften § 1 eller § 2, jf. forskriften § 6 første ledd.

Det stilles ikke krav til at søkeren må dokumentere at vedkommende faktisk har utgifter til barn. Det betyr at søkeren har krav på fradrag selv om søkeren for eksempel ikke oppfyller plikten til å betale barnebidrag, eller er fratatt omsorgen for barnet med hjemmel i barnevernsloven og ikke bidrar til å forsørge barnet i det daglige. Også andre enn foreldrene kan ha forsørgeransvar etter barnelova, og derfor ha krav på fradrag.

Det er likevel den som søker om rettshjelp som selv må ha foreldreskap og dermed forsørgeransvar. Det gis ikke fradrag hvis søkeren er samboer med en som har forsørgeransvar.

Fradraget er 0,5 ganger folketrygdens grunnbeløp for søkere med ett barn. For søkere med to barn er fradraget 0,65 ganger folketrygdens grunnbeløp. For søkere med tre eller flere barn er fradraget 0,75 ganger folketrygdens grunnbeløp.

Når søkeren er gift eller lever sammen med andre med felles økonomi, gis det et felles fradrag etter at betalingsevnen er fastsatt etter rettshjelpsforskriften § 2. Det betyr at for par som har felles foreldreansvar for barn, justeres betalingsevnen for forsørgerbyrde på bakgrunn av husholdningens samlede betalingsevne, og ikke etter betalingsevnen til den enkelte som inngår i husholdningen, jf. rettshjelpsforskriften § 6 andre ledd.

Forsørgeransvaret dokumenteres gjennom opplysninger om foreldreskap som innhentes automatisk fra Folkeregisteret til beregningsløsningen. Dersom det ikke er tilgjengelig opplysninger i Folkeregisteret, må søkeren selv dokumentere at vedkommende har barn under 18 år for å få fradrag, jf. rettshjelpsforskriften § 6 tredje ledd. Dette kan for eksempel gjøres ved å legge frem fødselsattest.

4.1.4 Dokumentasjon av bruttoinntekt og nettoformue

Bruttoinntekt og nettoformue skal i utgangspunktet dokumenteres ved siste tilgjengelige skatteoppgjør, jf. rettshjelpsforskriften § 5. Opplysningene som følger av skatteoppgjøret legges til grunn, med mindre søkeren har dokumentert at bruttoinntekten eller nettoformuen er endret slik at betalingsevnen er endret med 15 prosent eller mer, jf. rettshjelpsforskriften § 5 andre ledd.

Dersom det ikke er mulig å innhente opplysninger fra Skatteetaten, må søkeren selv dokumentere bruttoinntekt og nettoformue. Dette gjelder både for norske og utenlandske søkere, for eksempel personer som nylig har kommet til Norge eller som bor i utlandet og ikke har skatteoppgjør i Norge.

Bruttoinntekten kan dokumenteres gjennom innrapporterte opplysninger om lønn og tilsvarende skattepliktige ytelser fra offentlig eller privat arbeidsgiver, pensjonsutbetalere, NAV og andre. Eksempler på dokumenter som kan vise søkerens inntekt og formue er kopi av lønnsutbetalinger, arbeidskontrakter, vedtak fra NAV, bankutskrifter e.l.

4.2 Beregning av inntekt og formue når et skatteoppgjør ikke er tilgjengelig

Bruttoinntekt og nettoformue dokumenteres i utgangspunktet gjennom siste skatteoppgjør, jf. rettshjelpsforskriften § 5. Når det ikke foreligger et skatteoppgjør som gir grunnlag for å beregne søkerens betalingsevne, må søkeren selv legge frem relevant dokumentasjon, jf. forskriften § 5 første ledd og punkt 4.1.4.

For å beregne bruttoinntekt og nettoformue skal det tas utgangspunktet i den økonomiske situasjonen på søknadstidspunktet. Dette gjelder uavhengig av når det er søkt om fri rettshjelp, også når det søkes om rettshjelp etter at oppdraget er avsluttet (etterbevilling), jf. rettshjelpsloven § 6. En søknad om økonomisk behovsprøvd rettshjelp skal likevel sendes inn innen tre måneder etter at advokatens arbeid i saken er avsluttet, jf. rettshjelpsforskriften § 11 andre ledd og punkt 2.8.

Brutto årsinntekt fastsettes på grunnlag av inntektsopplysninger fra de seks siste månedene før søknadstidspunktet, dersom dette er tilgjengelig. Dersom det bare er

tilgjengelige inntektsopplysninger for en kortere periode, skal beregningen basere seg på den dokumentasjon som er mulig å legge frem.

Fordi det er årsinntekten som danner grunnlaget for fastsettingen av betalingsevnen, må inntekten for de 6 siste månedene gjøres om til årsinntekt. Dersom inntekten antas å bli den samme i den kommende 6 måneders perioden, ganges inntekten med 2, for å komme frem til inntekten for 12 måneder/1 år. Når det er inntektsopplysninger for færre enn 6 måneder, må opplysningene som er tilgjengelige regnes om til årsinntekt.

Dersom søkeren har lønnet arbeid eller trygd og betalingen er den samme hver måned, beregnes årsinntekten ved å gange dette beløpet med 12 måneder. Når månedsinntekten varierer beregnes normalt gjennomsnittlig månedsinntekt, som igjen ganges med 12.

Hvis søkeren mottar arbeidsavklaringspenger (AAP) beregnes årsinntekten ved å gange dagsatsen søkeren har på søknadstidspunktet med 260 dager, jf. folketrygdloven § 11-20, der det fremgår at AAP utregnes per dag og gis for fem dager per uke.

Inntekten fra de 6 siste månedene forut for søknadstidspunktet, kan ikke legges til grunn for de kommende 6 månedene, dersom det på søknadstidspunktet er klart at inntekten har endret seg. Når søkeren på søknadstidspunktet kan dokumentere at inntekten i de kommende månedene vil bli redusert eller bortfaller, legges den faktiske inntekten til grunn ved beregningen. Det samme gjelder der det på søknadstidspunktet er klart at inntekten har økt. Det skal ikke tas hensyn til usikre eller mulige fremtidige endringer.

Endringer kan dokumenteres med for eksempel lønnsutbetalinger, vedtak fra NAV, arbeidskontrakter, dokumenter som viser oppsigelse/ending i stillingsandel osv.

4.3 Økonomisk identifikasjon

Ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi skal vurderes samlet når betalingsevnen fastsettes, jf. rettshjelpsloven § 11 tredje ledd andre punktum, § 16 tredje ledd andre punktum og rettshjelpsforskriften § 2 første ledd.

Bestemmelsen bygger på en forutsetning om at personer som lever sammen ofte er i en bedre økonomisk situasjon enn enslige, og at det å være flere om å dele på utgiftene gir en betydelig besparelse. I tillegg vil de som lever sammen ofte ha felles interesse i utfallet av saken. Se Prop.124 L (2022-2023) punkt 5.3.6 og punkt 5.5.7.

4.3.1 Ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi

Rettshjelpsloven § 11 tredje ledd andre punktum og § 16 tredje ledd andre punktum, jf. rettshjelpsforskriften § 2 gjelder 1) ektefeller og 2) andre som lever sammen med felles økonomi.

Når det gjelder ektefeller skal det som den klare hovedregel foretas økonomisk identifikasjon. Ektefeller har gjensidig forsørgelsesplikt, og det antas da at de har felles økonomi og lever sammen. Det skal derfor ikke gjøres en konkret vurdering av om ektefeller faktisk har felles økonomi eller lever sammen.

Dersom personene er motparter eller er gift, men kan dokumentere at de formelt eller faktisk er separert, skal betalingsevnen likevel fastsettes etter rettshjelpsforskriften § 1, dvs. at søkeren skal vurderes som en enslig søker. Dette kan for eksempel være tilfelle i foreldretvister der partene ennå ikke har flyttet fra hverandre.

Betalingsevnen skal også fastsettes etter rettshjelpsforskriften § 1 når den ene av partene bor i utlandet og det ikke er mulig å skaffe opplysninger om vedkommendes inntekt og formue, jf. rettshjelpsforskriften § 2 andre ledd.

Når det gjelder andre som lever sammen med felles økonomi, skal det i utgangspunktet vurderes om partene faktisk lever sammen med felles økonomi. I ordinære samboerforhold er det likevel, som for ektefeller, en klar presumpsjon for at partene lever sammen med felles økonomi. Det er ifølge praksis ikke mulig å unngå økonomisk identifikasjon ved å skrive en erklæring om at partene ikke har felles økonomi, eller at de midlertidig lever hver for seg.

For andre enn ordinære samboere er det likevel rom for å gjøre en konkret vurdering. Mer tilfeldige og kortvarige/midlertidige bofellesskap (studenter, kollektiv mv.) faller utenfor bestemmelsens ordlyd, fordi personene ikke kan anses å leve sammen med felles økonomi. Tilsvarende gjelder permanente bofellesskap hvor selvstendige parter deler bolig av praktiske eller økonomiske grunner.

4.3.2 Barn og forholdet til foreldrenes økonomi

Det følger av vergemålsloven § 9 at mindreårige ikke har rettslig handleevne, med mindre noe annet er særlig bestemt. Fordi det ikke er særlig bestemt at mindreårige kan søke om rettshjelp, gjelder hovedregelen. Det innebærer at foreldre eller annen verge utøver rettslig handleevne på vegne av barnet.

Når det søkes om rettshjelp for et mindreårig barn som forsørges av foreldre/foresatte, så har ikke dette barnet rettslig handleevne og blir derfor representert av en eller flere foreldre/foresatte. Dette gjelder uavhengig av om barnet bor hjemme eller borte, for eksempel på skoleinternat eller hybel.

Dersom barnet er representert av én forelder/foresatt, skal betalingsevnen fastsettes som for enslige, jf. rettshjelpsforskriften § 1. Når barnet blir representert av to foreldre/foresatte som er ektefeller eller som lever sammen med felles økonomi, skal det foretas økonomisk identifikasjon mellom disse innbyrdes, og betalingsevnen fastsettes samlet etter rettshjelpsforskriften § 2 første ledd. Når barnet bor sammen med begge foreldrene legges det til grunn at begge representerer barnet.

Dersom et mindreårig barn ikke bor hjemme og ikke forsørges av foreldrene, skal foreldrenes økonomiske situasjon ikke legges til grunn. Dette gjelder for eksempel barn som er under barnevernets omsorg og bor i fosterhjem eller på institusjon.

Det ses generelt bort fra barnets egen økonomi. Dette gjelder uavhengig av størrelsen på inntekten og formuen. Det har ikke betydning om barnet er representert av foreldre eller annen verge.

Når det gjelder myndige barn med eller uten selvstendig inntekt som bor hjemme, anses disse som en selvstendig enhet/husstand.

4.3.3 Flere søker sammen eller har reell interesse i saken

Det skal ikke foretas en samlet vurdering av inntekt og formue når flere personer sammen søker om fri rettshjelp, eller hvor en annen enn søkeren også har reell interesse i de spørsmål saken gjelder. Bakgrunnen for dette er blant annet at en slik samlet

vurdering blir vanskelig å praktisere i kombinasjon med graderte egenandeler, jf. Prop.124 L (2022-2023) punkt 5.5.7.

Dette betyr at det skal gjøres en individuell vurdering av betalingsevnen til den enkelte søker, når flere personer sammen søker om rettshjelp. Når flere bistås i samme sak, har den enkelte bare krav på å få dekket sin prosentandel av utgiftene til rettshjelp, og skal betale egenandel av denne.

Dersom en advokat faktisk representerer flere personer, som alle har krav på rettshjelp, oppstår spørsmålet om det er gitt bistand i én eller flere rettshjelpssaker, jf. stykkprisforskriften § 2 siste ledd. Dette spørsmålet skal vurderes uavhengig av spørsmålet om økonomisk identifikasjon. Det betyr at dersom det anses å ha blitt gitt bistand i én sak, skal oppdraget betales med kun én stykkpris. Det gjelder selv om de enkelte ville hatt krav på individuell bistand.

Stykkprisforskriften § 2 siste ledd regulerer bare betalingen i stykkprissaker, men tilsvarende gjelder når oppdraget betales etter medgått tid. Arbeidet i én sak skal også da bare betales én gang. Den enkelte søker skal derfor bare ha dekket sin andel av de samlede utgiftene, når flere søker sammen om rettshjelp i samme sak.

Det kan ikke legges vekt på at andre enn søkeren, for eksempel søsken, naboer eller kollegaer, også har reell interesse i de spørsmål saken gjelder. Ved beregningen av betalingsevnen til søkeren skal det derfor ses bort fra økonomien til andre som har interesse i saken.

Når det gjelder identifikasjon mellom barn og foreldre vises det til punkt 4.3.2.

5 EGENANDEL

5.1 Hvem skal betale egenandel og informasjon om ordningen

Det følger av rettshjelpsloven § 9 første ledd første punktum og rettshjelpsforskriften § 7 at rettshjelpsmottakeren skal betale en egenandel dersom rettshjelpen er mottatt etter økonomisk behovsprøving, dvs. etter en vurdering av søkerens betalingsevne. Det betales ikke egenandel i saker uten økonomisk behovsprøving.

Personer med betalingsevne som ikke overstiger én ganger folketrygdens grunnbeløp betaler ikke egenandel, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd femte punktum.

Den som har fått fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 14 tredje ledd og fri sakførsel etter § 22 femte ledd, skal heller ikke betale egenandel, jf. rettshjelpsforskriften § 9. Det samme gjelder i fritt rettsrådssaker som betales med «en liten stykkpris» etter stykkprisforskriften § 5 første ledd.

I saker hvor det bare er gitt fritak for rettsgebyr, betales ikke egenandel. Dette fordi det bare skal betales egenandel av advokatens salær og godtgjøring for advokatens nødvendige reiseutgifter og reisefravær, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd andre punktum og punkt 5.2.

Det er viktig at advokaten informerer klienten om egenandelsordningen før det inngås avtale om et oppdrag. Advokaten har også ansvar for å informere om tidsbruk og utgifter,

jf. Prop 124 L (2022-2023) punkt 8.5.1 og [Regler for god advokatskikk med kommentarer | Advokatforeningen](#), se blant annet punkt 3.1 nummer 5.

Når advokaten egeninnvilger fritt rettsråd skal klienten få informasjon om hvilken prosent som skal betales i egenandel, og at egenandelen beregnes ut fra advokatens salær og advokatens nødvendige reiseutgifter og reisefravær, jf. punkt 5.2. Dersom det er mulig, bør det i tillegg gis informasjon om hvor mange timer som antas å medgå i saken, eller det normalt medgår i den aktuelle sakstypen, for eksempel at oppdraget normalt betales med en stykkpris av bestemt størrelse.

Når rettshjelpsmyndighetene innvilger fri rettshjelp i behovsprøvde saker skal det også gis informasjon om at det skal betales egenandel. Det skal opplyses om hvilken prosent søkeren skal betale, og at egenandelen beregnes ut fra advokatens salær og advokatens nødvendige reiseutgifter og reisefravær, jf. punkt 5.2. Statsforvalterne bør også, når saken tilsier det, gi informasjon om at bistand i den aktuelle sakstypen normalt betales med en stykkpris av bestemt størrelse. Eventuelt at det normalt ikke betales mer enn 2-3 ganger stykkprisen og sjeldent mer enn 3-4 ganger, jf. punkt 6.6.

5.2 Fastsetting av egenandel

Egenandelen fastsettes ut fra søkerens betalingsevne etter rettshjelpsloven § 11 andre og tredje ledd og § 16 andre og tredje ledd, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd fjerde punktum.

Det er som hovedregel søkerens betalingsevne på søknadstidspunktet som skal legges til grunn for å beregne prosentsatsen søkeren skal betale i egenandel.

Egenandelen utgjør mellom 1 og 99 prosent av utgiftene til advokatens salær og advokatens nødvendige reiseutgifter og reisefravær, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd andre punktum. Listen er uttømmende. Det skal ikke beregnes egenandel av merverdiavgiften.

Egenandelen beregnes etter den offentlige salærsatsen, og øker med de totale advokatutgiftene i saken. jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd tredje punktum. Det er ikke noe øvre tak for egenandelen. Egenandelen skal rundes av til nærmeste hele prosentsats.

Egenandelen beregnes etter følgende formel: $\text{Prosentsats for egenandel} = 100 * [0,01 + 0,0125(\text{betalingsevnen} - 1)^2 + 0,0125(\text{betalingsevnen} - 1)^3]$

For ektefeller og de som lever sammen med felles økonomi, beregnes egenandelen ut fra den samlede betalingsevnen.

Når flere personer, som ikke er gift eller lever sammen med felles økonomi, er innvilget fri rettshjelp i samme sak, skal egenandelen beregnes individuelt for hver enkelt på bakgrunn av deres betalingsevne. Den enkelte har bare krav på å få dekket sin prosentandel av utgiftene til rettshjelp, og skal betale egenandel av denne, jf. punkt 4.3.3.

Dersom det har gått lang tid fra det ble søkt om rettshjelp til oppdraget blir avsluttet og egenandelen skal betales, kan søkerens betalingsevne ha endret seg slik at egenandelen ikke lenger reflekterer søkerens betalingsevne. Det samme kan skje selv om det bare har gått kort tid. Rettshjelpsmottakeren har derfor rett til å kreve at betalingsevnen og prosentsatsen for egenandelen fastsettes på nytt. Det er et vilkår at betalingsevnen er

reduisert med 20 prosent eller mer fra søknadstidspunktet til advokatens arbeid i saken er avsluttet og arbeidsoppgaven sendt inn, jf. rettshjelpsforskriften § 7 andre ledd. Dette er en unntaksbestemmelse som skal forhindre klart urimelige utslag. Rettshjelpsmottakeren kan bare be om ny fastsettelse av betalingsevnen frem til det er fattet vedtak om egenandel. Henvendelser etter dette må eventuelt vurderes som en klage, jf. punkt 5.4.

En redusert betalingsevne skal dokumenteres på samme måte som bruttoinntekt og nettoformue dokumenters når det søkes om rettshjelp, dvs. gjennom skatteoppgjør, innrapporterte inntekter eller annen dokumentasjon, se punkt 4.1.4.

Advokaten bør informere klienten om at det er adgang til å få fastsatt betalingsevnen og egenandelen på nytt.

I saker som betales etter stykkprisforskriften skal rettshjelpsmottakeren betale en prosentandel av stykkprisen, jf. rettshjelpsforskriften § 8 første ledd. Dersom advokaten arbeider færre timer i saken enn stykkprisen, beregnes likevel egenandelen ut fra tiden advokaten faktisk har brukt i saken, jf. rettshjelpsforskriften § 8 andre ledd. Egenandelen beregnes også ut fra tiden advokaten faktisk har brukt i saken når det er gitt en utvidet rettshjelpsbevilling etter rettshjelpsforskriften § 15 eller § 19.

For fri sakførsel skal det i utgangspunktet betales én egenandel per fri sakførsel bevilling. Dersom en sak ankes inn for en høyere rettsinstans og det på nytt innvilges fri sakførsel, skal det betales ny egenandel. I en sak som omfattes av rettshjelpsloven § 22 tredje ledd skal det betales egenandel av de samlede advokatutgiftene mv. i saken. Det vil si av utgiftene som medgår i de instanser som omfattes av bevillingen.

5.3 Betaling og innkreving av egenandel

Rettshjelpsmottakeren skal betale egenandelen etter at oppdraget er avsluttet, jf. rettshjelpsforskriften § 7 tredje ledd første punktum. Det betyr at egenandelen kan kreves inn selv om det er fremmet en klage, med mindre det er besluttet at vedtaket ikke skal iverksettes før klagen er avgjort, jf. forvaltningsloven § 42 første ledd.

Det skal ikke betales merverdiavgift av egenandelen, jf. rettshjelpsforskriften § 7 tredje ledd andre punktum.

Egenandelen kreves inn av staten, jf. rettshjelpsloven § 9 andre ledd. Det betyr at advokaten som har gitt bistand i saken får fullt oppgjør fra det offentlige, som igjen kan kreve inn egenandelen fra rettshjelpsmottakeren.

Statsforvalterne overfører krav om egenandel i fritt rettsrådssaker digitalt til Skatteetaten. Trygderetten overfører på samme måte krav om egenandel i fri sakførselsaker som gjelder anke til Trygderetten. Statens innkrevingssentral (SI) krever inn egenandelen i disse sakene. Innkrevingen er regulert i SI-regelverket og følger det alminnelige systemet for innkreving, herunder også reglene om betalingsutsettelse og betalingsnedsettelse.

Dersom statsforvalteren eller Trygderetten ønsker at innkrevingen overfor skyldneren/rettshjelpsmottakeren stanses, må Statens innkrevingssentral varsles om dette.

Domstoladministrasjonen krever inn egenandelen i fri sakførselsaker ved de alminnelige domstolene, jf. rettshjelpsforskriften § 10. Innkrevingssentralen kapittel 5 gjelder tilsvarende.

Statens krav om betaling av egenandel er tvangsgrunnlag for utlegg, jf. rettshjelpsloven § 9 andre ledd andre punktum, jf. tvangsfullbyrdsloven § 7-2 bokstav e.

Dersom egenandelen ikke betales i saker hvor Statens innkrevingsentral er ansvarlig for innkrevingen, påløper det forsinkelsesrenter lik den til enhver tid gjeldende rente fastsatt i forskrift med hjemmel i lov om forsinket betaling m.m. av 17. desember 1976 nr. 100 (forsinkelsesrenteloven) § 3 første ledd første punktum, jf. SI-loven § 7. Renten løper fra 30 dager etter at det er sendt skriftlig varsel (faktura) til skyldner om at renter vil påløpe ved forsinket betaling, jf. SI-loven § 7 andre ledd.

5.4 Klage på egenandel og advokatens salær

Statsforvalterens vedtak om egenandel kan påklages, jf. rettshjelpsloven § 26 første ledd. Domstolenes og Trygderettens avgjørelser om egenandel kan ankes til henholdsvis overordnet domstol og Borgarting lagmannsrett, jf. rettshjelpsloven § 27 første ledd. Se generelt om klage og anke i saker etter rettshjelpsloven i rundskrivet punkt 2.14.

Klage på egenandel i fritt rettsrådssaker fremsettes for statsforvalteren som har truffet vedtaket, jf. forvaltningsloven § 28 første ledd og § 32 første ledd bokstav a. Dersom klagen likevel fremsettes direkte for Statens innkrevingsentral skal klagen videresendes til statsforvalteren for forberedende klagebehandling, samtidig som rettshjelpsmottakeren orienteres om dette.

Etter forberedende klagebehandling, sendes klagen til Statens sivilrettsforvaltning til avgjørelse jf. forvaltningsloven §§ 33 og 34. Statens sivilrettsforvaltning underretter statsforvalteren og Statens innkrevingsentral om resultatet av klagebehandlingen.

I praksis er klage på egenandelen mest aktuelt når rettshjelpsmottakeren er uenig i beregningen av betalingsevnen og prosentandelen som skal betales i egenandel.

Rettshjelpsmottakeren kan også være uenig i størrelsen på advokatens salær og/eller godtgjøring for advokatens nødvendige reiseutgifter og reisefravær, fordi disse utgiftene danner grunnlaget for beregningen av egenandelen, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd annet punktum.

I Prop. 124 L (2022-2023) om ny modell for økonomisk behovsprøving, er det presisert at advokatene har et ansvar for ikke å bruke mer tid i saken enn det som er nødvendig. Advokaten har også et ansvar for å veilede klienten om tidsbruk og utgifter, og dette blir enda viktigere når egenandelene blir høyere enn i dag, jf. proposisjonen punkt 8.5.1. På denne bakgrunn må det antas at rettshjelpsmottakeren og advokaten i utgangspunktet er samsnakkert om tidsbruken før arbeidsoppgaven sendes inn, slik at antall klager på advokatens salær begrenses.

En egenandelsklage som fremsettes med grunnlag i advokatens salær eller reisegodtgjøring vil gjelde advokaten, slik at advokaten blir part i klagesaken, jf. forvaltningsloven § 2. Advokaten skal derfor varsles om klagen og gis rett til å uttale seg før klagen, etter forberedende klagebehandling, sendes Statens sivilrettsforvaltning til avgjørelse, jf. forvaltningsloven § 16 og §§ 33 og 34. Statens sivilrettsforvaltning skal underrette advokaten, statsforvalteren og Statens innkrevingsentral om resultatet av klagebehandlingen.

Dersom advokaten selv klager på sitt salær eller reisegodtgjøring, vil også dette kunne påvirke egenandelens størrelse. Fordi salærfastsettelsen mv. er bestemmende for rettshjelpsmottakerens plikt til å betale egenandel, vil rettshjelpsmottakeren anses som part i advokatens klagesak, jf. forvaltningsloven § 2. Rettshjelpsmottakeren skal derfor varsles om advokatens klage, og gis rett til å uttale seg før klagen sendes til Statens sivilrettsforvaltning til avgjørelse, jf. forvaltningsloven § 16.

Dersom klagen fører til at advokaten får betalt ytterligere salær, skal Statsforvalteren fastsette en tilleggsegenandel, og oversende kravet til Statens innkrevingssentral.

6 FRITT RETTSRÅD

6.1 Reglenes virkeområde

Rettshjelpsloven § 10, jf. § 15 angir reglenes virkeområde. Fri rettshjelp utenfor rettergang gis som hovedregel som fritt rettsråd. Som saker utenfor rettergang regnes også behandling for forliksrådet, lensmannsskjønn og voldgiftssaker.

Bistand til saker i utlandet skal gis som fritt rettsråd, jf. § 4 andre ledd siste punktum, jf. § 12 andre ledd.

6.2 Innholdet av fritt rettsrådsytelsen

6.2.1 Bistand fra advokat

Etter rettshjelpsloven § 14 første ledd omfatter et rettsråd nødvendig juridisk rådgivning og bistand fra advokat i anledning et aktuelt problem. Ytelsen omfatter råd og veiledning i rettslige spørsmål, informasjon om rettsregler, samt rettslig bistand overfor offentlige myndigheter og private.

Bistand i forbindelse med advokatmekling er å anse som juridisk arbeid som kan dekkes etter rettshjelpsloven. Eventuell bistand til dekning av utgifter til advokatmekleren gjelder likevel bare søkerens halvdel av utgiftene. Utgifter til annen sakkyndig mekler i tilknytning til rettsrådet innvilges eventuelt etter rettshjelpsloven § 14 andre ledd første punktum, jf. punkt 6.2.3.

6.2.2 Egne utgifter

Etter rettshjelpsloven § 14 andre ledd første punktum, kan departementet samtykke i at vesentlige og nødvendige utgifter parten har hatt i forbindelse med en fritt rettsrådssak, dekkes helt eller delvis. Det er et grunnleggende vilkår for å omfattes av bestemmelsen at søker enten har fått innvilget fritt rettsråd eller kunne fått innvilget slik bistand, dvs. fyller vilkårene for fritt rettsråd på det aktuelle saksfeltet. Kompetansen er delegert til statsforvalteren, jf. rettshjelpsforskriften § 13 og punkt 2.7.1.

Søkerens egne reise- og oppholdsutgifter kan dekkes etter denne bestemmelsen. Betingelsen er at utgiftene er vesentlige, dvs. at reiseutgifter av begrenset omfang ikke dekkes. Det er i praksis lagt til grunn at reiseutgifter opptil 2 ganger den offentlige salærsatsen ikke er å anse som vesentlige etter rettshjelpsloven. Unntak gjelder reiseutgifter som påløper når en part møter i sak for barneverns- og helsenemnda.

Reisen må i tillegg være nødvendig for saken. Reiseutgifter dekkes ikke om bruk av telefon, digitale løsninger eller andre tiltak er tilstrekkelige og rimeligere. Reiseutgiftene må ellers begrenses blant annet ved at reisen skal skje på rimeligst mulig måte.

Utgifter til tolk anses også som partens egne utgifter og dekkes i den grad de er nødvendige. Utgifter til tolk anses i praksis alltid som vesentlige. Det er likevel en forutsetning at det er eller kunne vært innvilget fritt rettsråd i saken som tolkeutgiftene direkte refererer seg til.

Det er nødvendig med tolk når advokat og klient ikke kan kommunisere på en tilfredsstillende måte. Det er likevel en forutsetning at kommunikasjonen mellom advokat og klient i seg selv er nødvendig. I praksis er det lagt til grunn at tolk kan benyttes når det er nødvendig for å ivareta klientens juridiske behov på en tilfredsstillende måte, jf. rettshjelpsloven § 1. Dette betyr at tolk kan brukes i den grad det er nødvendig for å opplyse saken og formidle resultatet til klienten. Saken skal likevel ikke opplyses utover det som er nødvendig, ut fra de spørsmål og problemstillinger den reiser.

I utlendingssaker etter rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1 legges det til grunn at det normalt vil være behov for tolkebistand. I slike saker kan det benyttes tolk i inntil 3 timer, uten forhåndssøknad til statsforvalteren. Statsforvalteren skal i disse tilfellene først vurdere innvilgelsen etter at bistanden er gitt. Det understrekes likevel at dette timetallet ikke skal oppfattes som noe klienten automatisk har krav på å få dekket. Ved behov for tolkebistand utover 3 timer, må advokaten på forhånd sende en begrunnet søknad til statsforvalteren. Dette gjelder også når tolken først sender inn en faktura på 3 timer, og det senere viser seg å være nødvendig med ytterligere tolkebistand i samme sak. I vurderingen av om det er behov for bistand utover 3 timer skal det blant annet legges vekt på om det er behov for flere møter/samtaler med klienten enn vanlig, fordi saken er spesielt omfattende, faktum er særlig komplisert eller saken har pågått over ekstraordinær lang tid. Videre skal det ses hen til om det tar ekstraordinær lang tid å kommunisere med klienten på grunn av spesielle fysiske eller psykiske forhold. Momenter av denne art bør i størst mulig grad dokumenteres av advokaten. Søknaden skal inneholde opplysninger både om hva tidligere tolking har bestått i og hva ytterligere tolking vil bestå i.

Dersom det på forhånd er søkt statsforvalteren om dekning av tolkeutgifter utover 3 timer og søknaden innvilges fordi et bestemt møte anses nødvendig etter rettshjelpsloven § 14 andre ledd, er dette et bindende vedtak som innebærer at tolkeutgiftene som ville påløpt til dette møtet dekkes selv om klienten likevel ikke møter opp. Også hvor det er benyttet tolk i inntil 3 timer anses det å foreligge et bindende tilsagn som innebærer at tilsvarende tolkeutgifter skal betales.

Hvis det først i ettertid søkes om dekning av tolkeutgifter som refererer seg til et forhåndsavtalt møte hvor klienten ikke møter, må statsforvalteren vurdere om møtet sett i sammenheng med sakens art og karakter fremsto som nødvendig. Dersom det er tilfelle dekkes tolkeutgifter som refererer seg til dette møtet, selv om klienten uteblir. Advokaten som bestiller av tolketjenesten, bærer i dette tilfellet ikke risikoen for at klienten uteblir og er ikke ansvarlig for dekning av tolkeutgiftene.

Det er advokaten som er ansvarlig for å bestille tolk, og advokaten skal om mulig bestille en tolk som befinner seg i nærheten av det stedet hvor tolkingen skal foregå. Hvis det ikke finnes kvalifisert tolk på stedet, skal advokaten velge den geografisk sett nærmeste

kvalifiserte tolken. Grunnen til dette er at tolkens reiseutgifter skal begrenses i den grad det er mulig. Av samme grunn må advokaten vurdere muligheten for å benytte telefon- eller skjermtolking dersom fremmøtetolking vil medføre merutgifter av noe størrelse. Det må som hovedregel forventes at det benyttes telefontolking i slike tilfeller. Det må likevel foretas en avveining av behovet for personlig fremmøtetolking opp mot utgiftene til tolkens reise. I vurderingen av hvordan tolkingen skal foregå bør det ses hen til oppdragets lengde og karakter samt klientens tilstand, herunder om klienten er mindreårig. Dersom advokaten velger fremmøtetolking i et tilfelle hvor reisens lengde og oppdragets art skulle tilsi at det ble benyttet telefontolking, skal dette forhåndsklareres med statsforvalteren.

Når det gjelder oversettelse av dokumenter, forutsettes det at det offentlige organet som behandler den underliggende saken selv sørger for oversettelse av aktuelle dokumenter, dersom dette er nødvendig for å kunne treffe en forsvarlig avgjørelse i saken. Slike utgifter faller utenfor dekningsområdet for rettshjelpsloven.

Utgifter til nødvendig skriftlig oversettelse bør ellers bare dekkes unntaksvis, og da etter forhåndsgodkjennelse av statsforvalteren eller barneverns- og helsenemnda. Behovet for skriftlig oversettelse må begrunnes. Det er en forutsetning at oversettelsen er nødvendig for å ivareta søkerens juridiske behov. Det betyr i praksis at oversettelse av dokumentene må være av avgjørende betydning for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte.

Det anses i praksis ikke nødvendig å oversette vedtak i saker hvor søker har krav på fri rettshjelp, fordi det forutsettes at advokaten formidler resultatet og den vesentlige delen av begrunnelsen til søker. Dette gjelder for eksempel vedtak i asylsaker eller barneverns- og helsenemndas avgjørelser i barnevernssaker. Eventuelle utgifter skal tas med i advokatens arbeidsoppgave, ikke i tolkens.

Når det gjelder dekning av andre utgifter, stilles det strenge krav til hva som skal anses som nødvendig for saken. Slike utgifter kan helt unntaksvis dekkes.

Dette gjelder blant annet utgifter til takst i skiftesaker. Utgiftene til takst, vil i likhet med utgifter til reise og opphold, først anses vesentlige når de overstiger 2 ganger den offentlige salærsatsen. Det er den halvparten som skal dekkes av søkeren som skal legges til grunn i vurderingen av om utgiften er vesentlig. Utgiften må i tillegg være absolutt nødvendig for å få gjennomført skiftet. Det er normalt ikke nødvendig med en tilleggstakst når det allerede foreligger en takst av nyere dato, men partene er uenige om størrelsen på denne.

I vurderingen skal det ellers legges vekt på hvilket objekt som ønskes taksert, boets kompleksitet og om det er mulig å skaffe tilstrekkelig informasjon om objektets verdi på annen måte enn ved innhenting av takst. En vanlig verditakst vil ellers være tilstrekkelig til å fastsette boligens verdi på skiftet. Det er dermed ikke nødvendig med en full tilstandsrapport for å gjennomføre et skifte. Når rettshjelpmyndighetene mener det er grunnlag for å dekke utgiftene til takst i en skiftesak, skal det alltid tas forbehold om refusjon etter rettshjelpsloven § 8 første ledd, jf. punkt 2.12.

6.2.3 Ikke-juridisk bistand

Etter rettshjelpsloven § 14 andre ledd første punktum jf. rettshjelpsforskriften § 13 kan statsforvalteren samtykke i at parten får dekket annen sakkyndig hjelp i tilknytning til et

fritt rettsråd. Det er et grunnleggende vilkår for å omfattes av bestemmelsen at søker enten har fått innvilget fritt rettsråd eller kunne fått innvilget slik bistand, dvs. fyller vilkårene for fritt rettsråd på det aktuelle saksfeltet. Bistanden må i tillegg være nødvendig for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte, jf. lovens § 1. Vurderingstemaet er situasjonen slik den fremstår for søker på søknadstidspunktet.

Utgifter til sakkyndig mekler i tilknytning til rettsrådet kan i utgangspunktet innvilges etter denne bestemmelsen. Ved sakkyndig mekling må det offentlige tilbudet ses i sammenheng, og det må blant annet vurderes om det er naturlig å henvise parten til et offentlig service- eller rådgivningskontor som for eksempel familievernkontorene, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.5.

Annen sakkyndig hjelp vil særlig være aktuelt i personskadesaker og i barnevernssaker, der det blant annet kan være behov for uttalelser fra lege og psykolog utover det som dekkes av det offentlige helsevesenet. Utgifter til spesialisterklæring kan dekkes etter en konkret vurdering av hvor mye bistand som anses rimelig og nødvendig på rettsrådsstadiet. I praksis innvilges det normalt mellom 10 og 20 timer bistand (etter offentlig salærsats) til innhenting av spesialisterklæring i personskadesaker. Dekning utover dette forutsetter at det godtgjøres at det er et særlig behov for ytterligere bistand. I vurderingen legges det vekt på mandatets/utredningens omfang og sykdomsbildets kompleksitet. Det kan for eksempel være mer tidkrevende å utrede en psykisk enn en fysisk skade. Det er også et moment om forholdet ligger langt tilbake i tid.

Når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig i sak for Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) er situasjonen at NPE selv har plikt til å sørge for sakens opplysning. Det innvilges derfor i praksis ikke dekning av utgifter til sakkyndige i slike saker, jf. rettshjelpsloven § 5. Se også punkt 6.4.2 bokstav c om fritt rettsråd i personskadesaker for NPE.

Det kan også helt unntaksvis være aktuelt å dekke utgifter til lege- eller sakkyndigerklæring i utlendingssaker. I vurderingen av om dette er nødvendig tas det utgangspunkt i at UDI har en selvstendig plikt til å sørge for sakens opplysning, jf. forvaltningsloven § 17 og rettshjelpsloven §§ 1 og 5. Det føres derfor en meget restriktiv praksis når det gjelder dekning av slike utgifter. Det er et absolutt vilkår at opplysningene fra lege eller sakkyndig er av avgjørende betydning for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte. I denne vurderingen skal det blant annet legges vekt på om utlendingsmyndighetene i vedtak eller annen korrespondanse har gitt uttrykk for at dokumentasjon av helsemessige opplysninger er av avgjørende betydning for saken. Søkeren eller advokaten må dokumentere eller sannsynliggjøre at dokumentasjon av helsemessige opplysninger e.l. har slik betydning, og dermed er nødvendige for saken.

Etter § 14 andre ledd andre punktum kan statsforvalteren også samtykke i at vesentlige og nødvendige utgifter for å bringe på det rene om det er behov for juridisk bistand kan dekkes. Dekning av sakkyndig hjelp i forkant forutsetter at det foreligger særlige grunner, og bør bare innvilges helt unntaksvis.

6.2.4 Rettspolitisk arbeid

Etter rettshjelpsloven § 14 tredje ledd, er det en begrenset mulighet for å utvide et rettsråd til å omfatte arbeid av rettspolitisk karakter. Dette innebærer at dersom advokaten i forbindelse med en konkret sak blir oppmerksom på at saken berører et

generelt problem, kan advokaten få dekket arbeid med å gjøre myndighetene oppmerksom på dette og eventuelt foreslå regelendringer.

Det er et vilkår at det rettspolitiske arbeidet har sitt utspring i en sak hvor det er innvilget fritt rettsråd. Det er også et vilkår at dette arbeidet ikke skal være den dominerende delen av rettsrådet. Det bør være et rimelig forhold mellom det arbeidet rettsrådet har medført og det rettspolitiske arbeidet som kreves godtgjort. Unntak kan bare gjøres dersom advokaten for eksempel tar opp et problem i tilknytning til en sak med grunnlag i en rekke tidligere saker. Bestemmelsen skal praktiseres restriktivt.

6.3 Fritt rettsråd i prioriterte saker uten økonomisk behovsprøving

Rettshjelpsloven § 11 første ledd lister opp alle de prioriterte sakstypene hvor fritt rettsråd gis uten behovsprøving.

A. § 11 første ledd nr. 1 utlendingssaker og saker om statsborgerskap

Utlending som har rett til fritt rettsråd etter utlendingsloven § 92 første, andre og sjuende ledd, § 126 sjette og sjuende ledd eller etter statsborgerloven § 27 sjuende ledd første, tredje eller fjerde punktum har i utgangspunktet krav på bistand uten behovsprøving.

For å dokumentere sakens art skal advokaten alltid legge frem tilstrekkelig dokumentasjon fra Utlendingsdirektoratet (UDI) og/eller Utlendingsnemnda (UNE). Dette vil typisk være kopi av tildelingsbrev i klagesaker, forhåndsvarsel, vedtak om utsatt iverksettelse, møtebekreftelse fra UNE mv.

Beskyttelse/asyl og oppholdstillatelse

Etter utlendingsloven § 92 andre ledd bokstav a har utlending som har søkt beskyttelse/asyl rett til fritt rettsråd uten behovsprøving ved negativt vedtak fattet av UDI. Dette gjelder ikke når utlendingen klager over bare å ha fått oppholdstillatelse, jf. utlendingsloven § 38.

Enslige mindreårige som klager over bare å ha fått en midlertidig oppholdstillatelse frem til fylte 18 år, jf. utlendingsforskriften § 8-8, har likevel krav på fritt rettsråd. En slik midlertidig tillatelse anses i praksis som et negativt vedtak for den mindreårige. Dette i motsetning til en midlertidig tillatelse som er gitt fordi den mindreårige mangler id-papirer, jf. utlendingsloven § 38 femte ledd. I slike saker kan det søkes om ny oppholdstillatelse før den midlertidige tillatelsen opphører.

Utlendingsloven § 92 andre ledd bokstav a gjelder heller ikke utlending som har fått en asylsøknad nektet realitetsbehandlet etter utlendingsloven § 32 første ledd bokstav a og d, dvs. hvor saken er avvist fordi utlendingen har fått asyl/beskyttelse i et annet land eller har oppholdt seg i en stat eller område hvor vedkommende ikke ble forfulgt, jf. utlendingsforskriften § 17-18 andre ledd. Unntaket gjelder ikke for enslige mindreårige asylsøkere.

Asylsøkere har som hovedregel ikke rett til fritt rettsråd i søknadsomgangen. Utlendingsdirektoratet (UDI) og Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) skal ivareta asylsøkernes behov for bistand på dette stadiet. Enslige mindreårige asylsøkere og personer som risikerer utelukkelse som flyktning etter utlendingsloven § 31 har likevel

rett til fritt rettsråd også i søknadsomgangen, jf. utlendingsloven § 92 første ledd bokstav d og e.

Bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse eller tilbakekall av oppholdsdokument

Etter utlendingsloven § 92 første ledd bokstav a, b og c har utlending som hovedregel rett til fritt rettsråd uten behovsprøving i saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av oppholdstillatelse eller tilbakekall av oppholdsdokument, jf. utlendingsloven § 120.

Saker som gjelder inndragning av reisebevis omfattes ikke av bestemmelsen i utlendingsloven § 92 første ledd bokstav c, men skal behandles etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd, jf. punkt 6.5.2 bokstav d.

I utvisningssaker som følger av straffbare forhold gis det i utgangspunktet ikke fritt rettsråd uten behovsprøving, se utlendingsloven § 92 første ledd bokstav b jf. utlendingsloven § 66 første ledd bokstav b og c, § 67 første ledd bokstav a, b og c og f, § 68 første ledd bokstav a og b og § 122. Når utlendingen har mindreårige barn som er bosatt i Norge og som er norske statsborgere eller har oppholdstillatelse eller oppholdsrett gis det likevel fritt rettsråd uten behovsprøving i sak om utvisning på grunn av ilagt straff eller særreaksjon.

Det forhold at en utlending er utvist både etter § 66 første ledd bokstav a og c fører ikke til at søkeren taper sin rett til fritt rettsråd for å imøtegå de forhold som er lagt til grunn for utvisningen etter bokstav a.

Unntak fra retten til fritt rettsråd uten behovsprøving gjelder også i sak om bortvisning av utlending som har fått en asylsøknad nektet realitetsbehandlet etter utlendingsloven § 32 første ledd bokstav a og d, jf. utlendingsforskriften § 17-18 andre ledd. Unntaket gjelder likevel ikke for enslige mindreårige asylsøkere.

I øvrige saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse eller oppholdsdokument har utlendingen i utgangspunktet rett til fritt rettsråd både ved behandling av saken i første instans og ved en eventuell klage, jf. utlendingsloven § 92 første ledd. Dette gjelder likevel ikke når utlendingsmyndighetene treffer et vedtak som fastsetter en utreisefrist og samtidig forhåndsvarsler om utvisning for en mulig senere oversittelse av utreisefristen, jf. utlendingsforskriften § 14-5 femte ledd. Utlendingen vil da ikke ha rett til fritt rettsråd i utvisningssaken ved behandling av saken i første instans, men først i en eventuell klageomgang etter at utreisefristen faktisk er oversittet, og det er fattet vedtak om utvisning, se stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 1 bokstav a.

Saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse eller oppholdsdokument er ellers i utgangspunktet å anse som selvstendige saker som betales i form av en egen stykkpris. Det er likevel en forutsetning at utlendingsmyndighetene fatter et selvstendig vedtak som kan påklages. Det betyr i praksis at utlendingen i asylsaker hvor det fattes et selvstendig vedtak om utvisning, har krav på separate stykkpriser for å klage på henholdsvis asylvedtaket og utvisningsvedtaket. Når en beslutning om bortvisning kommer som en følge av et avslag på søknad om asyl, anses imidlertid saken som en asylsak og ikke som en sak om bortvisning. Beslutningen om bortvisning er da ikke et vedtak som kan påklages isolert sett.

Spesielt om forhåndsvarsel

Når politiet eller UDI sender forhåndsvarsel om tilbakekall av midlertidig eller permanent oppholdstillatelse/arbeidstillatelse og varsel om at de samtidig starter forberedelse til sak om utvisning, anses også dette som én sak. Når UDI faktisk har fattet vedtak om henholdsvis tilbakekall og utvisning, foreligger det derimot to vedtak som hver for seg kan påklages isolert og som gir grunnlag for hver sin stykkpris.

Forhåndsvarsel om tilbakekall av statsborgerskap og varsel om utvisning anses som to separate saker som gir grunnlag for hver sin stykkpris både på stadiet for forhåndsvarsel og på stadiet for klage.

Sak i stornemnd med personlig fremmøte

Når en sak behandles i stornemnd i Utlendingsnemnda med personlig fremmøte, gis det rett til fritt rettsråd uten behovsprøving, jf. utlendingsforskriften § 17-18 tredje ledd.

Bestemmelsen gir en absolutt rett til advokatbistand i saker i stornemnd, uavhengig av om saken i utgangspunktet faller inn under rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1 eller § 11 fjerde ledd. Bistand i stornemndsmøte gis i tillegg til eventuell betaling for arbeid med klage eller omgjøringsbegjæring.

Statsborgerskap

Etter statsborgerloven § 27 syvende ledd fjerde punktum har den saken gjelder rett til fritt rettsråd i saker om tilbakekall av statsborgerskap etter statsborgerloven § 26. Retten inntreffer ved forhåndsvarsel fra UDI og gjelder også ved en eventuell klage.

Etter statsborgerloven § 27 syvende ledd fjerde punktum har også den saken gjelder rett til fritt rettsråd der departementet har besluttet at et vedtak truffet av UDI til gunst for vedkommende, skal prøves av UNE, jf. statsborgerskapsloven § 27 fjerde ledd første punktum.

I tillegg har søkere som er nektet norsk statsborgerskap av hensyn til grunnleggende nasjonale interesser eller utenrikspolitiske hensyn, jf. statsborgerloven § 7 andre ledd rett til blant annet fritt rettsråd. Det samme gjelder hvor det er fattet vedtak om tap av norsk statsborgerskap av hensyn til grunnleggende nasjonale interesser, jf. statsborgerloven § 26 b.

Se punktet ovenfor om forhåndsvarsel om tilbakekall av statsborgerskap og varsel om utvisning.

Begjæring om omgjøring

Retten til fritt rettsråd uten behovsprøving gjelder generelt ikke ved begjæring om omgjøring av endelig forvaltningsvedtak. Dette gjelder selv om utlendingssaken i utgangspunktet var prioritert og falt inn under rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1. Slike saker vurderes etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd, jf. punkt 6.5.2 bokstav d.

Annen informasjon

For ytterligere opplysninger om fritt rettsråd og tildeling av advokat i prioriterte utlendingssaker vises det til retningslinjene gitt i [UDI 2018-002 – Krav til advokatene i Utlendingsdirektoratets advokatordning](#) - som inneholder generell informasjon om UDIs advokatordning og retningslinjer for advokater som deltar i UDIs advokatordning for

søknader om beskyttelse. I tillegg viser vi til retningslinjene i [UDI 2018-005](#) – *Utlendingsdirektoratets organisering og administrering av advokatordningen.*»

Det vises ellers til stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 1 med kommentarer, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Når det gjelder fritt rettsråd i andre utlendingssaker vises det til rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd og punkt 6.5.2 bokstav d.

Spørsmål om bruk av tolk og oversettelser i utlendingssaker er omtalt i punkt 6.2.2. og i salærforskriften, spesielt § 5 fjerde ledd.

B. § 11 første ledd nr. 2 bokstav a og b barnevernssaker

Bestemmelsen gjelder barnevernssaker som ikke behandles av barneverns- og helsenemnda etter barnevernsloven kapittel 14, jf. rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 2 om rett til fri sakførsel. Bistanden gis som fritt rettsråd og arbeidsoppgaven sendes til statsforvalteren.

Bokstav a gjelder når barneverntjenesten har fattet et midlertidig akuttvedtak om blant annet å plassere et barn utenfor hjemmet, plassere barnet på institusjon eller forby flytting av barnet, men vedtaket blir ikke påklaget og behandlet av barneverns- og helsenemnda.

Bestemmelsen kommer i praksis bare til anvendelse når parten ikke klager på akuttvedtaket. Når barneverntjenesten har fattet et akuttvedtak anses likevel saken så alvorlig at det er naturlig at den private part får hjelp og bistand til å vurdere saken. Dersom parten klager til barneverns- og helsenemnda dekkes arbeidet med klagen, herunder forberedende arbeid som fri sakførsel, jf. rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 2.

Bokstav b gjelder når barnevernet faktisk har begynt å forberede en sak som skal behandles av barneverns- og helsenemnda, men hvor saken likevel ikke blir sendt til nemnda, for eksempel hvor saken blir henlagt eller partene blir enige om hjelpetiltak. Bestemmelsen gjelder uavhengig av om det er barneverntjenesten eller den private part som tar initiativ til saken, dvs. at den blant annet gjelder i saker hvor parten krever tilbakeføring av barnet eller samvær.

Forberedelse til sak som nevnt i bokstav b, anses å ha startet når den som er part i saken er blitt orientert om at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak for barneverns- og helsenemnda. Dersom det er parten som har tatt initiativ til saken, anses forberedelsen å ha startet når saken fremmes og det oppstår en handlingsplikt for barneverntjenesten til å forberede den. Advokaten må legge ved kopi av korrespondanse med barneverntjenesten eller en kort uttalelse om sakens status for å dokumentere at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak.

Når det gjelder barneverns- og helsenemndas kompetanse og skjæringstidspunktet mellom fritt rettsråd og fri sakførsel vises det til punkt 2.7.3.

I barnevernssaker på rettsrådstadiet, som ikke faller inn under denne bestemmelsen, kan det søkes om fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. Se nærmere under punkt 6.5.2 bokstav a.

C. § 11 første ledd nr. 3 krav om erstatning i anledning straffeforfølgning

Bestemmelsen gjelder for siktede som reiser krav om erstatning etter straffeforfølgning etter kapittel 31 i straffeprosessloven (strpl.).

Ordlyden i straffeprosessloven kapittel 31 er endret fra «urettmessig straffeforfølgning» til «erstatning i anledning av forfølgning». At rettshjelpsloven ikke er endret i tråd med dette er en lovteknisk forglemmelse, da det fremgår av forarbeidene at ordlyden i rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 3 skal endres i tråd med den endrede ordlyden i straffeprosessloven, jf. Ot.prp. nr.77 (2001-2002) side 88. Ordlyden i rettshjelpsloven skal dermed ikke tolkes slik at forfølgningen faktisk må ha vært urettmessig for at siktede har krav på fritt rettsråd etter bestemmelsen.

Personer som ikke har vært «siktet», jf. strpl. § 82, har ikke krav på fritt rettsråd etter bestemmelsen. Dette gjelder for eksempel mistenkte eller andre som ikke er siktet, men som etter en rimelighetsvurdering kan ha rett til erstatning som følge av granskning, ransaking, beslag, kommunikasjonskontroll eller annen forføying under straffesaken, jf. strpl. § 448. Det bør derfor opplyses i søknaden om personen faktisk har hatt status som siktet i saken.

For å utløse en rett til fritt rettsråd etter bestemmelsen, er det videre en forutsetning at det faktisk fremmes et krav. Bistand i forbindelse med å vurdere om det skal fremmes et krav omfattes ikke.

Krav om erstatning som følge av inndragning av førerkort, omfattes av bestemmelsen dersom reaksjonen knytter seg til en straffeforfølgning.

D. § 11 første ledd nr. 4 voldsofre i erstatningssak mot gjerningsperson

Ny lov om erstatning fra staten til voldsutsatte (voldserstatningsloven), trådte i kraft 1. januar 2023. Ordlyden i rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 4 er ikke tilpasset voldserstatningsloven, men det er ment at forholdet mellom regelsettene skal videreføres. Det betyr at den som omfattes av voldserstatningsloven § 1 i utgangspunktet også omfattes av rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 4 jf. § 16 første ledd.

Den som har blitt utsatt for en forsettlig handling eller forsøk på forsettlig handling som nevnt i straffeloven §§ 131, 155a, 251, 253, 255, 257, 259, 264, 272, 273, 275, 282, 284, 291, 295, 296, 297, 299, 302, 304, 305, 312, 313, 314 eller 328 eller for en grovt uaktsom handling som nevnt i straffeloven § 281 eller 294 eller deres etterlatte, har dermed krav på fritt rettsråd for å rette et erstatningskrav direkte mot den påståtte skadevolderen/gjerningspersonen. Den voldsutsatte har også krav på fri sakførsel for å prøve saken for domstolen, jf. § 16 første ledd og punkt 7.3 bokstav a.

Det er likevel et vilkår både for å få fritt rettsråd og fri sakførsel at forholdet er anmeldt, jf. også voldserstatningsloven §§ 6 og 7. Dette for å dokumentere at saken faller inn under de aktuelle straffebudene. Kopi av anmeldelsen skal legges ved egeninnvilgelsen eller søknaden. Det er ikke lenger et krav at det dokumenteres at den voldsutsatte har fått en personskade.

Fritt rettsråd skal dekke nødvendig rådgivning og bistand til å vurdere om det er grunn til å fremme et erstatningssøksmål mot den påståtte skadevolderen, eller til å få kravet fremmet i straffesak mot vedkommende. Det er ikke et vilkår for bistand at det faktisk fremmes et erstatningskrav. Forholdet vil omfattes av bestemmelsen selv om advokatens bistand resulterer i en beslutning om ikke å fremme kravet. Det forutsettes likevel at advokaten innhenter relevant informasjon og gjør en reell vurdering av de erstatningsrettslige sidene av saken. Saken vil ellers ikke anses som en erstatningssak som faller inn under bestemmelsen. Det er for eksempel ikke grunnlag for å innvilge en

egen stykkpris etter 11 første ledd nr. 4 når advokaten bare gir informasjon om at klienten ikke lenger har noe krav mot skadevolder, eller at det av en annen klar grunn (for eksempel foreldelse) ikke bør fremmes et krav.

Dersom det er reist straffesak mot skadevolderen, er det en forutsetning for å innvilge fri sakførsel at erstatningskravet er begjært tatt med i straffesaken mot skadevolder, jf. straffeprosessloven kapittel 29, men at kravet likevel enten ikke er fremmet av påtalemyndigheten eller ikke i sin helhet er pådømt av retten. Arbeidet med å fremme kravet i straffesaken dekkes alltid som fritt rettsråd uavhengig av om påtalemyndigheten faktisk fremmer kravet eller i hvilken grad det blir pådømt i retten.

Når en voldsutsatt person allerede har fått voldserstatning fra staten vil vedkommende normalt ikke i tillegg kunne fremme et krav mot skadevolderen/gjerningspersonen. Den som har fått voldserstatning har ikke lenger noe krav mot gjerningspersonen, fordi Staten trer inn i kravet mot skadevolder når det gis erstatning. Dette betyr at advokaten i utgangspunktet ikke kan egeninnvilge stykkpris både etter § 11 andre ledd nr. 6, slik bestemmelsen lød før lovendring av 1. januar 2023 (voldsoffererstatning) og § 11 første ledd nr. 4 (erstatningssak mot gjerningsperson). Unntak kan tenkes hvor voldsofferet har et krav på dekning av materielle skader, som kan rettes direkte mot skadevolder fordi det ikke omfattes av voldsoffererstatningsloven.

E. § 11 første ledd nr. 5 rett for fornærmede til konsultasjon før anmeldelse

Fornærmede i saker som nevnt i straffeprosessloven § 107 a første ledd bokstav a eller b, har rett til konsultasjon med advokat før forholdet anmeldes. Sakene som omfattes er grove og berører fornærmede sterkt personlig. Det gjelder blant annet seksualforbrytelser, familievold og tvangsekteskap. Fornærmede er ofte i tvil om de skal anmelde slike forhold.

Straffeprosessloven § 107a første ledd bokstav b gjelder «hvor det er grunn til å tro at fornærmede som følge av handlingen får betydelig skade på kropp eller helse». Begrepet «betydelig skade på kropp og helse» er legaldefinert i straffeloven § 11, og innebærer en høy terskel.

I saker av denne art, hvor fornærmedes person og forklaring står sterkt, vil belastningen ved en straffesak kunne være stor. Det kan da være viktig for fornærmede å ha en nøytral og profesjonell samtalepartner, som også kan vurdere ulike juridiske aspekter ved saken, for eksempel foreldelse, bevisspørsmål mv. Advokaten skal bidra til at fornærmede selv kan vurdere om saken bør anmeldes. Advokatens oppgave er å forklare de juridiske sidene av saken, men advokaten skal ikke vurdere straffverdigheten av den handlingen som den fornærmede har vært utsatt for.

Dersom forholdet senere anmeldes og det oppnevnes bistandsadvokat, vil bistanden med å vurdere anmeldelse godtgjøres som en del av bistandsadvokatoppdraget etter straffeprosessloven § 107 a. Advokatbistand som er gitt før anmeldelsen er altså dekket av bistandsadvokatorordningen, når forholdet senere blir anmeldt. En allerede foretatt utbetaling på grunnlag av innvilget fritt rettsråd skal derfor trekkes fra i advokatens arbeidsoppgave til retten. Hvis forholdet ikke anmeldes, dekkes bistanden som fritt rettsråd uten behovsprøving. Det samme gjelder hvor saken blir anmeldt, men anmeldelsen blir trukket eller saken henlagt så raskt etter anmeldelsestidspunktet at det ikke er naturlig at advokaten ber om å bli oppnevnt som bistandsadvokat.

Ved forhold som faller inn under § 11 første ledd nr. 6, vil personen ofte også ha behov for rettshjelp i forbindelse med spørsmål som relaterer seg til annet enn det rent strafferettslige for eksempel spørsmål om oppløsning av ekteskap, barnefordeling, trygd, besøksforbud mv. Rettshjelp til å få behandlet slike spørsmål gis eventuelt etter de øvrige bestemmelsene i rettshjelpsloven.

F. § 11 første ledd nr. 6 tvangsekteskap

Etter straffeprosessloven § 107 a jf. straffeloven § 253, har ofre for tvangsekteskap rett til bistandsadvokat fra saken politianmeldes.

Rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 6 gjelder for de som av ulike grunner synes det er vanskelig å anmelde foreldre eller andre nære slektninger for brudd på straffelovens bestemmelser om tvangsekteskap.

Uavhengig av om forholdet anmeldes kan den enkelte ha et særlig behov for juridisk og praktisk hjelp for å komme vekk fra en tvangssituasjon. Fritt rettsråd vil blant annet kunne omfatte hjelp til å finne nytt bosted, få adressesperre, navneendring og voldsalarm. Bestemmelsen omfatter også hjelp til å kreve separasjon eller skilsmisse for å komme vekk fra tvangsekteskapet. Rådgivning ved vurdering av anmeldelse dekkes etter § 11 første ledd nr. 6.

Tilbudet avgrenses mot den bistand som følger av straffeprosessloven § 107 a. Dette innebærer at advokatbistand som ytes etter anmeldelsestidspunktet ikke dekkes. Hvis forholdet senere blir anmeldt, dekkes advokatbistanden etter straffeprosessloven § 107 a. En allerede foretatt utbetaling på grunnlag av innvilget fritt rettsråd skal derfor trekkes fra i advokatens arbeidsoppgave til retten.

Det presiseres at rettshjelp kun er et supplement til den rollen andre instanser har i arbeidet mot tvangsekteskap, jf. Innst. O. nr. 43 (2004-2005) side 8. Organisasjoner som Selvhjelp for innvandrere og flyktninger og Røde Kors Internasjonale senter yter også bistand i denne type saker. Det gjør også offentlige instanser som politi og Folkeregisteret m.fl. Det er likevel ikke ønskelig at den som presses til å inngå ekteskap eller som allerede er tvunget til å gifte seg, selv skal måtte lete seg frem i et mangfoldig hjelpetilbud. I enkelte tilfeller vil det være forbundet med stor risiko om den som er utsatt for tvangsekteskap på egenhånd skulle foreta de praktiske handlinger som er nødvendig i den situasjonen vedkommende er i. En advokat med kompetanse på området vil kunne opptre som en viktig rådgiver og koordinator for den saken gjelder.

Advokatbistand i forbindelse med andre problemstillinger, som for eksempel barnefordeling og trygd faller utenfor det særskilte tilbudet, jf. også definisjonen av begrepet tvangsekteskap i straffeloven. Søknad om fri rettshjelp i slike saker skal derfor behandles etter de alminnelige reglene i rettshjelpsloven.

Bistand til å reise søksmål for å få tvangsekteskapet kjent ugyldig etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd eller for å kreve direkte skilsmisse etter § 23 siste ledd dekkes som fri sakførsel, jf. rettshjelpsloven § 16 første ledd og punkt 7.3 bokstav a.

G. § 11 første ledd nr. 7 saker om undersøkelse og behandling uten eget samtykke etter psykisk helsevernloven § 4-4

Bestemmelsen gir pasienter i psykisk helsevern rett til fritt rettsråd ved klage til statsforvalteren over vedtak om undersøkelse og behandling uten eget samtykke etter psykisk helsevernloven § 4-4, dvs. i saker om tvangsmedisinering og tvangsernæring mv.

Fritt rettsråd i disse sakene gjelder bare for pasienten, ikke for pårørende som benytter sin rett til å klage, jf. merknadene til psykisk helsevernloven § 1-7 tredje ledd i Prop.147 L (2015-2016).

H. § 11 første ledd nr. 8 saker om klage etter konfliktrådsloven § 22 e

Bestemmelsen gir ungdom som vurderer å fremsette en klage over et vedtak som fattes under gjennomføring av ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging, hjelp til å vurdere om det foreligger et reelt klagegrunnlag, og hjelp til å eventuelt utforme en klage.

Forholdet omfattes av bestemmelsen selv om advokatens bistand resulterer i en beslutning om ikke å fremme en klage. Det forutsettes likevel at advokaten gir nødvendig rådgivning knyttet til den konkrete saken ved å innhente og gjennomgå relevant informasjon, og foreta en reell vurdering av de materielle sidene av saken. Det er ikke tilstrekkelig at advokaten med bakgrunn i sin tidligere kjennskap til saken som forsvarer, bare kort råder klienten til ikke å klage, eller gir generelle opplysninger om klageadgang og prosess. Slik generell informasjon om klageadgangen og hva en klageprosess vil innebære, kan ytes av Konfliktrådet eller ungdomskoordinator.

I. § 11 første ledd nr. 9 saker hvor innsatte har vært utelukket fra fellesskapet

Bestemmelsen gir innsatte, som er eller har vært helt utelukket fra fellesskapet etter straffegjennomføringsloven § 17 eller § 37 i mer enn ett sammenhengende døgn, rett til hjelp til å vurdere å klage eller klage på vedtaket. Ettersom den innsatte, iallfall mens tiltaket pågår, vil ha begrenset mulighet til selv å fremme en klage, skal advokaten bistå med å utforme og sende klage dersom den innsatte ønsker det, jf. Prop. 103 L (2024-2025) punkt 5.4.

For innsatte under 18 år er det ikke et vilkår at utelukkelsen må ha vart mer enn et sammenhengende døgn for at retten til fritt rettsråd skal inntre.

Bestemmelsen gjelder både for domfelte og for varetektsinnsatte, jf. straffegjennomføringsloven § 52. Forvaringsdømte omfattes også.

Bestemmelsen gjelder ikke der utelukkelse er besluttet av retten med hjemmel i straffeprosessloven § 186 a, som dekkes av siktedes rett på offentlig oppnevnt forsvarer. Innsettelse på avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå omfattes heller ikke. Videre omfattes ikke tilfeller der den innsatte er utelukket etter eget ønske, jf. straffegjennomføringsloven § 37 niende ledd. Det er her ikke nødvendig å inngi en begrunnet klage, men tilstrekkelig at den innsatte trekker ønsket/samtykket for at grunnlaget for utelukkelse opphører.

Dersom det blir fattet nytt vedtak om fortsatt utelukkelse, har den innsatte på ny rett på rettshjelp for å vurdere å klage eller klage på det nye vedtaket. Retten til fritt rettsråd gjelder så lenge det kan inngis en klage. Det vil si at en innsatt som har vært utsatt for hel utelukkelse i mer enn et sammenhengende døgn, kan benytte seg av retten til fritt rettsråd etter inngrepet er opphørt for å klage eller vurdere å klage på vedtaket.

J. § 11 første ledd nr. 10 saker hvor innsatte har vært plassert i sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng

Bestemmelsen gir innsatte som er eller har vært plassert i sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng etter straffegjennomføringsloven § 38, rett til hjelp for å vurdere å klage eller klage på vedtaket. Ettersom den innsatte vil ha begrenset mulighet til selv å fremme en klage, skal advokaten bistå med å utforme og sende klage dersom den innsatte ønsker det, jf. Prop. 103 L (2024-2025) punkt 5.4.

Bestemmelsen gjelder både for domfelte og for varetektsinnsatte, jf. straffegjennomføringsloven § 52.

Dersom det blir fattet nytt vedtak om fortsatt plassering i sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng, har den innsatte på ny rett på rettshjelp for å vurdere å klage eller klage på det nye vedtaket. Retten til fritt rettsråd gjelder så lenge det kan inngis en klage.

6.4 Fritt rettsråd i prioriterte saker med økonomisk behovsprøving

6.4.1 Generelt

Etter rettshjelpsloven § 11 andre ledd gis fritt rettsråd til den som fyller det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp, jf. kapittel 4, og som har behov for juridisk bistand innenfor de saksfeltene som positivt er opplistet i bestemmelsen.

Før det tas stilling til om det skal gis fritt rettsråd etter § 11 andre ledd, skal det alltid gjøres en vurdering etter rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter. Dette fordi det er en absolutt forutsetning at bistanden ikke kan dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte. Rettshjelpslovens subsidiære karakter kan dermed føre til at bistanden/utgiftene ikke dekkes etter rettshjelpsloven, selv om saken etter sin art faller inn under de saksfeltene som positivt er nevnt i loven. Dette vil som hovedregel være tilfelle i for eksempel personskadesaker for Norsk pasientskadeerstatning, (NPE), saker om separasjon og skilsmisse samt søknader om rettfærdsvederlag fra staten, jf. punkt 6.4.2 bokstav a og c. Bestemmelsen i § 5 er nærmere omtalt i kapittel 3.

Hvis bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte, saksforholdet er positivt nevnt i § 11 andre ledd og søker oppfyller det økonomiske vilkåret, skal det i utgangspunktet gis fritt rettsråd etter den stykkprissatsen som gjelder, uten at det foretas en nærmere rimelighetsvurdering.

Dersom det viser seg at bistanden blir mer omfattende, slik at det er behov for å søke om fritt rettsråd utover gjeldende stykkprissats, skal det vurderes om det er dokumentert at det er særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. rettshjelpsforskriften § 15 og punkt 6.6.

6.4.2 De enkelte sakstypene

A. § 11 andre ledd nr. 1 saker om familie og barn

Bestemmelsen er endret med virkning fra 1. oktober 2026, jf. LOV-2025-06-20-82 og FOR-2026-09-11-1775.

Bestemmelsen gjelder nå i saker etter ekteskapsloven del II og barneloven kapittel 5, 6 og 7, herunder saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring.

Saker om separasjon, skilsmisse, ektefellebidrag og ektefellepensjon er ikke lenger en prioritert sakstype på rettsrådsstadiet. Det samme gjelder saker om barnebidrag. Det er som den klare hovedregel ikke nødvendig med juridisk bistand i disse sakstypene, utover den bistanden som gis av det offentlige gjennom opplysnings- og veiledningsplikten, jf. rettshjelpsloven § 5.

Helt unntaksvis kan det likevel være behov for juridisk bistand utover det statsforvalteren eller NAV kan gi, for eksempel dersom behandlingen av saken reiser særlig kompliserte juridiske spørsmål, eller dersom søker er særlig ressurs svak eller befinner seg i en tvangssituasjon. Søknad om fritt rettsråd behandles i så fall etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd jf. § 5.

Når det gjelder bidragssakene, jf. barneloven kapittel 8, gjøres det oppmerksom på at retningslinjene i rundskrivet punkt 3.6 om at søkerens behov for juridisk bistand ikke fullt ut dekkes av opplysnings- og veiledningsplikten når det klages innen samme etat, for eksempel NAV, ikke skal tillegges avgjørende vekt. Bakgrunnen for dette er sakenes enkle og standardiserte karakter, og de begrensede juridiske vurderingene de reiser. I tillegg har NAV informative nettsider og bidragskalkulator. Søkerens behov for bistand må dermed i tilstrekkelig grad anses dekket, selv om det dreier seg om klage innen samme etat.

Barneloven kapittel 5, 6 og 7 gjelder saker om foreldreansvar, daglig omsorg og samvær. I slike saker forutsettes det at parter med mindreårige barn har forsøkt mekling på familievernkontor eller hos annen godkjent mekler før det kan innvilges fritt rettsråd etter § 11 andre ledd nr. 1, jf. rettshjelpsloven §§ 1 og 5 om lovens subsidiære karakter. Det følger av ekteskapsloven § 26 at ektefeller med felles barn under 16 år, i saker om separasjon og skilsmisse skal møte til mekling før saken bringes inn for retten eller statsforvalteren. Tilsvarende skal samboere ved samlivsbrudd møte til mekling, jf. barneloven § 51. Formålet med meklingen er å komme fram til en skriftlig avtale om foreldreansvaret, fast bosted og samvær. Dersom mekling ikke er gjennomført og det ikke er tvingende grunner for dette, jf. forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven § 7 andre ledd, kan advokaten ikke egeninnvilge fritt rettsråd.

For ektefeller og samboere med barn mellom 16 og 18 år er det ikke påbud om å møte til mekling. Familievernkontoret har likevel et tilbud til denne gruppen, og det er derfor i praksis lagt til grunn at også disse må forsøke mekling før det kan innvilges fritt rettsråd, jf. § 5.

Ved endring av inngått samværsavtale forutsettes det ikke at parter med mindreårige barn har forsøkt mekling på familievernkontor eller hos annen godkjent mekler før det kan innvilges fritt rettsråd etter § 11 andre ledd nr. 1.

Gjennomført mekling dokumenteres ved å legge frem meklingsattest, eventuelt ved at advokaten krysser av i elektronisk løsning for at mekling er gjennomført.

Når det gjelder spørsmålet om inngåelse av en samværsavtale og påfølgende praktisering av avtalen, eventuelt endring av etablert samværsavtale, skal regnes som ett eller flere rettsråd vises det til kommentarene til stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 6 bokstav b, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

Ekteskapsloven del II jf. del V kapittel 18 gjelder felleseieskifte mellom ektefeller.

Bestemmelsen i § 11 andre ledd nr. 1 kommer også til anvendelse for gjenlevende ektefelle ved et sammensatt skifte, jf. ekteskapsloven kapittel 15 om oppgjør ved den ene ektefellens død.

Bestemmelsen er ment å omfatte juridisk bistand til å løse en reell uenighet om den faktiske fordelingen av økonomiske midler mellom tidligere ektefeller. For å ha krav på betaling etter stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 6 bokstav a, forutsettes det i praksis at advokaten bistår med å finne en løsning på hvordan partenes midler skal fordeles. I alminnelighet må det kunne forventes at advokaten går gjennom aktuell dokumentasjon, samt gir nødvendig rådgivning knyttet til den konkrete fordelingen.

I skiftesaker vil det regelmessig være spørsmål om det er grunnlag for en utvidet bevilling til fritt rettsråd, jf. rettshjelpsforskriften § 15. Det er gitt generelle retningslinjer om dette i punkt 6.6. I skiftesaker er det i alminnelighet motstridende interesser og høyt konfliktnivå mellom partene. Dette er i utgangspunktet ikke alene å anse som en særlig omstendighet, som gir grunnlag for en utvidet bevilling. Det kan likevel tenkes at konfliktnivået er så høyt at saken ikke kan sies å være en gjennomsnittlig skiftesak, som skal betales med en stykkpris. I vurderingen skal det legges vekt på om saken har vært spesielt omfattende og tidkrevende som følge av at samarbeidsklimaet og kommunikasjonen med motparten har vært ekstraordinært vanskelig. Dette kan for eksempel være situasjonen hvor motparten overhodet ikke har villet samarbeide om en avtale, eller hvor søker har vært utsatt for voldsutøvelse i forholdet.

Det forhold at det fremsettes et krav om skjevdeling eller fordeling av bolig, er normalt heller ikke i seg selv en særlig omstendighet. Dersom skiftet er svært uoversiktlig og gjelder mange ulike poster kan likevel skiftet bli så omfattende og komplisert at det må anses som en særlig omstendighet. Se punkt 6.6.

Når det gjelder fri sakførsel i skiftesaker vises det til punkt 7.5.2 bokstav a.

B. § 11 andre ledd nr. 2 opphør av husstandsfellesskap

Det følger av bestemmelsen at fri rettshjelp kan gis i saker etter lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. Hensikten med bestemmelsen er å likestille samboere med ektefeller når det gjelder muligheten for å få fri rettshjelp i forbindelse med økonomisk oppgjør etter endt samliv. Det vises til forarbeidene som omtaler dette nærmere, jf. Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) blant annet side 31.

Det er bare saker som omfattes av husstandsfellesskapsloven anvendelsesområde/definisjon som kan gi rett til bistand etter § 11 andre ledd nr. 2. Husstandsfellesskapsloven regulerer felleseieskifte i forbindelse med ugift samliv og gjelder i saker om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. Etter loven § 1 gjelder den i saker når to eller flere ugifte personer over 18 år har bodd sammen i en husstand, og husstandsfellesskapet opphører ved at en av dem dør, eller ved at husstandsfellesskapet opphører på annen måte enn ved død. Det går videre frem at loven bare gjelder når partene har bodd sammen i minst to år, eller de har, har hatt eller venter barn sammen.

Rettshjelpslovens § 11 andre ledd nr. 2 skal avgrenses på samme måte. Det vil si at alle saker som gjelder felleseieskifte av bolig og innbo ved opphør av husstandsfellesskapet

for persongruppen som defineres i husstandsfellesskapsloven § 1 omfattes. Det er altså ikke nødvendig at de enkelte bestemmelsene i loven faktisk kommer til anvendelse i det konkrete tilfellet, eller at noen av partene oppnår de nærmere bestemte rettigheter som denne loven gir. Det kan for eksempel tenkes at man ved selve skifte helt eller delvis anvender sameieloven eller andre lover for selve fordelingen. Det avgjørende blir om saken som sådan omfattes av de tilfeller som defineres i loven § 1. Når det gjelder tolkingen av bestemmelsen vises det til HR-2014-1390.

C. § 11 andre ledd nr. 3 personskadeerstatning

Den som er påført en personskade har krav på fritt rettsråd for å fremsette et erstatningskrav mot den som skal ha forårsaket skaden, for eksempel et offentlig organ, en arbeidsgiver eller en privatperson. Bestemmelsen gjelder også i sak mot et forsikringsselskap. Hvis skaden er påført ved en straffbar handling og skadelidte vil rette krav direkte mot gjerningspersonen, faller forholdet inn under § 11 første ledd nr. 4, jf. punkt 6.3 bokstav d.

Med personskade menes både fysisk og psykisk skade på person. En personskadesak er å anse som kun én sak selv om det ut fra skaden kan rettes krav mot flere, se kommentarene til stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 7 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Bestemmelsen omfatter ikke krav om trygd som følge av en personskade.

Når det gjelder erstatningskrav mot det offentlige på bakgrunn av psykiske skader, for eksempel etter mobbing i skole eller manglende tiltak fra barnevernet, så behandles disse sakene etter § 11 andre ledd nr. 3, når det foreligger en personskade. Dersom det ikke er klargjort at søkeren er påført en personskade, behandles sakene etter unntaksbestemmelsen i rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd, eventuelt § 16 fjerde ledd, se punkt 6.5.2 bokstav f.

For å klargjøre om saksforholdet er å anse som en personskadesak som gir rett til rettshjelp, følger det av forvaltningspraksis at skaden må dokumenteres og sannsynliggjøres. Det må også klargjøres hvilken handling eller unnlatelse fra skadevolder erstatningskravet bygger på, og det må foreligge en viss grad av sannsynlighet for årsakssammenheng mellom denne handlingen og skaden, jf. Borgarting lagmannsretts avgjørelse 22. mai 2017 (LB-2017-70685) og Prop 103 L (2024-2025) om prioriterte sakstyper for rettshjelp kapittel 3 om rettshjelp i personskadesaker.

Ved en søknad om fritt rettsråd vil bistanden ta sikte på å avklare om vilkårene for erstatning er oppfylt. Det er likevel ikke tilstrekkelig for at en sak skal omfattes av § 11 andre ledd nr. 3 at søkeren mener å være påført en personskade. Skaden må dokumenteres fortrinnsvis ved legeattest eller sakkyndig uttalelse, eventuelt ved kopi av journaler eller andre dokumenter som sannsynliggjør den. Dette skyldes at ikke enhver fysisk/psykisk lidelse, sykdom eller medfødt tilstand er en personskade.

Det er i praksis ikke tilstrekkelig at det kun dokumenteres at søkeren har en personskade. I tillegg kreves at det i en viss grad sannsynliggjøres at skaden helt eller delvis relaterer seg til den skadegjørende handlingen eller unnlatelsen. Dette er særlig aktuelt når det foreligger en eller flere skader, men det er uklart om disse kan relateres til den skadegjørende handlingen eller unnlatelsen. Tilsvarende gjelder når søkeren har medfødte helseplager/sykdom, og det er uklart om det i tillegg er en personskade. Dokumentasjon av forholdet mellom skaden og handlingen/unnlatelsen er nødvendig for

å klargjøre sakens faktiske side, slik at det kan tas stilling til om saken faller inn under § 11 andre ledd nr. 3 eller skal behandles etter § 11 fjerde ledd, jf. punkt 6.5.2 bokstav f.

Kravet til dokumentasjon og vurderingen av om det foreligger en personskade etter rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 3, må sees i lys av at rettshjelpsmyndighetene ikke har særskilt medisinsk eller psykologfaglig kompetanse. Det er derfor opp til søkeren/søkerens advokat å legge frem objektive opplysninger som underbygger anførselen om at søkeren er påført en personskade. Det kan generelt ikke forventes at rettshjelpsmyndighetene skal gjennomgå et omfattende antall journaler, epikriser osv., uten at det er presisert hvilke opplysninger som er relevante for søknaden.

For at saken skal anses som en personskadesak forutsettes det at advokaten innhenter relevant informasjon og foretar en reell vurdering av de erstatningsrettslige sidene av saken. Det er likevel ikke et absolutt vilkår at det fremmes et erstatningskrav.

Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) behandler saker om skade som kan kreves erstattet etter pasientskadeloven, herunder skader som er voldt i institusjon under spesialisthelsetjenesten og den kommunale helse- og omsorgstjenesten, jf. pasientskadeloven § 1. Ordningen omfatter skade voldt både i offentlig og privat helsetjeneste. Vedtak som er truffet av NPE kan klages inn for Pasientskadenemnda (PSN). NPEs administrasjon og PSN plikter å gi nødvendig veiledning og bistand i forbindelse med at det søkes om eller klages over avslag på søknad om pasientskadeerstatning, jf. forvaltningsloven § 11 og § 17. De plikter også å utrede og innhente relevant dokumentasjon i saken, jf. pasientskadeloven § 10. Det finnes dermed et gratis offentlig tilbud som skal ivareta befolkningens behov for bistand i saker om pasientskade. Skadelidte kan derfor ikke velge å unnlate å benytte seg av dette tilbudet, og i stedet få bistanden dekket under ordningen med fri rettshjelp.

Når NPE/PSN mener det er nødvendig med ekstern juridisk bistand, kan utgifter til dette dekkes etter pasientskadelovens bestemmelser om dekning av utgifter til advokathjelp, jf. pasientskadeloven § 11 og forskrift om dekning av pasienters advokatutgifter etter pasientskadeloven § 11. Advokatutgiftene kan også dekkes som en del av det endelige erstatningsoppgjøret.

Rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter innebærer at det alltid skal søkes NPE om dekning av utgiftene til advokatbistand, jf. punkt 3.6. Når NPE har avslått å dekke utgifter til advokatbistand, vil det ikke være aktuelt å innvilge fri rettshjelp etter § 11 andre ledd nr. 3. Se punkt 7.4 bokstav c når det gjelder fri sakførsel ved rettslig overprøving av PSNs vedtak.

Ved søknad om rettferdsvederlag fra Staten med grunnlag i en personskade, faller saken i utgangspunktet inn under rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 3. De enkelte faginstansene og Statens sivilrettsforvaltning som er sekretariat for Utvalget for rettferdsvederlag, har likevel plikt til å sørge for at saken blir tilstrekkelig opplyst før den fremmes for Utvalget for avgjørelse, jf. forvaltningsloven § 17. Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt vil dermed som den klare hovedregel erstatte behovet for juridisk bistand i slike saker, jf. rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter og punkt 3.6.

Det anses derfor i utgangspunktet ikke nødvendig med juridisk bistand for å fremme en søknad om rettferdsvederlag, selv om saken har grunnlag i en personskade, jf. rettshjelpsloven § 1. Hvor søker pga. fysiske eller psykiske lidelser absolutt ikke har

forutsetninger for å søke selv, og heller ikke har nærstående eller andre som kan bistå med dette, vil det likevel helt unntaksvis kunne være nødvendig med advokatbistand for å søke om rettferdsvederlag. Se punkt 6.5.2 bokstav k når det gjelder søknad om rettferdsvederlag på annet grunnlag enn personskade.

Se punkt 7.4. bokstav c om fri sakførsel i personskadesaker. Når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig erklæring vises det til punkt 6.2.3.

D. § 11 andre ledd nr. 4 utkastelse fra bolig i husleieforhold

Det er bare saker om utkastelse fra bolig etter tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav c som omfattes av bestemmelsen, dvs. utkastelsessaker for namsmannen når leieren ikke protesterer mot oppsigelsen innen en måned, eller utleieren har reist sak mot leieren og retten ikke har satt oppsigelsen til side. Saken må gjelde utkastelse fra bolig som leier bor i.

Andre husleiesaker, herunder saker som gjelder andre grunnlag for opphør av leieforhold skal vurderes etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd jf. § 5, se punkt 6.5.2 bokstav b og punkt 3.5.

Dette gjelder også tvister om oppsigelse etter husleieloven § 9-8, dvs. saker hvor utleier har sagt opp leieforholdet og leier protesterer skriftlig mot oppsigelsen. Slike saker omfattes ikke lengre av rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 4. Husleietvistutvalget behandler nå slike saker i hele landet, og det er dermed en alternativ dekningsmulighet til rettshjelpsloven, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.5.

Bestemmelsen omfatter både saker etter husleieloven og tilsvarende saker ved leieforhold i leieboeraksjeselskaper, boligaksjeselskaper og andels- og borettslag mv.

E. § 11 andre ledd nr. 5 om opphør av arbeidsforhold

Arbeidstaker har krav på fritt rettsråd i saker etter arbeidsmiljøloven om et arbeidsforhold består eller om erstatning i forbindelse med opphør av et arbeidsforhold, jf. rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 5. Dersom arbeidstakeren er organisert, vil vedkommende likevel ofte ha rett til advokatbistand i slike saker gjennom fagforeningen sin. Rettshjelpsordningen er subsidiær andre dekningsmuligheter, jf. rettshjelpsloven § 5, og det bør derfor opplyses i søknaden om det er forsøkt å få bistand fra fagforeningen er eller om dette ikke er en mulighet.

I praksis er det lagt til grunn at bestemmelsen også gjelder for arbeidstakere i virksomheter som er unntatt fra arbeidsmiljøloven etter arbeidsmiljøloven § 1-2 andre ledd. Det samme gjelder arbeidstakere som går inn under tjenestemannsloven. For å omfattes av bestemmelsen må det foreligge et ansettelsesforhold, slik at selvstendig næringsdrivende faller utenfor.

Etter rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 5 er retten til fritt rettsråd begrenset til saker om stillingsvern og erstatning etter arbeidsmiljøloven, herunder erstatning for lønnskrav og feriepenger i forbindelse med opphør av arbeidsforholdet. Juridisk bistand til andre spørsmål om arbeidsforhold, som for eksempel knytter seg til arbeidstakerens ordinære lønns- og arbeidsvilkår omfattes ikke.

Bestemmelsen gjelder for det første saker om oppsigelse og avskjed, uavhengig av grunnlag og opphørsform, herunder:

- oppsigelse på grunn av eget forhold, herunder oppsigelse på grunn av sykdom (aml. § 15-8), alder (aml. §15-13 a), svangerskap/permisjoner (aml. § 15-9), militærtjeneste (aml. § 15-10) og oppsigelse i prøvetiden (aml. § 15-6).
- oppsigelse som følge av virksomhetens eller arbeidsgivers forhold (aml. §§ 15-1 om drøfting før beslutning om oppsigelse og 15-7 om vern mot usaklig oppsigelse).
- avskjed etter aml. § 15-14

Bestemmelsen omfatter også forhold der det ikke foreligger en formell oppsigelse, men hvor arbeidstaker har mistet arbeidet sitt og reelt sett må anses å være sagt opp. Søker eller advokaten må likevel kunne dokumentere at det faktisk har vært et ansettelsesforhold, i form av arbeidsavtale eller annen dokumentasjon som viser at personen har jobbet for den aktuelle arbeidsgiveren.

Videre omfattes de såkalte «endringsoppsigelsene». Det vil si tilfeller der det skjer vesentlige endringer av arbeidsforholdet som i rettspraksis er likestilt med ordinære oppsigelser etter arbeidsmiljøloven. Dette gjelder for eksempel tvist om endring av arbeidsoppgaver og/eller lønns- og ansettelsesvilkår ligger innenfor arbeidsgivers styringsrett eller om endringen innebærer en formuriktig oppsigelse av eksisterende arbeidsforhold med tilbud om ny stilling.

I tillegg omfattes tvister om hvorvidt opphør av et midlertidig ansettelsesforhold eller innleieforhold i realiteten innebærer en oppsigelse av et fast ansettelsesforhold, fordi den midlertidige ansettelsen/innleien var ulovlig, eller fordi arbeidstaker har vært midlertidig ansatt i mer enn tre eller fire år sammenhengende, jf. arbeidsmiljøloven § 14-9, jf. § 14-11 og § 14-12, jf. § 14-14. I disse situasjonene er det ikke avgjørende om tvisten aktualiseres før eller etter perioden for den midlertidige ansettelsen utløper/innleien opphører.

I saker som gjelder suspensjon og i tvister om lovligheten av permittering, består arbeidsforholdet fortsatt i suspensjons-/permitteringsperioden. Disse sakene omfattes derfor ikke av bestemmelsen. Det gjør heller ikke tvist om fortrinnsrett til stilling etter arbeidsmiljøloven §§ 14-2 og 14-3 (deltidsansatte) og tvist om fortrinnsrett til stilling etter arbeidsmiljøloven § 16-3 tredje ledd (virksomhetsoverdragelse).

Arbeidskontrakter for lærlinger omfattes av både arbeidsmiljøloven og opplæringsloven. Oppsigelsesreglene i arbeidsmiljøloven får likevel ikke anvendelse fordi det for lærlinger blir tale om en heving av kontrakten etter opplæringsloven § 7-3. I slike saker skal fylkeskommunen kunne gi veiledning og bistand, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.6. Det skal derfor ikke innvilges fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 5.

Saker som omfatter både tvist om et arbeidsforhold består og erstatning i forbindelse med opphør av et arbeidsforhold ved oppsigelse eller avskjed, skal anses som én sak.

F. § 11 andre ledd nr. 6 voldsoffererstatning, slik loven lød før lovendring 1. januar 2023.

Det er vedtatt ny lov om erstatning fra staten til voldsutsatte (voldserstatningsloven), jf. lov 17. juni 2022 nr. 57. Loven trådte i kraft 1. januar 2023, og gjelder for første gangs søknader som er fremmet etter dette tidspunktet, jf. voldserstatningsloven § 18 første ledd.

Den tidligere voldsoffererstatningsloven vil fortsatt gjelde for søknader som er fremmet før voldserstatningsloven trådte i kraft. Tilsvarende gjelder for søknad om tilleggserstatning for et forhold som allerede er behandlet etter

voldsoffererstatningsloven, og klage i en sak som er behandlet etter denne loven. For nærmere informasjon vises det til overgangsregler til voldserstatningsloven FOR-2022-12-02-2073.

I saker som faller inn under ny voldserstatningslov, er det ikke lenger mulig å innvilge fritt rettsråd etter rettshjelpsloven. Rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 6 ble opphevet da voldserstatningsloven trådte i kraft. Det betyr at det ikke skal innvilges eller betales for fritt rettsråd når første gangs søknad om erstatning er fremmet etter 1. januar 2023.

I saker som omfattes av tidligere voldsoffererstatningslov vil søkeren fortsatt ha krav på fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 6, slik bestemmelsen lød før lovendringen 1. januar 2023. Dette betyr at advokatene kan egeninnvilge fritt rettsråd i slike saker. Videre er det mulig å søke om både fritt rettsråd, utvidet bevilling og etterbevilling i saker som omfattes av tidligere ordning. Det forutsettes at advokatene oppgir dato for når søknaden om voldsoffererstatning ble fremmet, og legger ved kopi av søknadens første side.

G. § 11 andre ledd nr. 6 klagesaker etter folketrygdloven § 21-12

For å ha rett til fritt rettsråd etter denne bestemmelsen må søker være part i en klagesak som behandles etter folketrygdloven § 21-12. Bestemmelsen omfatter både klage på avslag på en trygdeytelse og klage på at NAV har fattet vedtak om å stanse/trekke tilbake en allerede innvilget ytelse.

Klagesaker etter barnetrygdloven skal ifølge lovens § 16 behandles etter folketrygdloven § 21-12, slik at også disse sakene omfattes av rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 6. I saker etter lov om supplerende stønad til personer med kort butid i Norge er det også alminnelig klageadgang til NAV klageinstans, og sakene behandles etter folketrygdloven § 21-12. Dette utledes av lov om supplerende stønad § 22.

Klagesaker som gjelder stønad til livsopphold samt klagesaker etter blant annet kontantstøtteleven, NAV-loven § 14 a og lov om bidragsforskudd omfattes derimot ikke av rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 6. Også klagesaker etter andre særlover, som ikke direkte viser til folketrygdloven § 21-12, faller utenfor anvendelsesområde til rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 6. Se nærmere om behandlingen av slike saker under punkt 6.5.2 bokstav c.

Bistand til å søke om trygd, eventuelt til å vurdere om et vedtak skal påklages, faller utenfor bestemmelsen. Det vises til at trygdemyndighetene både har veilednings- og opplysningsplikt i trygdesaker, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.6 om lovens subsidiære karakter. Rett til bistand etter denne bestemmelsen gjelder heller ikke ved begjæring om omgjøring av endelig forvaltningsvedtak.

Det følger av kommentarene til stykkprisforskriften § 5 andre ledd nr. 10 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, at en trygdesak er å anse som kun én rettshjelpssak også når det i samme tidsrom for samme sykdom/skade søkes om ulike typer trygdeytelser. Tilsvarende gjelder hvor det på grunnlag av flere sykdommer/skader søkes om samme trygdeytelser. I praksis anses det også som samme rettshjelpssak når det i samme tidsrom klages over avslag på søknad om ulike trygdeytelser, og behovet for ytelsen har sitt utspring i samme forhold/sykdom/skade. Det samme gjelder når det i samme tidsrom klages over avslag på samme trygdeytelse, for eksempel flere vedtak som gjelder arbeidsavklaringspenger. Begrunnelsen for at det

anses som samme rettshjelpssak, er at arbeid med klager som gjelder samme person, har sitt utspring i samme forhold og til dels gjelder samme faktum, er mindre arbeidskrevende enn klagesaker som springer ut av ulike forhold.

Som samme tidsrom anses det tidsrommet eller den perioden hvor advokaten bistår klienten i trygdesaken. Pågår den første klagesaken fremdeles når klienten kommer med en ny klage, er dette å anse som samme tidsrom. Det blir derimot en ny rettshjelpssak når arbeidet med én klagesak er fullført og oppdraget som sådan er avsluttet før advokaten blir bedt om å bistå med en ny klage. Oppdraget anses i utgangspunktet som fullført når NAV Klageinstans har fattet endelig vedtak i klagesaken. Det er ikke rimelig at advokaten skal gjenoppta en sak som faktisk er avsluttet.

6.5 Uprioriterte fritt rettsrådssaker

6.5.1 Generelt

Før det tas stilling til om det skal gis fritt rettsråd etter § 11 fjerde ledd, skal det alltid gjøres en vurdering etter § 5. Dette fordi det er en absolutt forutsetning for fritt rettsråd at bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte.

Etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd kan det unntaksvis gis fritt rettsråd dersom det økonomiske vilkåret er oppfylt, jf. kapittel 4, og særlige grunner taler for det. Det skal foretas en konkret helhetsvurdering. Bestemmelsen er endret med virkning fra 1. oktober 2026, jf. LOV-2025-06-20-82 og FOR-2026-09-11-1775.

De mest sentrale momentene som inngår i vurderingen er inntatt i bestemmelsen, men opplistingen er ikke uttømmende.

Tilsvarende bestemmelse gjelder for fri sakførsel, jf. § 16 fjerde ledd og punkt 7.5. Retningslinjene og eksemplene som er gitt for å vurdere om det er grunnlag for å innvilge fritt rettsråd i uprioriterte sakstyper gir veiledning også for vurderingen i uprioriterte fri sakførselsaker, og motsatt.

Bestemmelsen i § 11 fjerde ledd innebærer en betydelig innsnevring i adgangen til å innvilge fritt rettsråd i andre saker enn de som er positivt nevnt i første og andre ledd. Ved vurderingen av om særlige grunner taler for å innvilge fritt rettsråd, skal det tas utgangspunkt i sakens art, herunder om saken objektivt sett berører søkeren i særlig sterk grad. Dette vurderingsmomentet innebærer at det ikke er tilstrekkelig at søkeren selv mener å ha et problem som berører vedkommende personlig. Det skal gjøres en mer objektiv vurdering av om sakens art normalt kan antas å berøre folk flest personlig i særlig sterk grad. Som veiledning kan det ses hen til likhetstrekk med sakstypene som positivt er nevnt i loven, herunder om saken har tilsvarende konsekvenser for søkeren.

Ved vurderingen av sakens art kan det også legges vekt på konsekvensene av et eventuelt rettstap for søkeren. Dersom det gjelder en bagatellmessig sak, en sak av svært begrenset omfang eller at tvistegjenstanden er av lav verdi, vil saken typisk ikke være av stor personlig og velferdsmessig betydning, og konsekvensene av et rettstap vil heller ikke være spesielt store. Slike saker kan normalt ikke anses å objektivt sett å berøre folk i særlig stor grad.

Når det gjelder tvistegjenstandens verdi, kan det til en viss grad ses hen til den aktuelle søkerens økonomiske situasjon. Også andre mer subjektive forhold ved søkeren kan til en viss grad vektlegges i vurderingen av hva konsekvensene av et rettstap vil være.

Ved vurderingen av sakens art kan også mulighetene til å vinne frem med saken være et relevant moment. Det skal likevel ikke gjøres en streng vurdering av muligheten for å vinne frem, men dersom det er åpenbart at søkeren ikke kan vinne frem med saken, bør søknaden avslås. Dette gjelder for eksempel dersom samme sak er tatt opp gjentatte ganger, og utfallet ikke har bydd på tvil.

Etter § 11 fjerde ledd skal det i tillegg legges vekt på søkerens muligheter for å ivareta sine rettslige interesser i saken. Vurderingen skal ta utgangspunkt i objektive forhold ved saken, kompleksiteten i regelverket som regulerer sakskomplekset og prosessen for å få saken avklart. I saker som behandles av nemnder og andre organer som er opprettet for å løse tvister gjennom mekling eller vedtak, er det normalt ikke behov for juridisk bistand for å ivareta sine juridiske interesser i saken. At det ikke skal innvilges rettshjelp i slike saker følger også av subsidiaritetsprinsippet i rettshjelpsloven § 5, se kapittel 3.

I vurderingen av søkerens muligheter for å ivareta sine rettslige interesser i saken er det også et moment om saken allerede har vært behandlet i forvaltningen eller domstolen, eventuelt i flere instanser, slik at søkeren har fått ivaretatt sin grunnleggende rettsikkerhet.

Søkerens evne og kapasitet til å representere seg selv effektivt er også relevant. Det er blant annet et moment om det er et krav at man er representert med advokat.

Vurderingsmomentet åpner i en viss grad for å legge vekt på subjektive forhold ved søkeren, som for eksempel nedsatt kognitivt funksjonsevne. Dette er likevel ikke avgjørende moment, men må ses i sammenheng med de øvrige opplysningene i saken.

Styrkeforholdet mellom partene, for eksempel at motparten har langt større ressurser enn søkeren, er et annet moment det til en viss grad kan legges vekt på. Dette kan være situasjonen der motparten er det offentlige eller en finansinstitusjon eller lignende, eventuelt om motparten har advokat. Dette er heller ikke et moment som tillegges avgjørende vekt.

Sakens prinsipielle interesse kan også være et relevant moment i vurderingen av om det bør innvilges fritt rettsråd. Det gjelder særlig når saken er av stor personlig og velferdsmessig betydning for søkeren. Etter lovendring av 20. juni 2025 er sakens prinsipielle karakter også et selvstendig relevant moment. Det vil si at det kan innvilges fritt rettsråd til en prinsipiell sak, selv om saken i utgangspunktet ikke er av stor personlig og velferdsmessig betydning for søkeren. Det forutsettes i så fall at det er objektive holdepunkter for at saken faktisk har prinsipiell betydning for flere, for eksempel en uttalelse i en avgjørelse fra en domstol eller nemnd, eller en uttalelse fra et relevant ombud, se Ot. Prop. 103 L (2024-2025) punkt 16.1 om § 11 fjerde ledd.

6.5.2 Aktuelle sakstyper

A. Barnevernssaker

I barnevernssaker som ikke faller inn under § 11 første ledd nr. 2, jf. punkt 6.3 bokstav b, kan fritt rettsråd innvilges etter en konkret vurdering av om saken objektivt sett berører

søkeren i særlig sterk grad. Det skal ses hen til sakens eventuelle likhetstrekk med sakene som faller inn under § 11 første ledd nr. 2 og § 17 tredje ledd nr. 2.

Barnevernssaker har i utgangspunktet stor betydning for den enkelte, og slike saker vil ofte berøre søker i særlig sterk grad. Det gis likevel som hovedregel ikke fritt rettsråd på undersøkelsesstadiet eller i saker som gjelder frivillige hjelpetiltak. Dette fordi barnevernet har omfattende opplysnings- og veiledningsplikt i slike saker. For at det skal være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1, må det ha oppstått en konfliktsituasjon mellom den private part og barneverntjenesten. Konflikten må være av en slik art at parten må antas å ha behov for advokatbistand for å få løst problemet. Det skal i vurderingen legges vekt på sakens/inngrepets karakter, herunder hvor alvorlig inngrep det er tale om. Dersom barnevernet for eksempel stiller inngripende vilkår for å unngå omsorgsovertakelse, partene motsetter seg tiltakene og sakkyndige rapporter underbygger sakens alvor, taler dette for at det kan være nødvendig med advokatbistand. Det kan også ses hen til om det har vært gjentatte og langvarige undersøkelser, om søker tidligere er fratatt et barn og om det er dokumentert kritikkverdige forhold ved saksbehandlingen.

Videre skal partens mulighet for selv å ivareta sine interesser vurderes. Dersom søkers psykiske, fysiske eller sosiale forhold er ekstraordinært vanskelige, vil dette kunne være et argument for å innvilge søknaden. Det har også betydning om advokatens bistand kan medvirke til eller har vært medvirkende til at partene er kommet frem til en minnelig ordning, slik at man unngår å bringe saken inn for barneverns- og helsenemnda.

Barneverntjenesten har ikke en generell plikt til å dekke partens utgifter til advokat i en barnevernssak. En søknad om fritt rettsråd kan derfor ikke avslås under henvisning til at kommunen kan betale for bistanden. Det kan likevel være grunn til å undersøke om advokatutgiftene kan dekkes av kommunen når barneverntjenesten selv mener det er nødvendig med bistand fra advokat.

B. Boligsaker

Det gis som hovedregel ikke advokatbistand i saker for Husleietvistutvalget (HTU). Dette gjelder også tvister om oppsigelse etter husleieloven § 9-8, dvs. saker hvor utleier har sagt opp leieforholdet og leier protesterer skriftlig mot oppsigelsen. Slike saker omfattes ikke lengre av rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 4. HTU behandler slike saker, og det er dermed en alternativ dekningsmulighet til rettshjelpsloven, jf. rettshjelpsloven § 5.

Dersom HTU unntaksvis ikke kan dekke søkerens behov for juridisk bistand, skal søknaden behandles etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd, se rettshjelpsloven § 5 andre ledd. Når det gjelder vurderingen av om HTUs bistand skal anses tilstrekkelig vises det til punkt 3.5.

I boligsaker som vurderes etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd skal det spesielt legges vekt på hvilken betydning saken har for søkeren, blant annet om søkeren står i reell fare for å miste boligen vedkommende bor i, og om mindreårige barn blir rammet. Det skal blant annet ses hen til om saken har klare likhetstrekk med de prioriterte boligsakene i rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 4, herunder om den vil kunne få samme konsekvenser for søkeren som en utkastelsessak. Det skal også legges vekt på sakens kompleksitet.

C. Trygde- og sosialsaker

Ved søknad om trygd/pensjon eller stønad til livsopphold (sosialstønad) gis det som hovedregel ikke fritt rettsråd, fordi NAV har opplysnings- og veiledningsplikt, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.6. og punkt 6.4.2 bokstav g.

I klagesaker som gjelder trygd og pensjon, men som ikke faller inn under rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 6 og punkt 6.4.2 bokstav g, kan fritt rettsråd innvilges etter § 11 fjerde ledd. Det samme gjelder i saker om sosialstønad fra NAV. Det skal legges vekt på om saken har likhetstrekk med sakene som faller inn under § 11 andre ledd nr. 6. At klagesaken har slike likhetstrekk, er likevel ikke alene tilstrekkelig til å innvilge fritt rettsråd etter § 11 fjerde ledd.

Det skal også vurderes om den aktuelle saken objektivt sett berører søker i særlig sterk grad. Dette innebærer at det skal gjøres en konkret vurdering av sakens karakter, herunder hvilken betydning/konsekvenser vedtaket vil ha for søker. Det kan for eksempel være større grunn til å innvilge bistand i en sak som gjelder mer varige og betydelige ytelser enn hvor saken gjelder en engangsyttelse eller mindre utbetaling. I tillegg skal det gjøres en vurdering av søkerens personlige ressurser og muligheter for å ivareta egne interesser. I enklere trygdesaker må det i utgangspunktet kunne forventes at søkeren selv eller pårørende kan håndtere saken.

D. Utlendingssaker

I utlendingssaker som ikke faller inn under § 11 første ledd nr. 1 kan fritt rettsråd i utgangspunktet innvilges etter unntaksbestemmelsen i fjerde ledd. Det føres generelt en restriktiv praksis i slike saker. Dette gjelder både på søknads- og klagestadiet. På søknadsstadiet avslås saken som hovedregel etter rettshjelpsloven § 5 fordi Utlendingsdirektoratet og politiet mfl. har opplysnings- og veiledningsplikt, jf. punkt 3.6. På klagestadiet anses derimot i utgangspunktet ikke opplysnings- og veiledningsplikten fullt ut å dekke klagerens behov for juridisk bistand. Se nærmere om dette under punkt 3.6. Saken skal i slike tilfeller behandles etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd.

I saker om familieinnvandring er det normalt ikke nødvendig med advokatbistand, fordi det som hovedregel skal søkes om gjenforening fra hjemlandet og den aktuelle norske ambassaden eller utenriksstasjonen vil kunne gi nødvendig veiledning. Når det er anledning til å søke fra Norge, vil Utlendingsdirektoratet kunne yte den veiledning og bistand som er nødvendig.

I saker om oppholdstillatelse og/eller arbeidstillatelse er det normalt heller ikke nødvendig med advokatbistand, jf. § 1. At saken er av stor betydning for den enkelte, vil i seg selv ikke være tilstrekkelig til at søknaden om rettshjelp innvilges.

Etter utlendingsloven § 92 første ledd andre punktum faller utvisning som følge av straffbare forhold utenfor dekningsområdet for § 11 første ledd nr. 1, med mindre søkeren har mindreårige barn som er bosatt i Norge og som er norske statsborgere eller har oppholdstillatelse eller oppholdsrett, se punkt 6.3 bokstav a. I øvrige saker vil det variere hvor sterkt saken objektivt sett berører utlendingen. Dersom den som skal utvises har spesielt sterk tilknytning til landet, kan det unntaksvis gis fritt rettsråd. I praksis er det blant annet lagt vekt på om søkeren har bodd større deler av sitt liv i Norge, er etablert med jobb eller familie og mangler tilknytning til det landet vedkommende utvises til. Det er også lagt vekt på om søkeren er mindreårig/ung eller er i en fysisk eller psykisk tilstand som gjør at vedkommende ikke kan ivareta sine interesser på en rimelig god måte. Dette er likevel ikke et moment som det i seg selv kan legges avgjørende vekt på. I

vurderingen ses det også hen til hjemmelen for utvisningen, herunder hvor alvorlig lovbrudd søkeren har begått og hvor lang tid vedkommende er utvist for.

I saker som gjelder omgjøring av Utlendingsnemndas vedtak føres det en meget restriktiv praksis. Dette er situasjonen også når omgjøringsbegjæringen gjelder en sakstype som på klagestadiet var prioritert etter rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1. Saken har da i utgangspunktet likhetstrekk med en prioritert sakstype. Lovgiver har likevel tatt et bevisst valg med hensyn til hvilke utlendingssaker som skal anses prioriterte og i alminnelighet dekkes etter rettshjelpsloven. Det samme gjelder med hensyn til på hvilket stadium den enkelte sakstype skal anses prioritert. I saker som faller utenfor dette området, vil det bare helt unntaksvis være grunnlag for å innvilge bistand etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd.

I vurderingen skal det legges vekt på hva saken gjelder, behandlingsformen i Utlendingsnemnda, resultatet av omgjøringsbegjæringen og begrunnelsen for eventuelt å avslå en søknad om dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36. For at det skal være grunnlag for å innvilge fritt rettsråd må flere momenter tale for det. I tillegg må det alltid være forhold ved søkeren som tilsier et særskilt behov for advokatbistand. Søkers fysiske og psykiske forhold er i praksis tillagt avgjørende vekt i vurderingen.

E. Saker om arbeidsforhold

I saker om arbeidsforhold som ikke faller inn under rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 5, jf. punkt 6.4.2 bokstav e, skal søknad om fritt rettsråd vurderes etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. Fordi lovgiver har tatt et bevisst valg når det gjelder hvilke arbeidsrettslige saker som er gjort prioritert, føres det en restriktiv praksis i andre arbeidsrelaterte saker. I vurderingen av om det er grunn til å innvilge bistand skal det særlig legges vekt på om saksforholdet er sammenlignbart med de prioriterte stillingsvernssakene, herunder om det har de samme konsekvensene for arbeidstakeren.

Hvor arbeidstaker, over en lengre periode, ikke får utbetalt rettmessig lønn kan det etter en samlet vurdering være grunn til å innvilge bistand. Det skal i vurderingen sees hen til om kravet er så stort at det betyr mye for arbeidstakeren å forfølge det. Videre skal det ses hen til arbeidstakerens muligheter til å ivareta egne interesser, herunder om motparten benytter advokat. Før det eventuelt er aktuelt å dekke juridisk bistand i saken må det dokumenteres at arbeidstakeren har gjort forgjeves forsøk på å få lønnen utbetalt fra arbeidsgiver.

Dersom arbeidsgiveren har gått konkurs og ikke er i stand til å betale for seg, skal NAVs lønnsgarantiordning sikre at arbeidstaker får utbetalt lønn, feriepenger og annet arbeidsvederlag som personen har til gode. I slike saker vil det offentlige gi tilstrekkelig veiledning og bistand, jf. rettshjelpsloven § 5.

I saker som ikke kan knyttes til et ansettelsesforhold og som utelukkende fremstår som et pengekrav, er terskelen for å innvilge fritt rettsråd svært høy. Slike saker skal behandles som andre pengekrav, jf. punkt 6.5.2 bokstav i.

F. Erstatningskrav mot barnevern, skole mfl. hvor det ikke er personskade

Når søkeren er påført personskade som følge av forhold i barnevern, skole mfl. omfattes søknaden av § 11 andre ledd nr. 3 og § 16 andre ledd nr. 3, jf. punkt 6.4.2 bokstav c og punkt 7.4. bokstav c.

Det skal i utgangspunktet føres en restriktiv praksis når det gjelder innvilgelse av fritt rettsråd i andre erstatningssaker enn de som positivt er nevnt i rettshjelpsloven § 11 første og andre ledd. Dette fordi lovgiver har tatt et bevisst valg når det gjelder hvilke erstatningssaker som skal være prioritert etter rettshjelpsloven.

I vurderingen av om det unntaksvis er grunn til å innvilge bistand i slike saker skal det legges vekt på om det er sannsynliggjort at søkeren har vært utsatt for hendelser eller unnlatelser fra barnevern, skole m.fl., og at dette har hatt slike følger for vedkommende at saken kan anses å ha visse likhetstrekk med personskadesaker som nevnt i rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 3. Eventuelt om det er sannsynliggjort at saken har hatt andre betydelige konsekvenser av personlig eller økonomisk art.

Det må i utgangspunktet dokumenteres at søkeren har hatt tilknytning til barnevernet eller gått på den aktuelle skolen. Videre må det dokumenteres at søkeren har plager av et visst omfang. Dette kan gjøres enten ved legeattest, sakkyndig uttalelse, kopi av journaler eller andre dokumenter som sannsynliggjør søkers tilstand. Dokumentasjon på at søkeren har fått eller får behandling for sine plager er også relevant. Det bør i tillegg være lagt frem opplysninger som i en viss grad indikerer at søkers fysiske eller psykiske tilstand eller andre konsekvenser kan relatere seg til barnevernets eller skolens handlinger eller unnlatelser.

G. Vergemålssaker

Personer under vergemål er i utgangspunktet likestilt med andre når det gjelder retten til fri rettshjelp. Det kan ikke forventes at vergen skal gi bistand av juridisk karakter til den som er under vergemål, med mindre vergen er advokat og den aktuelle juridiske problemstillingen ligger innenfor vergens mandat. Dersom vergen har krav på godtgjøring etter vergemålsloven § 30, dekkes dette dessuten som utgangspunkt av personen med verge selv. Det vil derfor være urimelig å legge til grunn at vergen skal bistå i saker hvor vilkårene for fritt rettsråd er oppfylt, og søkeren ellers ville fått bistanden dekket av det offentlige.

Bistand i vergemålssaker faller i utgangspunktet inn under statsforvalterens opplysnings- og veiledningsplikt, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.6. Det anses som den klare hovedregel ikke nødvendig med juridisk bistand for å ta opp problemstillinger knyttet til opprettelsen av et vergemål, endring av vergemålet eller valg/bytte av verge mv., jf. rettshjelpsloven § 1. Når den som har verge ikke er i stand til å nyttiggjøre seg av det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt, må det forventes at vergen trer inn på dennes vegne. I saker hvor det er et motsetningsforhold mellom den som er under vergemål og vergen, bør likevel personen med verge vurderes som om vedkommende ikke hadde verge.

Statsforvalteren skal som lokal vergemålsmyndighet føre tilsyn med vergene, jf. vergemålsloven § 6 første ledd. Statsforvalteren kan etter begjæring fra personen som det er oppnevnt verge for, oppheve oppnevningen av vergen. Har personen behov for bistand til å fremsette en slik begjæring, kan den fremsettes av en pårørende, jf. vergemålsloven § 29 andre ledd. Statsforvalteren kan også av eget tiltak oppheve en vergeoppnevning, dersom hensynet til personen gjør dette nødvendig. Fratas vergen sitt verv, skal det oppnevnes en ny verge, jf. vergemålsloven § 29 andre ledd.

Det er ikke nødvendig med juridiske kunnskaper for å kontakte statsforvalteren og orientere om vergens utførelse av vergeoppdraget. Det forutsettes derfor at den som har

verge selv kontakter statsforvalteren, eventuelt med bistand fra familie eller bekjente. Statsforvalterens vedtak kan ellers påklages til Statens sivilrettsforvaltning som er sentral vergemålsmyndighet, og som også har opplysnings- og veiledningsplikt i saker som gjelder vergemål.

Fritt rettsråd vil kun helt unntaksvis være aktuelt, for eksempel der det er holdepunkter for at vergen misbruker sin posisjon e.l. Det er en forutsetning at den som har verge ikke er i stand til å ivareta egne interesser i den konkrete saken, og heller ikke har nærstående til å hjelpe seg med å ta dette opp med statsforvalteren. Det bør også legges vekt på hva saken gjelder, herunder hvor inngripende forhold det gjelder.

Dersom den som har verge har behov for bistand i andre saker, for eksempel med en søknad om trygd eller helsehjelp, skal vergen i utgangspunktet bistå. Utover den bistanden som gis gjennom det offentlige, vil det da ikke være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1. Det vises til vergemålsloven § 31 der det fremgår, at vergen innenfor rammen av sitt mandat skal ivareta interessene til den som er under vergemål. Når vergens mandat er å ivareta personen med verges økonomiske anliggender og interesser i sin alminnelighet, omfatter dette alle former for representasjon og ivaretagelse av søkers rettigheter. Dette gjelder også representasjon for å oppnå offentlige ytelser og klage på vedtak fra offentlige forvaltningsorganer.

Den som er begjært fratatt rettslig handleevne eller som ber om at et vedtak om rettslig handleevne oppheves etter vergemålsloven, har krav på fri sakførsel, jf. rettshjelpsloven § 16 første ledd nr. 5 og punkt 7.3 bokstav f.

H. Forretningsforhold, næringsvirksomhet, yrkesutøvelse, fast eiendom og tingskader

Rettslige problemer som utspringer fra forretningsforhold, næringsvirksomhet, yrkesutøvelse, fast eiendom og tingskader vil som den klare hovedregel ikke gi grunnlag for fritt rettsråd. Saker som dette kan gå sterkt inn på den enkelte, men objektivt sett kan ikke slike saker anses å berøre folk flest så sterkt personlig, at det er grunn for det offentlige til å prioritere rettshjelp i slike saker.

I saker som har sitt utspring i forretningsforhold og næringsvirksomhet skal det føres en meget restriktiv praksis. I slik virksomhet vil det regelmessig oppstå behov for juridisk bistand. Utgifter til slik bistand må derfor anses som en naturlig og påregnelig omkostning ved virksomheten, som det ikke er rimelig at det offentlige yter støtte til. Det vises til at slik virksomhet vanligvis også innebærer en viss risiko.

I. Pengekrav og kjøp og salg

Det skal føres en meget restriktiv praksis i saker som gjelder pengekrav og kjøp og salg. Slike saker anses i alminnelighet ikke å berøre folk flest i tilstrekkelig sterk grad til at det er grunnlag for å innvilge fritt rettsråd. I saker om kjøp og salg anses søkeren å ha akseptert en risiko ved å inngå en avtale.

I vurderingen av om det helt unntaksvis skal kunne innvilges bistand skal det legges vekt på om saken gjelder et meget stort krav, og om kravet urettmessig er pådratt av andre enn søkeren, dvs. uten søkers samtykke.

J. Gjeld

Det skal føres en meget restriktiv praksis når det gjelder bistand i gjeldssaker. Normalt skal en søknad om gjeldsordning etter gjeldsordningsloven kunne gjennomføres uten

advokatbistand. Det følger av gjeldsordningsloven 17.7.1992 nr. 99 § 1-5 at kommunen har plikt til å bistå personer med alvorlige gjeldsproblemer. Videre følger det av lovens §§ 2-2 og 2-3 at namsmannen har både veilednings- og undersøkelsesplikt i saker som gjelder gjeldsforhandling, jf. rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter.

I vurderingen av om det helt unntaksvis skal kunne innvilges bistand skal det legges vekt på om det gjelder meget betydelig gjeld, og om denne i tillegg er urettmessig pådratt av andre enn søkeren. Det kan også legges vekt på om søker har fått medhold i et krav om gjeldsordning, men denne er bestridt og brakt videre i rettssystemet av kreditor.

K. Rettferdsvederlag

Søknad om fritt rettsråd for å fremme en søknad om rettferdsvederlag fra staten, behandles etter rettshjelpsloven § 11 andre ledd nr. 3 dersom søknaden gjelder erstatning for personskade. Andre sakstyper behandles etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. I begge tilfeller vil det som hovedregel ikke være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1. Det som kommer frem i punkt 6.4.2 bokstav c om rettferdsvederlag ved personskade gjelder tilsvarende her.

L. Farskapssaker

På bakgrunn av det offentliges rolle i farskapssaker og sikkerheten ved DNA-analyser, er det som hovedregel ikke nødvendig med juridisk bistand i saker om farskap, jf. rettshjelpsloven § 1. Det vises til at sakene er relativt enkle å behandle for domstolen, og at det er domstolen som skal sørge for at det rekvireres DNA-tester av partene. Saken avgjøres på grunnlag av testene domstolen har rekvirert.

Det følger ellers av barneloven § 25 første ledd at retten kan avsi dom i farskapssak uten hovedforhandling når en DNA-test enten utpeker en mann som far eller viser at han ikke kan være far til barnet. Det skal derfor føres en meget restriktiv praksis med å innvilge fritt rettsråd i farskapssaker.

M. Strafferelaterte saker og injuriesaker

Bistand til fornærmede i straffesaker omfattes i utgangspunktet av politiets veilednings- og opplysningsplikt og/eller straffeprosesslovens bestemmelser om rett til bistandsadvokat, jf. rettshjelpsloven § 5. En anmeldelse til politiet vil en fornærmet vanligvis selv kunne levere. Fritt rettsråd til å klage på en henleggelsesbeslutning til overordnet påtalemyndighet kan unntaksvis innvilges. I vurderingen skal det legges vekt på hvor alvorlig saken er, og om klagen forutsetter komplisert juridisk eller bevismessig argumentasjon. Det kan også til en viss grad ses hen til om det gjelder en klage til Riksadvokaten. Den fornærmede vil normalt ikke ha behov for bistand ut over dette. Se likevel rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 5 og 6 og punkt 6.3 bokstav e og f.

Det føres en meget restriktiv praksis når det gjelder fri rettshjelp til saksøkeren i private injuriesaker. Slike saker anses ikke å berøre søker personlig i tilstrekkelig stor grad. For saksøkte kan det stille seg noe annerledes, men også her føres det en meget restriktiv praksis.

I saker om inndragning og beslag av førerkort har politiet og statsforvalterens helse- og sosialavdeling opplysnings- og veiledningsplikt, jf. forvaltningsloven §§ 11 og 17. Det er derfor som den klare hovedregel ikke nødvendig med advokatbistand i denne typen saker, jf. rettshjelpsloven § 1. Unntak vil bare være aktuelt hvor det er sannsynliggjort at

det offentlige har begått en feil, og søker på grunn av fysiske eller psykiske forhold ikke er i stand til å ivareta sine interesser på en rimelig god måte. Blir saken brakt inn for retten, gjelder reglene om forsvareroppnevning i straffeprosessloven, jf. rettshjelpsloven § 5 og punkt 3.2.

Saker om benådning av domfelte, jf. Grunnloven § 20, anses normalt å kunne fremmes uten advokatbistand, jf. §§ 1 og 5. Det må være særlige forhold omkring benådningssaken før det kan anses rimelig at det offentlige betaler for advokatbistanden. Slike forhold vil være at søkerens psykiske, fysiske eller sosiale forhold er ekstraordinært vanskelige eller at det er et ekstraordinært motsetningsforhold mellom søkeren og fengselsmyndighet/fengselslegen eller annen myndighet som ellers kunne bistått domfelte på en tilfredsstillende måte, jf. rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter og punkt 3.6.

6.6 Utvidet bevilling og generelt om salærfastsetting

Fritt rettsråd skal som hovedregel betales med en stykkpris etter stykkprisforskriften, jf. rettshjelsforskriften § 14 og stykkprisforskriften § 5. Dette gjelder uavhengig av om det er advokaten eller statsforvalteren som innvilger søknaden. Se punkt 2.7.1 om innvilgelseskompetansen.

Statsforvalterens innvilgelsesadgang er begrenset til innvilgelse av stykkpris i første omgang, jf. rettshjelsforskriften § 14.

Når det innvilges fritt rettsråd i utlandet, jf. rettshjelsloven § 12, skal det likevel alltid gis en generell fullmakt til fritt rettsråd, jf. nedenfor.

En stykkpris skal i utgangspunktet være tilstrekkelig til å dekke nødvendig juridisk arbeid i en gjennomsnittlig sak på det aktuelle saksfeltet. Det vil dermed som hovedregel ikke være nødvendig, jf. rettshjelsloven § 1, med juridisk bistand utover stykkprisen etter stykkprisforskriften.

Dersom det faktiske samlede timeforbruket i saken er eller vil bli over det dobbelte av fastsatt stykkpris og det er særlige omstendigheter ved saken som begrunner en slik timebruk, kan advokaten eller rettshjelperen søke statsforvalteren om en utvidelse av fritt rettsrådbevillingen, jf. rettshjelsforskriften § 15. Bestemmelsen gjelder både i prioriterte og uprioriterte saker, dvs. både i saker hvor advokaten kan egeninnvilge og i saker hvor det må søkes statsforvalteren om fritt rettsråd, jf. punkt 2.7.1.

En søknad om utvidelse kan fremmes både før rettsrådet gis og etter at bistanden er påbegynt eller er avsluttet. I praksis vil det være naturlig å søke om en utvidelse på det tidspunktet advokaten kan dokumentere eller sannsynliggjøre at det arbeidet som dekkes av stykkprisen ikke strekker til.

Det er advokaten som skal dokumentere eller sannsynliggjøre at det er slike særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en timebruk over det dobbelte av den fastsatte stykkprisen. Det er ikke tilstrekkelig at det gis generelle opplysninger om at en sak er omfattende eller komplisert. For at rettshjelpmyndighetene skal ha et grunnlag for å ta stilling til om dette er tilfelle, må det gis konkrete opplysninger om hva som gjør saken omfattende og komplisert og dette bør om mulig underbygges med kopi av relevante dokumenter som viser at det er situasjonen. Tilsvarende vil det ikke være tilstrekkelig at det opplyses at søker har dårlig helse e.l. Det er nødvendig å redegjøre for

hvordan de helsemessige forholdene har påvirket arbeidet med saken, og bidratt til at det har tatt lenger tid enn normalt å yte nødvendig juridisk bistand.

Statsforvalteren skal på bakgrunn av advokatens timeliste og redegjørelse først vurdere om timetallet overskrider det dobbelte av fastsatt stykkpris. Dette innebærer at det må tas stilling til om arbeidet som er ført opp på timelisten faller inn under det den aktuelle bestemmelsen er ment å dekke. Arbeid som faller utenfor det stykkprisen skal dekke, holdes utenfor beregningsgrunnlaget, dvs. at det ikke skal være med å danne grunnlag for en utvidet bevilling. Det skal for eksempel ikke tas med bistand som gjelder fri sakførsel i en fritt rettsrådssak eller bistand som er uprioritert i en prioritert sak. I tillegg skal det ses bort i fra bistand som ikke dekkes under rettshjelpsordningen, for eksempel fordi det omfattes av det offentlige opplysnings- og veiledningsplikt.

Statsforvalteren skal deretter vurdere om det er slike særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en timebruk over det dobbelte av den fastsatte stykkprisen. I vurderingen skal det legges vekt på sakens omfang og kompleksitet samt om søkerens psykiske, fysiske eller sosiale forhold medfører at det tar lenger tid enn normalt å yte nødvendig juridisk bistand. I praksis ses det blant annet hen til om saken er juridisk komplisert eller prinsipiell, og om det er et spesielt omfattende faktum eller ekstraordinært mye dokumentasjon i saken. Videre ses det hen til om det er nødvendig å forholde seg til mange ulike instanser, eller om det offentlige har bedt om nye opplysninger eller annet som har foranlediget vesentlig merarbeid for advokaten. I tillegg kan det legges vekt på om ekstraordinær lang saksbehandlingen, forårsaket av det offentlige, har ført til behov for mer oppfølging av klienten. Det legges også vekt på om det er alvorlige helsemessige forhold som gjør at det tar lenger tid enn vanlig å bistå klienten.

I saker som bærer klart preg av krangel eller kverulering fra søkers side og i saker hvor det er ubestridt at søker selv er skyld i konflikten eller ikke har medvirket til å finne en rimelig løsning, vil dette ikke være slike særlige omstendigheter som gir grunnlag for å utvide rettsrådbevillingen.

Dersom statsforvalteren kommer til at det ikke er godtgjort at det er særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner timebruken, skal søknaden avslås. I motsatt fall gis en generell utvidelsesfullmakt, dvs. en blankofullmakt som i fri sakførselsaker. Det faktum at det gis en generell fullmakt innebærer ikke at det er anledning til å bruke et ubegrenset antall timer. Når arbeidsoppgaven sendes inn fastsettes salæret etter salærforskriften § 7, dvs. at det bare er rimelig og nødvendig arbeid som dekkes av det offentlige. Dette skal fremgå uttrykkelig av vedtaket hvor statsforvalteren innvilger en utvidet bevilling. Det bør også opplyses om at det i praksis som regel ikke innvilges mer enn 2-3 ganger og sjeldent mer enn 3-4 ganger stykkprisen. Det må gis en meget grundig redegjørelse dersom det anses å være nødvendig med bistand utover dette.

Statsforvalteren kan først fatte et eget vedtak om å innvilge fritt rettsråd inntil stykkprissatsen, for deretter eventuelt å fatte et nytt vedtak om utvidelse av bevillingen. Når det søkes om en utvidelse før det er fattet vedtak om stykkpris, kan det fattes et samlet vedtak i saken. Dersom det er vanskelig å dokumentere behovet for en utvidelse før bistanden er påbegynt, kan det søkes om dette underveis i saken eller etter at den er

avsluttet. Av hensyn til forutberegnelighet for klient og advokat bør det likevel søkes om en utvidet bevilling så tidlig som mulig.

Når det gjelder selve salærfastsettingen, vises det generelt til forskrift om salær fra det offentlige til advokater mv. (salærforskriften) og forskrift om salær fra det offentlige til advokater mfl. etter faste satser ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkprisforskriften).

I fritt rettsrådssaker fastsettes salæret av statsforvalteren, jf. salærforskriften § 4.

Når rettsrådet er avsluttet, sender advokaten arbeidsoppgaven til statsforvalteren via søknadsportalen for rettshjelp, jf. rettshjelpsforskriften § 11 og punkt 2.5.

Arbeidsoppgaven kan som hovedregel ikke sendes inn før oppdraget i sin helhet er avsluttet, slik at det er klart hvor mange timer advokaten har arbeidet. Dette fordi egenandelen regelmessig beregnes ut fra tiden advokaten faktisk har brukt i saken, jf. rettshjelpsforskriften § 8 andre ledd og punkt 6.2.

I saker som betales etter stykkprisforskriften skal rettshjelpsmottakeren i utgangspunktet betale en prosentandel av stykkprisen, jf. rettshjelpsforskriften § 8 første ledd. Dersom det er arbeidet inntil stykkprisen, kan arbeidsoppgaven derfor sendes inn om det kun gjenstår mindre arbeid, typisk med å orientere om utfall av klagesak. I saker uten behovsprøving kan arbeidsoppgaven sendes inn også før det er arbeidet inntil stykkprisen. Det forutsettes at rettsrådet er avsluttet med unntak av å orientere om utfall av klagesak e.l.

Statsforvalteren skal kontrollere advokatens egeninnvilgelse, herunder undersøke om saken etter sin art faller inn under den oppgitte prioriterte sakstypen og om rettshjelpsloven § 5 er til hinder for innvilgelse.

Når salærfastsettingen skjer etter reglene i stykkprisforskriften skal statsforvalteren ikke vurdere antallet timer som er brukt. Advokaten skal likevel oppgi faktisk medgått tid. Når salærfastsetting skjer etter salærforskriften, jf. rettshjelpsforskriften § 15, skal statsforvalteren derimot vurdere om det oppgitte timetallet er rimelig og nødvendig i saken, jf. salærforskriften § 7. Advokaten må da levere en utfyllende timeliste, som gjør det mulig å ta stilling til dette, jf. salærforskriften § 5.

Statsforvalteren kan anvise til utbetaling den delen av salæret som er godkjent før klagefristen er ute eller klagebehandlingen er avsluttet (det ikke omstridte beløpet), jf. salærforskriften § 6 andre ledd. Tas advokatens klage til følge, etterbetales det overskytende salæret.

6.7 Omgjøring

En advokats egeninnvilgelse av fritt rettsråd med inntil fastsatt stykkpris etter stykkprisforskriften eller stykkpris på 7 timer med hjemmel i rettshjelpsloven § 11 første og andre ledd, jf. rettshjelpsforskriften § 13 andre ledd og § 14, er et enkeltvedtak, jf. forvaltningsloven § 2. Det vil si at overordnet forvaltningsorgans omgjøringsadgang til skade for den som har fått et begunstigende vedtak krever særskilt hjemmel.

Fordi rettshjelpsloven ikke har særskilte bestemmelser om omgjøring av vedtak til skade for en part, får forvaltningsloven § 35 anvendelse. Det er særlig alternativet i første ledd bokstav c som har praktisk betydning ved en advokats egeninnvilgelse av fritt rettsråd.

Forvaltningsloven § 35 første ledd bokstav c krever at det foreligger et ugyldig vedtak for at det kan omgjøres til skade for den vedtaket retter seg mot.

Når advokaten mangler kompetanse til å egeninnvilge søknaden, er vedtaket ugyldig. Det vil være tilfelle dersom advokaten egeninnvilger bistand i sakstyper som ikke faller inn under de prioriterte sakene i rettshjelpsloven § 11 første og andre ledd. Vedtaket er også ugyldig dersom det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp ikke er oppfylt, jf. kapittel 4.

En egeninnvilgelse er også ugyldig dersom det tidligere er innvilget stykkpris i samme sak for samme forhold, herunder om advokaten har basert vedtaket på uriktige opplysninger om at det ikke tidligere er innvilget fritt rettsråd i samme sak.

Videre vil advokatens egeninnvilgelse være ugyldig dersom vedtaket er i strid med rettshjelpsloven § 5, dvs. at bistanden helt klart dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte. Advokaten har i slike tilfeller ikke hjemmel til å egeninnvilge fritt rettsråd, dvs. at et vedtak som strider mot rettshjelpsloven § 5 lider av en materiell kompetansemangel og dermed er ugyldig. Dette vil i praksis særlig være aktuelt i saker som kan behandles av Norsk Pasientskadeerstatning, Stortingets utvalg for Rettsferdsvederlag og hvor det foreligger en privat forsikring. Det vil også kunne være aktuelt i saker om separasjon og skilsmisse samt i bidragssaker dersom det er helt klart at det ikke er forhold ved saken som tilsier innvilgelse, jf. punkt 6.4.2 bokstav a. Dersom advokaten har foretatt en rimelig skjønnsmessig vurdering av om det unntaksvis er grunn til å egeninnvilge rettshjelp i en sak om separasjon/skilsmisse eller bidrag, vil det ikke være helt klart at saken dekkes av andre ordninger.

Tilsvarende vil en egeninnvilgelse helt unntaksvis være ugyldig dersom det er helt klart at vedtaket er i strid med formålsbestemmelsen i rettshjelpsloven § 1. Denne muligheten benyttes bare hvor det er åpenbart at det ikke er nødvendig med juridisk bistand etter rettshjelpsloven, for eksempel der saken ikke gjelder en aktuell juridisk problemstilling eller hvor det faktisk ikke er gitt bistand som omfattes av den aktuelle bestemmelsen.

7 FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR

7.1 Reglenes virkeområde

Fri rettshjelp i sivile saker for de alminnelige domstolene (unntatt forliksrådet), særdomstolene og visse forvaltningsorganer, gis som fri sakførsel eller fritak for rettsgebyr, jf. rettshjelpsloven § 15. Som særdomstoler regnes de domstoler som er nevnt i domstolloven § 2, og arbeidsretten.

Rettshjelp i skiftesaker som behandles av retten, vurderes som fri sakførsel uavhengig av om saken er overført i søksmåls former. Offentlig skifte av felleseie bo, herunder arbeidet med å fremsette en begjæring om offentlig skifte, faller inn under reglene om fri sakførsel. Tilsvarende gjelder for saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring.

Bistand i straffesaker gis ikke som fri sakførsel, men behandles etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd og § 12 andre ledd. Bistand i saker som pågår i utlandet gis også som fritt rettsråd, jf. § 4 andre ledd siste punktum og § 12 andre ledd. Dette gjelder både for sivile saker og straffesaker i utlandet.

Når det gjelder bistand i forbindelse med anke til Trygderetten, vil bistand til en trygdet som vurderer å anke, falle inn under fritt rettsråd, jf. rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. Se punkt 6.5.2 bokstav c. Dersom anken blir fremmet, vil bistand i forbindelse med ankeerklæringen og ankebehandlingen falle inn under fri sakførselbevillingen, jf. § 17 første ledd. Dette gjelder også hvor anken blir fremmet/utarbeidet, men senere bortfaller for eksempel som følge av at NAV har opphevet sitt vedtak og henvist saken til ny behandling.

Saker som behandles av barneverns- og helsenemnda, jf. rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 1 og 2 anses som fri sakførsel fra det tidspunktet saken er oversendt nemnda til behandling. Arbeid med å utarbeide klage til barneverns- og helsenemnda dekkes i utgangspunktet av fri sakførselbevillingen som forberedende arbeid. Det samme gjelder arbeid med begjæring om endring av et tidligere tvangsvedtak. For nærmere detaljer vises det til punkt 2.7.3 om barneverns- og helsenemnda kompetanse til å innvilge fri sakførsel.

I saker for Kontrollkomisjonen er skjæringstidspunktet for fri sakførsel ved klage til kontrollkomisjonen, jf. rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 3. Når det fremsettes en klage, omfattes arbeid med å utarbeide klagen og nødvendig forberedende arbeid av fri sakførsel bevillingen.

7.2 Hva fri sakførsel og fritak for rettsgebyr omfatter

Rettshjelpsloven §§ 22 og 24 angir hva som omfattes av en bevilling til henholdsvis fri sakførsel og fritak for rettsgebyr. Fritak for rettsgebyr kan enten inngå som en del av en bevilling til fri sakførsel eller gis som en selvstendig fri rettshjelpsyttelse, jf. lovens § 25. Punktene 7.2.1 til og med 7.2.8 gjelder fri sakførsel generelt, mens punkt 7.2.9 gjelder spesielt for fritak for rettsgebyr.

7.2.1 Salær til prosessfullmektig

Fri sakførsel omfatter hel eller delvis dekning av salær til prosessfullmektigen. Bevillingen gjelder som hovedregel fra og med utarbeidelsen av stevning eller tilsvær, jf. kommentarene til salærforskriften § 3 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Den omfatter tiden som medgår til forberedende arbeid, selve rettsmøtet og etterarbeid, jf. salærforskriften § 10. Dersom saken henvises til rettsmekling, omfatter bevillingen også tiden som medgår til meklingsmøtet og eventuell påfølgende hovedforhandling. Når det gjelder dekning av utgifter til ekstern sakkyndig mekler eller advokatmekler vises det til punkt 7.2.2.

Videre omfatter bevillingen arbeidet med å utarbeide søknaden om fri sakførsel.

En bevilling til fri sakførsel dekker saksforberedelsen, dvs. tilrettelegging av saken i form av innhenting av uttalelser og dokumenter, gjennomgang av juridisk teori og praksis og konferanser med klient mv. Dersom advokaten har bistått klienten på rettsrådsstadiet, forutsettes det likevel at relevant dokumentasjon er gjennomgått før tidspunktet for fri sakførsel.

Det forventes også at advokaten har alminnelig godt kjennskap til rettsregler og rettspraksis på det saksfeltet advokaten påtar seg et oppdrag, slik at arbeid som får karakter av studier faller utenfor det som er rimelig at det offentlige dekker. Se

kommentarene til salærforskriften punkt 7.3 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Det vil som hovedregel heller ikke være rimelig å dekke utgifter til innhenting av en juridisk betenkning. Slike utlegg dekkes kun i helt spesielle tilfelle, jf. salærforskriften § 5 siste ledd.

Blir en søknad om fri sakførsel avslått, kan advokatens arbeid frem til stevningen dekkes etter reglene om fritt rettsråd, dersom de alminnelige vilkårene for dette er oppfylt, jf. kommentarene til salærforskriften § 3 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Arbeid fra og med utarbeidelse av stevning dekkes kun som forberedende arbeid for domstolen. Det betyr at arbeidet ikke kan dekkes som fritt rettsråd, herunder ikke tas med i beregningsgrunnlaget for en bevilling til utvidet fritt rettsråd, jf. punkt 6.6.

7.2.2 Behandlingsgebyr og sideutgifter

En bevilling til fri sakførsel omfatter behandlingsgebyr etter rettsgebyrloven. Når det er søkt om fri sakførsel eller fritak for rettsgebyr bør det gis henstand med gebyrbetalingen til søknaden er avgjort. Det skal heller ikke stilles sikkerhet for gebyret, jf. rettsgebyrloven § 5 første ledd. Slik henstand bør ikke gis når det er åpenbart at søknaden ikke vil føre frem.

Ellers omfattes blant annet følgende sideutgifter:

Godtgjøring til doms- og skjønnsmenn, rettsvitner, vitner, sakkyndige eller bobestyrer som er oppnevnt av retten, gebyr for attester og avskrifter etter rettsgebyrloven, eventuelt gebyr for forkynninger, samt utlegg til tolk, nødvendig oversetting og til kunngjøring. I ankesaker gjelder bevillingen nødvendige utlegg til utdrag.

Fri sakførsel omfatter godtgjørelse til vitner så langt vitnene har krav på slik godtgjøring etter vitnegodtgjørelsesloven.

Utgifter til oppnevnt bobestyrer under felleseieskifte anses som en sideutgift. I hvilken grad det i tillegg er rimelig å dekke utgifter til advokat, er nærmere omtalt under punkt 7.5.2 bokstav a.

Utgifter til ekstern sakkyndig rettsmekler eller advokatmekler anses også som en sideutgift. Utgifter til rettsmekling fordeles likt mellom partene, slik at den part som har fri sakførsel får dekket sin halvpart av utgiftene under fri sakførselbevillingen.

7.2.3 Rettergangsskritt ved annen domstol

Etter rettshjelpsloven § 22 første ledd tredje punktum skal den rett som har saken til behandling avgjøre om en bevilling til fri sakførsel også skal omfatte rettergangsskritt ved annen domstol, jf. også salærforskriften § 4 første ledd med kommentarer i Justis og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

Med «annen domstol» menes her annen innenlandsk domstol. Med rettergangsskritt ved annen domstol menes bevisopptak ved en annen domstol herunder eventuelle anker før saken er avsluttet ved den domstol som har den materielle saken til behandling. For anke over kjennelser som avslutter saken, må det søkes på nytt om fri sakførsel.

Det skal alltid søkes spesielt om at bevillingen skal utvides til å omfatte rettergangsskritt ved andre domstoler, og domstolen må prøve om betingelsene for fri sakførsel er til stede

ved hvert enkelt rettergangsskritt. Domstolen som behandler tilleggssøknaden, underretter domstolen som utfører rettergangsskrittet om utfallet.

Er bevillingen utvidet til å omfatte anke over avgjørelser om saksbehandlingen, er det ankeinstansen selv som skal vurdere om bevillingen også skal omfatte rettergangsskritt ved annen domstol, når et slikt rettergangsskritt er nødvendig som et ledd i ankeinstansens behandling av saken. Ved såkalt videre anke, behandles en søknad om utvidelse av bevillingen av annen ankeinstans.

En bevilling til fri sakførsel omfatter i praksis også det å ta til motmæle når motparten krever oppfriskning, og de tilfeller hvor parten med fri sakførsel har uteblitt og krever oppfriskning. En oppfriskningssak vil da alltid omfattes av bevillingen, slik at det ikke er nødvendig å søke særskilt for dette.

7.2.4 Sakkyndige

Utgifter til sakkyndig oppnevnt av retten anses som en sideutgift, jf. punkt 7.2.2.

Utgifter til annen sakkyndig bistand, for eksempel private sakkyndige, kan dekkes etter § 22 andre ledd andre punktum. Det føres en restriktiv praksis når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig som ikke er oppnevnt av retten eller barneverns- og helsenemnda. Dette fordi det normalt ikke anses nødvendig med sakkyndig bistand utover det disse instansene selv mener det er grunn til å innhente, jf. lovens § 1.

I saker for domstolen kan det unntaksvis være aktuelt å dekke utgifter til privat sakkyndig, for eksempel i erstatningssaker hvor advokaten i sitt arbeid har hatt behov for hjelp fra en medisinsk sakkyndig.

Utgifter til privat sakkyndig i sak som skal behandles ved rettsmekling dekkes ikke. Dette fordi rettsmekling er en alternativ måte å løse konflikter ved domstolen på, hvor formålet er å komme til en løsning som begge parter kan enes om. Rettsmekling er en frivillig ordning hvor dommeren ikke har myndighet til å avgjøre saken. Bevisførsel vil derfor normalt være utelukket. Dersom partene ikke blir enige, overføres saken til en annen dommer for ordinær behandling ved domstolen. Fordi det er frivillig om søker ønsker å inngå en avtale med motparten, er det ved rettsmekling ikke nødvendig med en privat sakkyndig for å sikre en forsvarlig saksbehandling.

I saker for barneverns- og helsenemnda har barnevernet plikt til å opplyse saken på best mulig måte. Det er derfor som den klare hovedregel ikke anledning til å få dekket egne utgifter til sakkyndig når barnevernet eller barneverns- og helsenemnda har innhentet en sakkyndig rapport. Dette fordi det ikke anses nødvendig at foreldre skal innhente egne sakkyndige uttalelser i slike tilfeller. Det vil regelmessig være slik at foreldre er helt eller delvis uenige i den oppnevnte sakkyndiges vurderinger. Dette vil derfor i seg selv ikke være en særlig omstendighet som innebærer at det offentlige skal dekke utgifter til ytterligere uttalelser fra leger, psykologer eller andre sakkyndige.

7.2.5 Partens egne utgifter

Den domstol eller det forvaltningsorganet som har saken til behandling kan samtykke i at partens egne utgifter dekkes, jf. § 22 andre ledd første punktum og rettshjelpsforskriften § 17 første ledd. Dette skal vurderes etter de samme retningslinjene som gjelder for fritt

rettsråd, jf. punkt 6.2.2. Dekning av egne utgifter kan innvilges selv om det ellers ikke er søkt om fri sakførsel.

7.2.6 Utgifter til anke

Det følger av § 22 tredje ledd at en bevilling til fri sakførsel omfatter sakens behandling i høyere rettsinstans hvis motparten har anket, og den part som har fri sakførsel helt eller delvis har fått medhold i foregående rettsinstans.

7.2.7 Rettspolitisk arbeid

En bevilling til fri sakførsel kan som for fritt rettsråd omfatte rettspolitisk arbeid, jf. § 22 femte ledd. Se om dette under punkt 6.2.4.

7.2.8 Bistand til å få gjennomført dommen mv.

En bevilling til fri sakførsel omfatter ikke bistand til å få gjennomført dommen, for eksempel ved begjæring om tvangsfullbyrdelse. Dette anses ikke som etterarbeid, og må derfor eventuelt søkes dekket som fritt rettsråd.

7.2.9 Spesielt om fritak for rettsgebyr

Fritak for rettsgebyr omfatter behandlingsgebyrer og sideutgifter for den domstolen eller det forvaltningsorganet bevillingen gjelder, jf. rettshjelpsloven § 24 første ledd. Etter bestemmelsen dekkes de samme utgifter som er omtalt under punkt 7.2.2.

Rettshjelpsloven §§ 24 og 25 gir ikke hjemmel for å frita for gebyrer som ikke gjelder behandlingen ved domstolen, for eksempel gebyrer i forbindelse med tinglysing og firmareregistrering.

Fritak for rettsgebyr kan gis som del av en bevilling til fri sakførsel etter de samme reglene som gjelder for å få en slik bevilling, jf. rettshjelpsloven § 25 første ledd og § 16.

Etter rettshjelpsloven § 25 andre ledd *kan* også den som ikke har krav på fri sakførsel gis fritak for rettsgebyr. Ordlyden stiller bare krav om at det økonomiske vilkåret for rettshjelp må være oppfylt. Ifølge forarbeidene til bestemmelsen er likevel vilkårene for bare å få fritak for rettsgebyr i prinsippet de samme som for å få innvilget full fri sakførsel, og fritak for rettsgebyr forutsettes gitt etter samme regler som for fri sakførsel, jf. Ot.prp. nr. 35 (1979-80) side 80 og 102. Det følger også av forarbeidene at særlige forhold må gjøre det rimelig å gi fritak for rettsgebyr.

Fordi den som fyller vilkårene for å få fri sakførsel vil ha krav på fritak for rettsgebyr, og fordi vilkårene for å få fri sakførsel og fritak for rettsgebyr i prinsippet er de samme, vurderes i praksis en søknad om fritak for rettsgebyr først etter rettshjelpsloven § 16. Dette gjelder også hvor det bare er søkt om fritak for rettsgebyr.

Dersom den som søker om fritak for rettsgebyr ikke har krav på fri sakførsel, behandles søknaden i tillegg etter rettshjelpsloven § 25 andre ledd. Dette fordi terskelen for å bare få fritak for rettsgebyr i prinsippet er noe lavere enn for å få full fri sakførsel.

I sakstyper som faller inn under rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd, skal det i vurderingen etter § 25 andre ledd, gjøres en konkret samlet vurdering, med utgangspunkt i de av momentene i § 16 fjerde ledd som er relevante ved en søknad om fritak for rettsgebyr. I

praksis legges det særlig vekt på sakens art og konsekvensene av et eventuelt rettstap. Det skal herunder også vurderes om det er særlige forhold ved saken som gjør det rimelig å gi fritak for rettsgebyr. Fritak for rettsgebyr har størst praktisk betydning når det ikke anses nødvendig med bistand fra advokat.

Etter lovendring av 20. juni 2025 nr. 82, med ikrafttredelse 1. oktober 2026, er ordlyden i rettshjelpsloven § 16 femte ledd endret, slik at henvisningen til § 16 fjerde ledd er fjernet, se punkt 7.6. Bakgrunnen for dette er at flere av momentene i vurderingen av om det er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, er sammenfallende med vurderingen av om særlige grunner taler for å innvilge fri sakførsel. For saker som behandles etter unntaksbestemmelsen i fjerde ledd, vil femte ledd derfor ha liten selvstendig betydning, jf. Prop 103 L (2024-2025) side 88.

Tilsvarende endring er gjort i rettshjelpsloven § 12, men ikke i § 25 om fritak for rettsgebyr, uten at dette er nærmere begrunnet. Rettshjelpsloven § 25 tredje ledd, om at en søknad om fritak for rettsgebyr kan avslås når det ikke er rimelig at det offentlige gir slik støtte, vil likevel på samme måte ha liten selvstendig betydning i sakstyper som vurderes etter § 16 fjerde ledd. Dette fordi vurderingstemaene også her i stor grad er sammenfallende.

7.3 Fri sakførsel i prioriterte saker uten økonomisk behovsprøving

Rettshjelpsloven § 16 første ledd og § 17 tredje ledd angir alle de prioriterte sakstypene hvor fri sakførsel gis uten økonomisk behovsprøving.

A. § 16 første ledd, jf. § 11 første ledd nr. 4 og 6

Det vises generelt til kommentarene under punkt 6.3 bokstav d og f.

Når det gjelder saker om tvangsekteskap som ikke er anmeldt, jf. § 11 første ledd nr. 6 gis det fri sakførsel for å reise søksmål for å få ekteskapet kjent ugyldig, jf. ekteskapsloven § 16 tredje ledd. I tillegg gir bestemmelsen rett til fri sakførsel for å reise søksmål om direkte skilsmisse uten separasjon etter ekteskapsloven § 23 tredje ledd. Når saken er anmeldt dekkes slik bistand under ordningen med bistandsadvokat.

B. § 16 første ledd nr. 1 vernepliktige i saker om fritak fra tjeneste i Forsvaret

Bestemmelsen gjelder fri sakførsel til vernepliktige i saker om fritak fra tjeneste i Forsvaret av overbevisningsgrunner etter forsvarsloven kapittel 4.

C. § 16 første ledd nr. 2 overprøving av administrative tvangsinngrep

Bestemmelsen gjelder for den et tvangstiltak retter seg mot i saker om overprøving av administrative tvangsvedtak i helse- og sosialsektoren etter tvisteloven kapittel 36. Den er blant annet aktuell i barnevernssaker som gjelder overprøving av tvangsvedtak fattet av barneverns- og helsenemnda.

D. § 16 første ledd nr. 3 søksmål anbefalt av Sivilombudet

Retten skal gi fri sakførsel til den private part i saker hvor søksmål er anbefalt av Stortingets ombud for kontroll med forvaltningen (Sivilombudet).

E. § 16 første ledd nr. 4 utlendingssaker

Utlendinger har rett til fri sakførsel uten behovsprøving i saker som nevnt i utlendingsloven § 92 tredje og fjerde ledd og § 129 andre ledd eller statsborgerloven § 27 syvende ledd andre eller tredje punktum, dvs. i saker som gjelder:

- Rettslig prøving av internering etter utlendingsloven § 106.
- Rettslig prøving av beslag eller pålegg etter utlendingsloven § 104 andre ledd og § 105 andre ledd. I dette tilfellet har utlendingen likevel ikke en ubetinget rett til fri rettshjelp. Retten kan unnlate å oppnevne prosessfullmektig hvis det vil medføre særlig ulempe eller tidsspille, eller retten finner det ubetenkelig å unnlate å oppnevne prosessfullmektig.
- Rettslig prøving av vedtak som er fattet av departementet i første instans, jf. utlendingsloven § 129 andre ledd.
- Rettslig prøving av Utlendingsnemndas positive vedtak, jf. utlendingsloven § 79 andre ledd og statsborgerloven § 27 sjette ledd.
- Rettslig prøving av vedtaket om nektet statsborgerskap etter statsborgerloven § 7 andre ledd eller tap av statsborgerskap etter statsborgerloven § 26 b.
- Rettslig prøving der utlendingen har fått medhold i tingretten, og staten anker en sak etter utlendingsloven.

I andre utlendings- og statsborgerskapssaker enn de som positivt er nevnt i rettshjelpsloven § 16 første ledd nr. 4 gjelder rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd. Dette gjelder blant annet rettslig prøving av forvaltningsvedtak, jf. punkt 7.5.2 bokstav d og e. Se også punkt 6.3 bokstav a og 6.5.2 bokstav d om fritt rettsråd i henholdsvis prioriterte og uprioriterte utlendingssaker.

F. § 16 første ledd nr. 5 den som er part i en sak om vergemål når staten bærer alle kostnader ved saken etter vergemålsloven § 76 første ledd

Etter denne bestemmelsen har enhver som er part i en sak der staten skal bære alle kostnadene ved saken etter vergemålsloven § 76, som hovedregel rett til fri sakførsel. Bestemmelsen fratar likevel ikke retten adgangen til å pålegge en privat part som har reist et søksmål som synes ubegrunnet, ansvar for egne sakskostnader, jf. vergemålsloven § 76 første ledd andre punktum.

Retten skal av eget tiltak gi fri sakførsel til den som det er begjært begrensninger i den rettslige handleevnen til eller som begjærer en dom om begrensninger i den rettslige handleevnen opphevet.

Videre kommer bestemmelsen blant annet til anvendelse for en privat part som fremsetter en begjæring om rettslig fratakelse av vergemål etter vergemålsloven § 22, jf. § 76, og i saker om fratakelse av vergemål etter vergemålsloven § 19, jf. § 76.

Den nærmere vurderingen av hvilke saker og hvilke personer som omfattes, må vurderes etter bestemmelsen i vergemålsloven § 76, jf. Prop 103 L (2024-2025) kapittel 10 og punkt 16.1 med merknader til bestemmelsen.

G. § 16 første ledd nr. 6 til den det er oppnevnt advokat for etter barneloven

Dersom retten i samsvar med barneloven § 61 første ledd nr. 5 oppnevner advokat for å ivareta et barns interesser i forbindelse med et søksmål, dekkes bistanden etter denne bestemmelsen.

H. § 16 første ledd nr. 7 den som er saksøkt i sak som nevnt i § 11 første ledd nr. 4

Den som er saksøkt i sak om erstatning for en voldshandling har krav på fri sakførsel.

I. § 17 tredje ledd saker for enkelte forvaltningsorganer

Bestemmelsen gir søker rett til fri sakførsel i saker som behandles:

- Av barneverns- og helsenemnda etter helse og omsorgstjenesteloven (lov 24.6.2011 nr. 30).
- Av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14 i barnevernsloven (lov 18.6.2021 nr. 97). Barneverns- og helsenemndas kompetanse er omtalt i punkt 2.7.3.
- For kontrollkommisjonen etter lov 2.7.1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern § 6-4.
- Etter kapittel 5 i lov 5.8.1994 nr. 55 om vern mot smittsomme sykdommer.

7.4 Fri sakførsel i prioriterte saker med økonomisk behovsprøving

Etter rettshjelpsloven § 16 andre ledd kan domstolen innvilge fri sakførsel til den som fyller det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp, jf. kapittel 4, og som har behov for juridisk bistand innenfor de saksfeltene som positivt er opplistet i bestemmelsen.

Trygderetten kan på samme vilkår innvilge fri sakførsel i ankesaker til Trygderetten, jf. § 17 første ledd.

Det er et absolutt vilkår for fri sakførsel at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelpsloven § 16 femte ledd og § 17 andre ledd. Se punkt 7.6 om urimelighetskriteriet.

Det vises generelt til punkt 6.4.2 om fritt rettsråd, som gjelder tilsvarende for de prioriterte fri sakførselsakene. I det følgende omtales bare det som er spesielt for fri sakførsel.

A. § 16 andre ledd nr. 1 jf. § 11 andre ledd nr. 1 saker etter barneloven

Bestemmelsen gjelder saker etter barneloven 8.4.1981 nr. 7 kapittel 5, 6, 7 og 8, herunder blant annet saker om foreldreansvar, daglig omsorg og samværsrett. Den omfatter også tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring av barnerettslige krav. Se punkt 6.4.2 bokstav a om fritt rettsråd i tilsvarende saker.

B. § 16 andre ledd nr. 2, jf. § 11 andre ledd nr. 1 saker etter ekteskapsloven

Etter § 16 andre ledd nr. 2 kan domstolene innvilge fri sakførsel i saker etter ekteskapsloven 4.7.1991 nr. 47, med unntak av saker etter lovens del II og § 91.

Domstolens kompetanse omfatter blant annet krav om å kjenne et ekteskap ugyldig, skilsmisse ved dom og krav om ektefellebidrag. Det omfatter også tvangsfullbyrding og midlertidig sikring av familierettslige krav.

Saker om felleseieskifte etter ekteskapsloven del II jf. del V kapittel 18, omfattes derimot ikke av rettshjelpsloven § 16 andre ledd, jf. Prop. 14 L (2016-2017) punkt 3. Det samme gjelder midlertidig sikring etter ekteskapsloven § 91. Disse sakene kan bare behandles av statsforvalteren etter rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd, se punkt 7.5.2 bokstav a.

Tilsvarende gjelder fri sakførsel i saker om økonomisk oppgjør mellom samboere, jf. husstandsfellesskapsloven 4.7.1991 nr. 45.

Farskapssaker omfattes heller ikke av bestemmelsen. Se punkt 7.5 og 6.5.2 bokstav l.

C. § 16 andre ledd nr. 3, jf. § 11 andre ledd nr. 3 personskadesaker

Ved søknad om fri sakførsel må det dokumenteres at det foreligger en personskade. I tillegg kreves at det i en viss grad sannsynliggjøres at personskaden har årsakssammenheng med en påstått skadevoldende handling eller unnlatelse, og for at skaden har påført søkeren et økonomisk tap. Se punkt 6.4.2 bokstav c for en nærmere redegjørelse om personskade og krav til dokumentasjon. Dokumentasjonen skal klargjøre om saksforholdet er å anse som en sak om personskade, som gir rett til rettshjelp, og ikke om søkeren kan forventes å nå frem med søksmålet.

I saker om personskade som følge av feilbehandling antas pasientenes grunnleggende rettssikkerhet generelt å være tilstrekkelig ivaretatt gjennom saksbehandlingen i Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) og Pasientskadenemnda (PSN). Det er derfor bare i spesielle tilfeller nødvendig og rimelig at det offentlige dekker saksomkostningene ved rettslig prøving av vedtak fattet av NPE/PSN, jf. rettshjelpsloven § 1 og kapittel 3. Slike spesielle tilfeller vil kunne foreligge når saken er endelig avgjort i NPE systemet og det er klar dissens, eller det er fremlagt ny medisinsk dokumentasjon mv. som stiller saken i et nytt lys. Det vises ellers til punkt 6.4.2 bokstav c om personskadesaker generelt og fritt rettsråd i saker for NPE.

D. § 16 andre ledd nr. 3 jf. § 11 andre ledd nr. 5 stillingsvernssaker etter arbeidsmiljøloven

Se omtalen i punkt 6.4.2 bokstav e om fritt rettsråd i disse sakene.

E. § 16 andre ledd nr. 4 ulovlig barnebortføring til Norge

Den domstolen som skal behandle spørsmålet om tilbakelevering av barn som er ulovlig bortført til Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25.10.1980 artikkel. 3, kan innvilge fri sakførsel til saksøker (gjenværende forelder i utlandet). Se nærmere omtale av dette i punkt 9.4.

F. § 16 andre ledd nr. 5, oppsigelse og utkastelse i husleieforhold

Bestemmelsen er endret med virkning fra 1. oktober 2026, jf. LOV-2025-06-20-82 og FOR-2026-09-11-1775. Se også rettshjelpsforskriften § 23 andre ledd.

Bestemmelsen gjelder nå bare i saker etter husleieloven § 9-8 dersom leietakeren har fått medhold i Husleietvistutvalget og utleier tar ut søksmål. Den gjelder også for leietaker i saker etter tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav c når saken gjelder utkastelse fra bolig som leietaker bor i. Bestemmelsen omfatter både saker etter husleieloven og tilsvarende saker ved leieforhold i leieboeraksjeselskaper, boligaksjeselskaper og andels- og borettslag mv.

Søknad om fri sakførsel i øvrige husleiesaker er uprioritert og skal behandles av statsforvalteren etter rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd, jf. punkt 7.5.2 bokstav b.

Når det gjelder oppsigelsessaker for Husleietvistutvalget vises det til punkt 3.5.

G. § 16 andre ledd nr. 6, medhold i Trygderetten, og staten tar ut søksmål

Bestemmelsen fastsetter at private parter som har fått medhold i Trygderetten har krav på fri sakførsel dersom staten tar ut søksmål for lagmannsretten.

H. § 17 første ledd anke til Trygderetten

Trygderetten kan selv innvilge fri sakførsel i ankesaker etter lov 16.12.1966 nr. 9 om anke til Trygderetten dersom det økonomiske vilkåret i § 16 andre og tredje ledd er oppfylt.

Hva som omfattes av fri sakførsel for Trygderetten er nærmere omtalt i punkt 7.1 om reglenes virkeområde.

7.5 Uprioriterte fri sakførselsaker

7.5.1 Generelt

Etter rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd kan det unntaksvis gis fri sakførsel dersom det økonomiske vilkåret for rettshjelp, jf. kapittel 4, er oppfylt og særlige grunner taler for det. Det skal foretas en konkret helhetsvurdering. Bestemmelsen er endret med virkning fra 1. oktober 2026, jf. LOV-2025-06-20-82 og FOR-2026-09-11-1775.

De mest sentrale momentene som inngår i vurderingen er inntatt i bestemmelsen, men opplistingen er ikke uttømmende.

Tilsvarende bestemmelse gjelder for fritt rettsråd, jf. § 11 fjerde ledd og punkt 6.5. Retningslinjene som er gitt for å vurdere om det er grunnlag for å innvilge fritt rettsråd i uprioriterte sakstyper gir veiledning også i tilsvarende fri sakførselsaker, og motsatt.

Bestemmelsen i § 16 fjerde ledd åpner for en begrenset adgang til å innvilge fri sakførsel i andre saker enn de som er positivt nevnt i første og andre ledd. Ved vurderingen av om særlige grunner taler for å innvilge fri sakførsel, skal det tas utgangspunkt i sakens art, herunder om saken objektivt sett berører søkeren i særlig sterk grad. Dette vurderingsmomentet innebærer at det ikke er tilstrekkelig at søkeren selv mener å ha et problem som berører vedkommende personlig. Det skal gjøres en mer objektiv vurdering av om sakens art normalt kan antas å berøre folk flest personlig i særlig sterk grad. Som veiledning kan det ses hen til likhetstrekk med sakstypene som positivt er nevnt i loven, herunder om saken kan få tilsvarende konsekvenser for søkeren.

Ved vurderingen av sakens art kan det også legges vekt på konsekvensene av et eventuelt rettstap for søkeren. Dersom det gjelder en bagatellmessig sak, en sak av svært begrenset omfang eller at tvistegjenstanden er av lav verdi, vil saken typisk ikke være av stor personlig og velferdsmessig betydning, og konsekvensene av et rettstap vil ikke være spesielt store. Slike saker kan normalt ikke anses objektivt sett å berøre folk i særlig stor grad.

Når det gjelder tvistegjenstandens verdi, kan det til en viss grad ses hen til den aktuelle søkerens økonomiske situasjon. Også andre mer subjektive forhold ved søkeren kan i en viss grad vektlegges i vurderingen av hva konsekvensene av et rettstap vil være.

Ved vurderingen av sakens art kan også mulighetene til å vinne frem med saken være et relevant moment. Det skal likevel ikke gjøres en streng vurdering av muligheten for å

vinne frem, men dersom det er åpenbart at søkeren ikke kan vinne frem med saken, bør søknaden avslås. Dette gjelder for eksempel dersom det tas ut gjentatte søksmål om det samme forholdet. En avgjørelse av en domstol, nemnd e.l. i søkerens favør, kan på den annen side indikere at saken vil føre frem i tilfeller der motparten anker.

Etter § 16 fjerde ledd kan det i tillegg legges vekt på søkerens muligheter for å ivareta sine rettslige interesser i saken. Vurderingen skal ta utgangspunkt i objektive forhold ved saken, kompleksiteten i regelverket som regulerer sakskomplekset og prosessen for å få saken avklart.

I vurderingen av søkerens muligheter for å ivareta sine rettslige interesser i saken, er det et moment om den allerede har vært behandlet i forvaltningen eller domstolen, eventuelt i flere instanser, slik at søkeren har fått ivaretatt sin grunnleggende rettsikkerhet.

Søkerens evne og kapasitet til å representere seg selv effektivt er også relevant. Det er blant annet et moment om det er et krav at man er representert med advokat. Vurderingsmomentet åpner i en viss grad for å legge vekt på subjektive forhold ved søkeren, som for eksempel nedsatt kognitivt funksjonsevne. Det kan også ses hen til om retten har pålagt parten å møte med prosessfullmektig etter tvisteloven § 3-2. Dette er likevel ikke avgjørende moment, men må ses i sammenheng med de øvrige opplysningene i saken.

Styrkeforholdet mellom partene, for eksempel at motparten har langt større ressurser enn søkeren, er et annet moment det til en viss grad kan legges vekt på. Dette kan være situasjonen der motparten er det offentlige eller en finansinstitusjon eller lignende, eventuelt om motparten har advokat. Dette er heller ikke et moment som tillegges avgjørende vekt.

Sakens prinsipielle interesse kan være et relevant moment i vurderingen av om det bør innvilges fri sakførsel. Det gjelder særlig når saken er av stor personlig og velferdsmessig betydning for søkeren. Dersom det ikke finnes tidligere rettsavgjørelser på området og saken også har betydning for andre enn søkeren, vil dette være et moment som taler for innvilgelse. Det kan være et tungtveiende argument dersom en slik sak er henvist til behandling i Høyesterett. Tilsvarende gjelder hvor det offentlige fører en sak mot søkeren for å få avklart et omstridt prinsipielt rettsspørsmål.

Etter lovendring av 20. juni 2025 er sakens prinsipielle karakter også et selvstendig relevant moment. Det vil si at det kan innvilges fri sakførsel til en prinsipiell sak, selv om saken i utgangspunktet ikke har stor personlig og velferdsmessig betydning for søkeren. Det forutsettes i så fall at det er objektive holdepunkter for at saken faktisk har prinsipiell betydning for flere, for eksempel en uttalelse i en avgjørelse fra en domstol eller nemnd, eller en uttalelse fra et relevant ombud.

I vurderingen etter § 16 fjerde ledd kan det ellers være relevant å se hen til momentene som er omtalt under urimelighetsvurderingen i punkt 7.6. Disse momentene vil også være aktuelle i vurderingen etter § 16 fjerde ledd. Det understrekes likevel at § 16 femte ledd ikke gjelder i uprioriterte fri sakførselsaker, og ikke skal anvendes direkte.

7.5.2 Aktuelle sakstyper

A. Felleseieskifte og økonomisk oppgjør

Saker om felleseieskifte og økonomisk oppgjør etter oppløsning av husstandsfellesskap er ikke prioritert på fri sakførselstadiet. Dette gjelder også midlertid sikring etter ekteskapsloven § 91. Det vises til Prop. 14 L (2016-2017) punkt 3 og Innst. 98 L (2016-2017). Skiftesaker og saker om økonomisk oppgjør mellom samboere behandles etter § 16 fjerde ledd.

Retts hjelp i skiftesaker for domstolen skal vurderes som fri sakførsel uavhengig av hvordan saken behandles i domstolen, dvs. uavhengig av om saken blir overført i saksmåls former eller ikke, jf. punkt 7.1.

Når det innvilges fri sakførsel til et offentlig skifte av felleseie, vil bevillingen i utgangspunktet omfatte saken som sådan. Det vil si at arbeid med å fremsette begjæringen, arbeid som refererer seg til et forberedende rettsmøte/meklingsmøte og arbeid knyttet til eventuelle skiftesamlinger dekkes. Bevillingen omfatter også bistand som påløper som følge av at retten tar stilling til spesifikke tvistetema utenfor ordinær domstolsbehandling. Dersom hele eller deler av det offentlige skifte henvises til ordinær domstolsbehandling i saksmåls former, vil også bistand som gjelder dette omfattes. Det er likevel anledning til å begrense sakførselbevillingen til for eksempel bare å gjelde arbeidet med begjæringen og det forberedende rettsmøtet, jf. retts hjelpsloven § 1 andre ledd der det fremgår at fri retts hjelp kan innvilges helt eller delvis. Det vises til at partene bør oppfordres til å bli enige om skiftet på meklingsstadiet, og at de aller fleste sakene løses på dette stadiet.

Dersom det innvilges fri sakførsel i anledning en skiftetvist som reises som saks mål, dvs. bringes direkte inn til ordinær domstolsbehandling, for eksempel for å avklare et skjevdelingskrav eller rett til bolig, vil bevillingen gjelde for saken i sin helhet.

Retts hjelpsloven § 16 fjerde ledd er i utgangspunktet en unntaksbestemmelse. Om det skal gis bistand i en sak om skifte eller økonomisk oppgjør mellom samboere vil bero på en konkret helhetsvurdering. Det skal legges stor vekt på om søkeren har forsøkt å komme frem til et materielt rimelig forlik med motparten, og om det er forsøkt meklings. Retts hjelpsordningen skal ikke bidra til at saker som bærer preg av at søkeren motsetter seg å finne løsninger bringes inn for domstolen, se punkt 7.6.

Det skal også legges stor vekt på om saken er av en viss kompleksitet, og om verdiene det tvistes om er av vesentlig størrelse. Dette innebærer i praksis at det ikke skal innvilges fri sakførsel i ordinære skiftesaker som ikke gjelder betydelige verdier. Det forhold at det for eksempel er fremsatt et skjevdelingskrav eller at skiftet reiser spørsmål om fordeling av bolig, tilsier ikke i seg selv at saken er tilstrekkelig kompleks. Dersom skiftet er svært uoversiktlig og gjelder mange ulike poster, kan dette være et moment for innvilgelse. Hvis fordelingen for eksempel gjelder eiendom i utlandet, er heller ikke dette et moment som det skal legges avgjørende vekt på.

Andre momenter i vurderingen kan være at styrkeforholdet mellom partene er svært skjevt, enten økonomisk eller personlig, eksempelvis i saker der det er eller har vært utøvd vold eller trusler mellom partene. I den forbindelse kan det ses hen til om motparten har advokat. Det kan som et tilleggsmoment også ses hen til om det er mindreårige barn involvert. Dette vil likevel ikke i seg selv være et avgjørende moment.

Momentene som er nevnt gjelder tilsvarende når det bare søkes om fritak for rettsgebyr, herunder dekning av utgifter til bobestyrer. Dette kan for eksempel være aktuelt ved offentlig bobehandlinger der det ikke er behov for advokatbistand, i tillegg til bistanden bobestyreren skal gi. Se generelt om fritak for rettsgebyr under punkt 7.2.9.

I saker som gjelder offentlig skiftebehandling skal behovet for bistand vurderes opp mot rettens funksjon og den veiledning tingretten/byfogdembete selv kan gi, jf. rettshjelpsloven § 5. Det skal også ses hen til om det er oppnevnt bobestyrer. I så fall anses det som hovedregel ikke nødvendig med advokatbistand, jf. § 1 og punkt 2.1 om lovens formål. Dette fordi det offentlige ikke skal betale for at bobestyrer og advokat gir samme bistand. I hvilken grad det er nødvendig med advokatbistand vil bero på en konkret vurdering av bobestyrers arbeid i saken sammenholdt med den bistand partenes advokat yter.

B. Husleiesaker

I husleiesaker som ikke faller inn under § 16 andre ledd nr. 5, føres det en restriktiv praksis. Dette gjelder blant annet i tvister om husleie, depositum og andre saker som i hovedsak gjelder et pengekrav. Bistand i husleietvister som har sitt utspring i forretningsforhold må generelt ses på som en naturlig og påregnelig omkostning.

I vurderingen av om det kan være grunnlag for å innvilge bistand skal det ses hen til om saken har likhetstrekk med de prioriterte husleiesakene, herunder om søker står i fare for å miste boligen vedkommende bor i. For leietaker vil for eksempel en fravikelsessak som er hjemlet i tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav d ha de samme praktiske konsekvenser som en fravikelse etter tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav c. Leietaker vil i begge tilfeller stå i fare for å miste boligen. Selv om saken har likhetstrekk med de prioriterte husleiesakene, er det likevel ikke i seg selv tilstrekkelig grunn til å innvilge fri sakførsel. Det skal også vurderes om situasjonen utvilsomt skyldes søkers eget forhold, eller om det er andre omstendigheter som gjør det urimelig med offentlig støtte, se punkt 7.6.

C. Anke over Trygderettens kjennelser

Det skal som hovedregel ikke gis fri sakførsel i saker som gjelder anke over Trygderettens kjennelser. Søker har allerede fått prøvd saken sin administrativt i to instanser og i Trygderetten. Disse instansene har spesialkompetanse innenfor trygderett, og søker må dermed anses for å ha fått dekket sitt grunnleggende rettssikkerhetsbehov. Det kan unntaksvis innvilges bistand dersom det er dissens i Trygderetten eller saken har bydd på betydelig tvil. Unntak kan også være aktuelt hvor det er lagt frem nye opplysninger, for eksempel sakkyndige utredninger som gir grunn til å tro at resultatet kan bli et annet, eller hvor saksforholdet har endret seg vesentlig siden saken ble prøvd i Trygderetten.

D. Tilbakekall av statsborgerskap

I saker om tilbakekall av statsborgerskap skal det føres en restriktiv praksis. Dette fordi saken allerede er prøvd administrativt i to instanser, herunder er saken behandlet ved nemndsmøte med personlig fremmøte i Utlendingsnemnda. Søker har i den forbindelse hatt krav på fritt rettsråd uten behovsprøving, og har dermed fått ivaretatt sin grunnleggende rettsikkerhet.

I vurderingen av om det unntaksvis kan være grunnlag for å innvilge fri sakførsel, skal det legges vekt på om saken har spesielt inngripende konsekvenser, typisk at søker risikerer utvisning. I tillegg er det et vilkår at utvisningen faktisk vil resultere i en familiesplittelse mellom foreldre og barn. Det skal også ses hen til om splittelsen rammer en ung og spesielt sårbar person, herunder en person med et spesielt omsorgsbehov.

I saker hvor søker har begått grov kriminalitet skal det som hovedregel ikke gis fri sakførsel. Det vil typisk dreie seg om grov narkotika- eller voldskriminalitet. Det vil ellers alltid anses som grovt at vedkommende aktivt har benyttet flere identiteter til å begå kriminell virksomhet, for eksempel for å oppnå ytelser fra NAV. I vurderingen av om den kriminelle handlingen skal utelukke fri sakførsel skal det ses hen til hvor lenge siden det er den ble begått, og om det dreier seg om flere gjentakende handlinger over tid.

E. Utlendingssaker

I utlendingssaker som ikke faller inn under § 16 første ledd nr. 4 skal det føres en restriktiv praksis. Utlendingens grunnleggende rettsikkerhet anses i utgangspunktet tilstrekkelig ivaretatt gjennom den forvaltningsmessige behandlingen av saken i Utlendingsdirektoratet og Utlendingsnemnda. Fri sakførsel i forbindelse med domstolsprøving skal bare innvilges unntaksvis. Det skal foreligge spesielle grunner, for eksempel at saken reiser spørsmål av særlig prinsipiell interesse som ikke tidligere har vært prøvd for domstolen, herunder om en rettsavgjørelse vil få betydning utover den aktuelle saken. Det er i praksis lagt avgjørende vekt på om en sak er vunnet i første instans og om staten har anket.

F. Forretningsforhold, yrkesutøvelse, fast eiendom og tingskader

Det føres en meget restriktiv praksis i saker som gjelder forretningsforhold, yrkesutøvelse, tingskader og fast eiendom, herunder tvister om grenser eller servitutter. Slike saker anses i alminnelighet ikke å berøre folk flest i tilstrekkelig sterk grad til at det er grunnlag for å innvilge fri rettshjelp. Det er gitt en nærmere redegjørelse for dette i punkt 6.5.2 bokstav h.

G. Pengekrav og kjøp og salg

I saker om pengekrav skal det føres en meget restriktiv praksis. Det bør likevel ses hen til kravets størrelse og opprinnelse. Fri sakførsel skal i utgangspunktet ikke innvilges dersom det omtvistede beløpet er mindre enn omkostningene ved å bringe saken inn for domstolen.

I saker om kjøp og salg anses søkeren å ha akseptert en risiko ved å inngå en avtale. Se også punkt 6.5.2 bokstav i.

H. Skattesaker

Når det gjelder bistand i skattesaker, føres det en meget restriktiv praksis. Disse sakene vil regelmessig objektivt sett ikke berøre søker i så sterk grad at det er rimelig med støtte fra det offentlige. Det er dessuten vid adgang til administrativ overprøving av vedtak som gjelder skatteoppgjøret.

I. Arvesaker

Det skal føres en meget restriktiv praksis i arvesaker. I slike saker er det naturlig at søkeren selv dekker utgifter til advokat. Dette gjelder særlig når det er klart at søkeren vil motta arv.

Unntak kan være aktuelt hvor en arving nærmest har vært utsatt for et overgrep fra andre arvinger i forbindelse med arveoppgjøret. Arvens størrelse vil i slike tilfeller være av stor betydning for om det er grunnlag for å innvilge fri sakførsel. Dersom det innvilges fri sakførsel i arvesaker, bør det tas uttrykkelig forbehold om at refusjonskrav vil bli gjort gjeldende dersom søkeren mottar arv, jf. rettshjelpsloven § 8 første ledd og punkt 2.12.

J. Borgerlige rettskrav

Rettshjelp til å forfølge eventuelle borgerlige rettskrav i tilknytning til en straffesak, kan gis etter § 16 fjerde ledd, dersom slike krav ikke blir håndtert av påtalemyndigheten.

Det gis som den klare hovedregel ikke rettshjelp til den som er dømt i en straffesak, og som senere får et slikt krav rettet mot seg. Saken skyldes da forhold som søker selv har ansvaret for, slik at det som regel anses urimelig at det offentlige yter fri sakførsel, se punkt 7.6.

I vurderingen av om det helt unntaksvis likevel kan innvilges fri sakførsel, bør det ses hen til årsaken til at rettskravet ikke ble tatt med i straffesaken. I tillegg må det forutsettes at det gjelder et svært omfattende krav og at det er spesielle forhold ved saken eller søker, som tilsier at det likevel ikke er urimelig at det offentlige yter fri rettshjelp.

7.6 Urimelighetsvurdering

Rettshjelpsloven § 16 femte ledd oppstiller et absolutt vilkår om at det ikke må være urimelig at det offentlige yter fri sakførsel. Bestemmelsen er endret med virkning fra 1. oktober 2026, jf. LOV-2025-06-20-82 og FOR-2026-09-11-1775.

Vilkåret gjelder nå bare hvor fri sakførsel gis etter rettshjelpsloven 16 andre ledd, dvs. i prioriterte fri sakførselsaker med økonomisk behovsprøving. Momentene som er nevnt nedenfor er likevel relevante også i vurderingen etter unntaksbestemmelsen i rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd, se punkt 7.5.1 og Prop 103 L (2024-2025) punkt 16.1 om § 16 femte ledd.

En vurdering etter § 16 femte ledd forutsetter at vilkåret i § 16 andre ledd er oppfylt. Det må fremgå uttrykkelig av begrunnelsen at søknaden i utgangspunktet oppfyller vilkårene i § 16 andre ledd, før det deretter gjøres en konkret vurdering etter § 16 femte ledd.

Tilsvarende vilkår om at det ikke må være urimelig å yte fri sakførsel gjelder for Trygderetten, jf. § 17 andre ledd og for prioritert fritt rettsråd i utlandet, se § 12 tredje ledd jf. første ledd. Etter rettshjelpsloven § 25 tredje ledd kan fritak for rettsgebyr avslås dersom det ikke er rimelig at det offentlige gir slik støtte. Vurderingen er her i utgangspunktet den samme som for de andre bestemmelsene, men § 25 tredje ledd har liten selvstendig betydning i saker som behandles etter § 16 fjerde ledd, se punkt 7.2.9 om fritak for rettsgebyr.

Rettshjelpsloven § 16 femte ledd mfl. er i utgangspunktet unntaksbestemmelser som forutsettes brukt med varsomhet, jf. Ot.prp. Nr. 91 (2003-2004) side 56. Bestemmelsene er ment som en sikkerhetsventil for tilfeller hvor det fremstår som klart at fri sakførsel ikke bør gis.

I vurderingen av om det er urimelig at det offentlige betaler for bistanden skal det ikke gjøres en ren vurdering av om parten har mulighet for å vinne frem med saken (prosedabilitetsvurdering), jf. Høyesterett kjæremålsutvalgs avgjørelse i Rt. 2006 side

591. Det kan derimot blant annet ses hen til tvistegjenstandens størrelse (prosessøkonomiske hensyn). Det offentlige skal ikke yte fri sakførsel i rene bagatellsaker.

Rettshjelpsloven skal heller ikke bidra til at det blir ført unødvendige rettssaker. Det anses derfor normalt som urimelig å innvilge fri sakførsel i saker som klart bærer preg av å bunne i høyt konfliktnivå, krangel, kverulering eller ren sjikane. Dette gjelder spesielt hvor søkeren har reist gjentatte og hyppige søksmål i saken. Saker som gjelder krangel mellom nære slektninger, naboer eller andre bør som regel avslås under henvisning til at det er mest naturlig at partene kommer til en minnelig ordning uten rettssak.

Hvis saken har sitt utspring i forhold som søkeren selv har ansvaret for, vil det også kunne være urimelig å gi fri sakførsel. Dette gjelder for eksempel hvor søkeren blir utsatt for erstatningssøksmål pga. egen grov uaktsomhet eller forsett. Det bør også føres en streng praksis hvor det synes rimelig å forlike saken eller hvor søkeren åpenbart ikke har gjort sitt for å få saken løst uten rettssak. Det vises til at det blant annet finnes bransjeorganisasjoner og andre organer som er spesielt opprettet for å løse ulike konflikttyper. Saken kan ligge slik an at det er naturlig at søkeren først har forsøkt å få løst saken på en enklere måte.

Momentene det er redegjort for ovenfor skal tillegges vekt ved behandlingen i alle instanser. Hvis søkeren er den ankende part, vil det i vurderingen av om det er urimelig å innvilge fri sakførsel, være et moment om søkeren allerede har fått fri sakførsel til å prøve saken for underinstansen, se HR-2012-1795 U (Rt-2012-1433). I slike tilfeller har søkeren allerede fått anledning til å få saken rettslig prøvd med dekning av fri retts hjelp. Hvis saken er tapt i underinstansen og søkeren ikke hadde fri sakførsel i denne, vil også dette være et moment i vurderingen av om det er urimelig å innvilge fri sakførsel i ankesaken. Søkeren har da fått prøvd saken rettslig, og fått ivaretatt sin grunnleggende rettsikkerhet.

I vurderingen av om det er urimelig å innvilge fri sakførsel i en sak som er tapt i underinstansen, skal det blant annet legges vekt på om det var dissens i saken, eller om saken har bydd på betydelig tvil. Det skal også legges vekt på om det er lagt frem nye opplysninger, for eksempel sakkyndige utredninger som gir grunn til å tro at resultatet kan bli et annet, eller at saksforholdet har endret seg vesentlig siden siste rettslige prøving. Det er også et moment om saken reiser spørsmål av særlig prinsipiell interesse som det er grunn til å prøve i ankeinstansen.

Det vises ellers til rettshjelpsloven § 22 tredje ledd der det fremgår at en bevilling til fri sakførsel også omfatter behandling i høyere rettsinstans dersom selvstendig anke bare er innbrakt av motparten, og den part som har fri sakførsel, helt eller delvis har fått medhold i foregående instans.

Når en anke er avhengig av samtykke fra retten, kan det være aktuelt vente på rettens standpunkt før søknaden om fri sakførsel behandles. Det samme gjelder ved spørsmål om gjenåpning. Hvis ankeinstansen avslår å behandle anken, vil det i utgangspunktet være urimelig å gi bevilling til fri sakførsel for arbeidet som har medgått til utarbeidelse av anken.

7.7 EMK og andre folkerettslige forpliktelser

Formålet med Menneskerettsloven er å styrke menneskerettighetene i norsk rett. Det følger av lovens § 2 at Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) skal gjelde som norsk lov. Ved motstrid mellom norsk lov og EMK skal bestemmelsene i EMK gå foran norsk lovgivning, jf. § 3. Fordi EMK er inkorporert i norsk rett, vil EMK og praksis fra Den Europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) være relevante rettskilder for tolkningen av norsk lovverk, herunder rettshjelpsloven.

7.7.1 EMK artikkel 6 – retten til rettferdig rettergang

Et krav om dekning av utgifter til juridisk bistand etter Den Europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) skal fremmes for statsforvalteren som en søknad om fri rettshjelp, selv om det materielle grunnlaget for kravet er EMK og ikke rettshjelpsloven. Dette følger av Høyesteretts avgjørelse i sak HR-2015-1934-A. Slike søknader skal først vurderes etter rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd og deretter etter EMK artikkel 6, jf. menneskerettsloven § 3, jf. § 2.

Det er et grunnleggende prinsipp i EMK, at det i første rekke er nasjonalstaten som skal gjennomføre de rettigheter som følger av konvensjonen. Det forutsettes at de enkelte statene har et system for å innvilge fri rettshjelp i visse tilfeller, jf. artikkel 6 nr. 1. Når det gjelder fri sakførsel i sivile saker i Norge, er det i første rekke rettshjelpsloven § 16 fjerde ledd som er aktuell. Denne bestemmelsen er utformet med tanke på å tilfredsstille kravet i EMK artikkel 6, om at alle har krav på en rettferdig rettergang. Det er derfor i utgangspunktet en presumsjon for at rettshjelpsloven er i tråd med EMK. Det er likevel en forutsetning at rettshjelpsloven tolkes i samsvar med det innholdet EMK har til enhver tid. I den grad EMD har utviklet en mer omfattende rett til fri rettshjelp enn det som følger av rettshjelpsloven, vil det få betydning for tolkning av loven, jf. menneskerettsloven § 3, jf. § 2.

Hva som menes med begrepet rettferdig rettergang følger av artikkel 6 og EMDs tolkning av bestemmelsen. Artikkel 6 garanterer ikke fri rettshjelp i sivile saker, men manglende adgang til fri rettshjelp kan etter omstendighetene utgjøre en krenkelse av retten til domstolsprøving og rettferdig rettergang. Utgangspunktet er at rettshjelpen må være en nødvendig forutsetning for at søkeren i praksis får adgang til å prøve saken for domstolen. Det kan ikke kreves en domstolsavgjørelse uten at det foreligger en tvist som gjelder rettigheter eller forpliktelser etter nasjonal rett.

Etter EMK skal det gjøres en konkret vurdering av om retten til domstolsprøving og en rettferdig rettergang krever at det skal innvilges rettshjelp. I vurderingen tas det utgangspunkt i søkerens økonomiske situasjon. Det avgjørende er om søkeren har tilstrekkelige midler til å føre saken. Det forhold at partene i en tvist har ulike økonomiske forutsetninger for å føre saken, tilsier ikke i seg selv at den med begrenset økonomi har krav på fri rettshjelp. EMK stiller ikke krav om at partene er økonomisk likestilt.

Med grunnlag i EMK artikkel 6 kan det helt unntaksvis være aktuelt å innvilge rettshjelp selv om det økonomiske vilkåret for bistand etter rettshjelpsloven ikke er oppfylt. Det klare utgangspunktet er likevel at rettshjelpsloven, og det økonomiske vilkåret, er utformet for å tilfredsstille vilkåret i EMK artikkel 6.

EMD aksepterer at de enkelte statene setter økonomiske vilkår for å innvilge offentlig rettshjelp. Regelen om økonomisk identifikasjon mellom ektefeller er ifølge rettspraksis også i samsvar med EMK artikkel 6, fordi bestemmelsen har et legitimt formål og er forholdsmessig. I unntakstilfeller kan retten til domstolsprøving og en rettfærdig rettergang etter en konkret vurdering likevel tilsa at det må ses bort fra økonomiske vilkår. I praksis vil dette bare være aktuelt i ekstraordinære tilfeller, der det etter en samlet vurdering fremstår som urimelig å avslå rettshjelp ut fra søkerens totale økonomiske situasjon. Dette kan for eksempel være hvor det offentlige har begått grove overgrep mot søkeren eller brudd på grunnleggende rettigheter etter EMK, og saken det søkes rettshjelp til gjelder oppretting av dette. Det er ikke tilstrekkelig at søkeren selv mener å være utsatt for slike handlinger. Det må derfor legges frem dokumentasjon som underbygger dette.

I vurderingen etter EMK artikkel 6 skal det legges vekt på sakens betydning for søkeren. Dette er et sentralt moment, og sakens viktighet styrer hvor terskelen ligger for å legge vekt på de øvrige momentene. EMD legger stor vekt på om saken gjelder brudd på konvensjonsrettigheter, spesielt om det gjelder retten til liv etter EMK artikkel 2, forbud mot tortur eller umenneskelig eller nedverdiggende behandling, straff etter artikkel 3 eller retten til privat- eller familieliv etter artikkel 8. Det ses generelt hen til om saken er av stor følelsesmessig betydning for søkeren.

Det skal også legges vekt på sakens kompleksitet og omfang, herunder kompleksiteten av de prosessuelle og materielle reglene samt omfanget av saksdokumenter. Det legges dessuten vekt på søkerens evne til å representere seg selv. EMD har i mange saker akseptert at uerfarne parter har måttet føre sin egen sak. I vurderingen av partens evne til å representere seg selv har EMD foretatt både en subjektiv og objektiv vurdering. Det er blant annet sett hen til søkerens bakgrunn og utdanning, partens evne til å føre saken på en effektiv måte og om nasjonal rett stiller krav om å bruke advokat. Er parten pålagt å bruke prosessfullmektig, er dette likevel ikke et moment som automatisk tillegges avgjørende vekt, men som må ses i sammenheng med sakens karakter og øvrige forhold i saken.

Videre kan det legges vekt på om søkeren har gode argumenter for å få medhold i en rettssak. I motsetning til det som gjelder etter rettshjelpsloven, vil det ikke være i strid med EMK å avslå en søknad om fri rettshjelp, dersom det er overveiende sannsynlig at søkeren vil tape saken. Hvor omkostningene i saken vil bli uforholdsmessig store, i forhold til det beløpet søkeren vil kunne bli tilkjent ved dom, er også dette et moment mot innvilgelse. Dette momentet har likevel begrenset vekt når det er konstatert brudd på sentrale konvensjonsrettigheter, spesielt artikkel 2, artikkel 3 og artikkel 8, og dette er dokumentert.

Også det forhold at parten har vært representert av advokat før saken ble bragt inn for retten, og at søkeren allerede har fått prøvd saken for domstolen kan tale mot innvilgelse.

Momentene som er nevnt er ikke uttømmende, og det må i totalvurderingen alltid ses hen til den praksis EMD til enhver tid fører. EMDs praksis er tilgjengelig på Lovdata. For tolkningen av EMK og EMDs praksis vises det også til boken «Den Europæiske menneskerettighedskonvensjon – for praktikere» av Jon Fridrik Kjølbro.

I straffesaker kan en plikt til å innvilge fri rettshjelp følge av artikkel 6 nr. 3 bokstav c. Etter denne bestemmelsen kan den som ikke har tilstrekkelige midler til å betale for juridisk bistand, gis slik bistand hvis rettfærdighetens interesse tilsier det. Bestemmelsen

skal bare anvendes i saker som gjelder illeggelse av straff i EMKs forstand. Spørsmålet om hva som anses som straff har vært behandlet i mange saker for EMD. For eksempel er illeggelse av tilleggsskatt å anse som straff etter EMK, selv om det ikke er det etter norsk rett. Selv om et forhold ikke er straffbart etter norsk rett, må det derfor vurderes om forholdet likevel er å anse som straff etter EMK, slik at det faller inn under artikkel 6 nr. 3 bokstav c.

7.7.2 Folkerettslige forpliktelser overfor den samiske befolkning

Den samiske folkegruppen har et visst krav på en positiv særbehandling når dette er nødvendig for å oppfylle de krav som stilles til statsmyndighetene i Grunnloven § 108, ILO-konvensjonen nr. 169 (om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater) og artikkel 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Norske myndigheter er forpliktet til å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppen skal kunne sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Denne politikken må i størst mulig grad baseres på samenes egne premisser. Det føres derfor en relativt liberal praksis ved innvilgelse av fri rettshjelp i saker som danner grunnlag for den samiske kultur, når det offentliges interesser i saken står imot samiske interesser. Se nærmere St. meld. nr. 41 (1996-97) om norsk samepolitikk og Sivilombudsmannens uttalelser i SOMB-1996-1.

Dersom saken gjelder en tvist mellom to private parter, hvor den ene eller begge er fra den samiske folkegruppen, er det ikke grunnlag for en slik positiv særbehandling. For slike rettsforhold mellom private parter, skal det føres tilsvarende praksis som i saker hvor andre enn samer er involvert. Som eksempel nevnes saker som gjelder grensetviser om beiterettigheter og andre saker som har sitt utspring i næringsvirksomhet knyttet til jord- og skogbruk.

7.8 Salærfastsetting

Spørsmålet om hvem som kan innvilge fri sakførsel er omtalt i punktene 2.7.2 og 2.7.3.

Den domstolen eller det forvaltningsorganet som har saken til behandling fastsetter godtgjøring til prosessfullmektig og eventuelle sakkyndige jf. rettshjelpsloven § 22 siste ledd og salærforskriften § 4 første og andre ledd. Det betyr at retten skal fastsette salæret også når statsforvalteren har innvilget fri sakførsel, jf. rettshjelpsforskriften § 17 første ledd.

Dersom det er holdt rettergangsskritt ved en annen domstol enn den som har hatt hovedsaken, er det den rett som har hatt det rettergangsskrittet arbeidsoppgaven gjelder som skal fastsette og utbetale salæret for dette, jf. salærforskriften § 4 første ledd andre punktum. Tilsvarende skal ankeinstansen fastsette og utbetale salær for arbeid med anken.

Barneverns- og helsenemnda skal i saker etter rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 2 både innvilge fri sakførsel og fastsette salæret.

Når det gjelder selve salærfastsettingen, vises det generelt til forskrift om salær fra det offentlige til advokater mv. (salærforskriften) og forskrift om salær fra det offentlige til advokater mfl. etter faste satser ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkprisforskriften).

8 SAKSOMKOSTNINGER

8.1 Generelt

Saksomkostninger kan dekkes etter ulike bestemmelser og regelsett. Her gis det en oversikt over de vanligste typetilfellene:

- Privat part med fri sakførsel taper mot privat part uten fri sakførsel – tapende part med fri sakførsel kan få dekket motpartens saksomkostninger i saker som nevnt i rettshjelpsloven § 22 fjerde ledd jf. punkt 8.2.
- Privat part med fri sakførsel vinner mot en privat part uten fri sakførsel – tapende part uten fri sakførsel skal legge ned påstand om saksomkostninger til det offentlige, jf. punkt 8.3 og kan søke om ettergivelse av saksomkostninger, jf. punkt 8.4.
- Privat part med fri sakførsel mot privat part med fri sakførsel – tapende part skal betale saksomkostninger til staten, jf. punkt 8.3 og kan søke om ettergivelse av saksomkostninger, jf. punkt 8.4.
- Privat part med fri sakførsel taper mot staten som part – tapende part kan søke om ettergivelse av saksomkostninger som er tilkjent staten, jf. punkt 8.4.

8.2 Sakskostnader til motparten

Motpartens sakskostnader dekkes bare i de tilfellene som er positivt nevnt i rettshjelpsloven § 22 fjerde ledd. Bestemmelsen er uttømmende, dvs. at det ikke er anledning til å søke om dekning av motpartens sakskostnader i andre tilfeller. Det er en forutsetning for at bestemmelsen kommer til anvendelse at rettshjelpsmottakeren er idømt sakskostnadsansvar etter tvisteloven § 20-2.

Når fri sakførsel er innvilget til voldsofre i erstatningssak mot gjerningspersonen, jf. rettshjelpsloven § 16 første ledd jf. § 11 første ledd nr. 4, skal bevillingen også dekke ansvar for motpartens sakskostnader. Bestemmelsen gjelder i praksis når en påstått skadevolder har valgt å bruke privat advokat og den voldsutsatte er dømt til å betale saksomkostningene. Den gjelder bare når erstatningskravet er idømt etter 1. januar 2023, da ny lov om voldserstatning trådte i kraft.

Når fri sakførsel er innvilget til den private part i en sak hvor søksmål er anbefalt av Sivilombudet, skal bevillingen også dekke ansvar for motpartens sakskostnader.

8.3 Saksomkostninger til det offentlige

Prosessfullmektigen har plikt til å legge ned påstand om saksomkostninger til det offentlige dersom parten har fri sakførsel, jf. rettshjelpsloven § 23 første ledd.

Dette gjelder ikke i saker hvor et departement eller en annen etat som blir finansiert over statsbudsjettet, er motpart, se blant annet HR-2022-533-A avsnitt 65 mv. Det gjelder heller ikke hvor partene er innvilget fri sakførsel etter rettshjelpsloven § 16 første ledd, jf. § 11 første ledd nr. 4, dvs. i sak om erstatning til voldsofre. Den som fremmer erstatningskrav mot den påståtte skadevolderen i en voldssak, kan ikke bli dømt til å betale statens sakskostnader. Det samme gjelder motparten.

Når det legges ned påstand om saksomkostninger til det offentlige, bør prosessfullmektigen også legge ned påstand om saksomkostninger til den som har mottatt fri sakførsel (den benefiserte part) personlig, for utgifter som ikke faller inn under fri sakførselbevillingen, for eksempel egenandelen som parten skal betale.

Etter rettshjelpsloven § 23 andre ledd, kan retten samtykke i at en sak begjæres hevet som forlikt uten at det nedlegges påstand om saksomkostninger til det offentlige.

Bestemmelsen gjelder både rettslige og utenrettslige forlik. Ved rettens vurdering bør det særlig legges vekt på om det kan antas at parten, selv om vedkommende hadde ført saken uten offentlig støtte, ville ha gått med på forliket uten å få saksomkostninger. Det forutsettes at det dreier seg om et reelt forlik. Hvis saken heves fordi motparten frafaller kravet, jf. tvisteloven § 18-4, er det ikke adgang til å gi slikt samtykke.

Når en part med fri sakførsel har vunnet og fått tilkjent saksomkostninger skal omkostningskravet ikke umiddelbart overdras til det offentlige dersom motparten er søkegod. Ordinær oppfyllelse av kravet skal prinsipielt finne sted. Utbetaling av fri sakførsel, med tilsvarende overdragelse av omkostningskravet til det offentlige, skal først skje dersom kravet ikke oppfylles.

Det kreves i praksis ikke at den benefiserte part skal måtte ta skritt for å tvangsinndrive kravet. Omkostningskravet skal transporteres til staten ved det organ som har dekket omkostningene til fri sakførsel. Prosessfullmektigen må skrive vanlig arbeidsoppgave. Dersom saksomkostningene overstiger det offentlige salæret, kan det offentlige ikke drive inn mer enn salærets størrelse, jf. punkt 2.9.

Når det offentlige blir tilkjent saksomkostninger i en benefisert sak, sendes utskrift av dommen eller kjennelsen til Statens innkrevingssentral med oppfordring om å kreve eller drive inn saksomkostningene.

8.4 Ettergivelse av saksomkostninger til det offentlige

Ved kgl.res. av 3. september 2010 gitt i medhold av Stortingets vedtak av 10. februar 1988, er Justis- og beredskapsdepartementet tildelt fullmakt til å ettergi blant annet saksomkostninger til staten i saker med fri rettshjelp (benefiserte saker). Med benefisert sak menes en sak hvor en av partene er innvilget fri sakførsel. Departementets kompetanse er delegert videre til Statens sivilrettsforvaltning og til Statens innkrevingssentral, jf. Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv G-08/2010.

En anmodning om ettergivelse skal være skriftlig og sendes til States innkrevingssentral dersom kravets hovedstol (det opprinnelige beløpet kravet er på) er på inntil 1,5 G, og til Statens sivilrettsforvaltning dersom kravets hovedstol er høyere enn dette.

Retningslinjene for statens behandling av anmodninger om ettergivelse av sakskostnader, både i benefiserte saker og i saker der staten er part, er gitt i Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv G-09/2010.

Justis- og beredskapsdepartementet har fullmakt til å ettergi saksomkostninger til staten i søksmål der staten er part når særlige forhold taler for det, jf. kgl.res. punkt 2.

Avgjørelsen treffes av vedkommende fagdepartement så lenge dette ikke har fattet beslutning om at innfordring skal settes i verk. Har fagdepartementet truffet beslutning om innfordring, skal søknaden avgjøres av Finansdepartementet.

9 INTERNASJONAL FRI RETTSHJELP

9.1 Konvensjoner og søknad om fri rettshjelp

Regelverket om internasjonal fri rettshjelp er begrenset. Viktigst for Norge er Haagkonvensjonen om den sivile prosess av 1. mars 1954. Konvensjonen gjelder fri sakførsel. Etter artikkel 20 skal borgere av de kontraherende statene ha samme adgang til fri sakførsel i de øvrige kontraherende stater som landets egne borgere, etter lovgivningen i den staten hvor det søkes om rettshjelp. Opplysninger om hvilke land som har ratifisert konvensjonen finnes på nettsiden www.hcch.net.

Norge har også ratifisert Europarådskonvensjonen om oversendelse av søknader om fri rettshjelp av 27. januar 1977. For Norge trådte konvensjonen i kraft 25. juli 1977.

Konvensjonen sikrer faste rutiner for oversendelse av søknader om rettshjelp mellom konvensjonsstatene. En oversikt over hvilke stater som har ratifisert konvensjonen finnes på nettsiden www.conventions.coe.int.

Søknad om fri sakførsel kan fremmes i staten søkeren bor til vanlig. I Norge skal en søknad om bistand i utlandet sendes til Justis- og beredskapsdepartementet, som videresender den til det aktuelle landets myndigheter. Departementet er også kompetent myndighet til å motta søknader fra utlandet. Slike søknader videresendes til behandling til den domstol eller det forvaltningsorgan som skal behandle saken, når disse har kompetanse til å ta stilling til spørsmålet om fri sakførsel, jf. rettshjelpsforskriften § 17. I andre tilfeller sendes søknaden til Statsforvalteren i Buskerud, Østfold, Oslo og Akershus, jf. punkt 2.4.

Søknaden med bilag skal utarbeides på mottakerstatens offisielle språk eller det skal vedlegges en oversettelse til dette språket. Alle kontraherende stater er likevel forpliktet til å godta søknader som er skrevet på engelsk eller fransk, eller oversatt til ett av disse språkene. Når det gjelder innhold og bilag, bør søknadene i utgangspunktet inneholde de samme opplysninger og dokumenter som søknader om fri rettshjelp i Norge, jf. punkt 2.6.

En del land godtar at søknaden sendes direkte fra søkeren i Norge til den instansen i utlandet som skal avgjøre søknaden om fri rettshjelp, uten at søkeren bruker fremgangsmåten i konvensjonene nevnt ovenfor. Dette vil som regel være en enklere og raskere prosess. På samme måte kan en søker i utlandet sende søknaden direkte til domstolen eller forvaltningsorganet som skal behandle saken i Norge, eller til Statsforvalteren i Buskerud, Østfold, Oslo og Akershus. Søkere i utlandet kan også kontakte en advokat i Norge med forespørsel om vedkommende kan bistå med å søke om fri rettshjelp.

9.2 Rettshjelp til utlendinger i sak i Norge

Utlendinger som søker fri rettshjelp i Norge, skal behandles på samme måte som personer som er bosatt i Norge. Søknaden behandles etter de alminnelige reglene for fri rettshjelp. Se punkt 2.2.

9.3 Rettshjelp til norske borgere i sak i utlandet

Etter rettshjelpsloven § 4 andre ledd første punktum skal bistand etter rettshjelpsloven som hovedregel gjelde oppdrag som det er naturlig at en advokat her i riket utfører.

Fri sakførsel kan bare gis i saker som behandles av norsk domstol eller forvaltningsorgan, jf. § 4 andre ledd andre punktum. Se også punkt 2.2.

Personer som bor i Norge og som er involvert i en sak som pågår i utlandet, er dermed i utgangspunktet avhengig av rettshjelptilbudet i domstollandet. Når det aktuelle landet har sluttet seg til konvensjonen om sivilprosess av 1. mars 1954, har personer som bor i Norge krav på samme rettshjelpytelser som landets egne innbyggere.

Justis- og beredskapsdepartementet kan formidle en søknad om fri sakførsel til domstollandets myndigheter. Til en del land kan søker velge å søke direkte, se punkt 9.1. I mange land er rettshjelpsreglene mindre gunstige enn de norske, slik at søker ikke kan regne med å få fri rettshjelp i utlandet selv om det ville blitt gitt slik bistand i Norge. Fordi rettshjelpsloven er subsidiær andre dekningsmuligheter, må det likevel som hovedregel alltid først søkes om bistand etter det aktuelle landets rettshjelpsordning. Bare hvor slik bistand blir avslått eller det er klart at det aktuelle landet ikke har en rettshjelpsordning, vil utgiftene kunne dekkes etter rettshjelpsloven, jf. § 5 og kapittel 3.

Det følger av § 4 andre ledd andre punktum at det unntaksvis kan innvilges fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan etter reglene i rettshjelpsloven § 12. Bistand etter denne bestemmelsen kan bare innvilges som fritt rettsråd. Dette gjelder selv om bistanden knytter seg til en sak for utenlandsk domstol, jf. punkt 7.1.

Etter rettshjelpsloven § 12 kan fritt rettsråd ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan innvilges helt eller delvis til den som oppfyller det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp, jf. rettshjelpsloven § 11 andre og tredje ledd og rundskrivet kapittel 4. Innvilgelse av fritt rettsråd etter § 12 første ledd forutsetter at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. § 12 tredje ledd og punkt 7.6 om urimelighetskriteriet.

Etter § 12 første ledd nr. 1 kan det ytes fritt rettsråd til den som er part i sak som er tatt til behandling av Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD). Saken faller inn under bestemmelsen når den er kommunisert til norske myndigheter, dvs. når EMD har bedt norske myndigheter om en uttalelse i saken, før den eventuelt tas til videre behandling.

Det er ikke en forutsetning for å søke om fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 12 første ledd nr. 1 at det først er søkt om bistand etter EMDs egen rettshjelpsordning. I praksis dekker EMDs ordning bare en mindre del av nødvendig bistand, jf. punkt 4.16 i informasjonsskriv fra EMD

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/q_a_lawyers_guide_echr_eng_.

Reglene om EMDs rettshjelpsordning er nedfelt i EMDs prosedyrereglement; Rules of court regel 105-110 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Rules_Court_ENG_. For å få fri rettshjelp etter denne ordningen, må saken ha kommet så langt i prosessen at staten har inngitt tilsvarende svar til EMD. Det er også et vilkår at det er nødvendig med juridisk bistand for å kunne føre saken for domstolen, og at parten selv ikke har midler til å bekoste den.

Etter § 12 første ledd nr. 2 gis bistand også til den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25.oktober 1980 art. 3. Det samme gjelder for den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge og politiet har registrert et barn som savnet eller det er opprettet straffesak om barnebortføring. Bestemmelsen omfatter bare dekning av utgifter til bistand fra utenlandsk advokat. Se nærmere om dette under punkt 9.4 om barnebortføringssaker.

I andre saker for utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan kan det unntaksvis helt eller delvis innvilges fritt rettsråd når særlige grunner taler for det, jf. § 12 andre ledd. Det er en forutsetning at det først er søkt om bistand i det aktuelle landet, jf. rettshjelpsloven § 5. Rettshjelpsloven § 12 andre ledd er en snever unntaksbestemmelse som forutsetter at det er ekstraordinære forhold i saken. Det skal føres en meget restriktiv praksis i saker som faller inn under § 12 andre ledd. Bestemmelsen gjelder både dekning av utgifter til bistand fra advokat i utlandet og fra norsk advokat i Norge. Se punkt 9.4.2 når det gjelder bistand fra norsk advokat ved barnebortføring fra Norge til utlandet.

Bestemmelsen vil blant annet kunne anvendes i alvorlige straffesaker i utlandet. Personer som er utsatt for straffeforfølgning i utlandet vil ha et ønske om tilgang til best mulig juridisk bistand, uten hensyn til økonomiske rammer. Dette kan likevel ikke tillegges avgjørende vekt i en vurdering av om det skal innvilges fri rettshjelp. Dersom det er mulig å få oppnevnt offentlig forvarer i landet hvor straffesaken pågår, anses i utgangspunktet søkers grunnleggende rettsikkerhet ivaretatt gjennom forsvarerordningen i det aktuelle landet. Bare dersom denne er av en slik karakter at den åpenbart ikke ivaretar søkers grunnleggende rettsikkerhet, kan det være aktuelt å innvilge bistand etter rettshjelpsloven. Det bør innhentes en uttalelse fra den norske utenrikstjenesten (ambassade/konsulat) om kvaliteten på forsvarerordningen, dersom det er tvil om denne ivaretar søkerens grunnleggende rettsikkerhet.

Bistand til tiltalte kan gis etter en konkret vurdering av sakens art og straffens karakter/lengde. I praksis innvilges det kun bistand i saker hvor vedkommende står i fare for å bli idømt dødsstraff, fengsel på livstid eller en langvarig fengselsstraff. Praksis tilsier at fengselsstraffen som risikeres som hovedregel må være 10 år eller mer. Dette er likevel ingen absolutt grense, jf. momentene som ellers blir vektlagt. Videre legges det stor vekt på tiltaltes reelle mulighet til å få ivaretatt sitt grunnleggende rettsikkerhetsbehov. Det bør også ses hen til søkerens tilknytning til det aktuelle landet, blant annet hvor lenge vedkommende har oppholdt seg i utlandet. Det er generelt større grunn til at det offentlige skal bistå personer som er på ferie eller har annet kortvarig opphold i utlandet, enn personer som har bodd lenge i eller bosatt seg i utlandet. Ved å bosette seg i utlandet må vedkommende i en viss grad anses å ha akseptert det aktuelle landets rettssystem.

Bistand etter § 12 andre ledd kan i utgangspunktet også omfatte bistand til fornærmede eller etterlatte i alvorlige straffesaker i utlandet. Når det eksisterer et tilbud om juridisk bistand i det aktuelle landet, legges det likevel som hovedregel til grunn at behovet for bistand i tilstrekkelig grad ivaretas av denne ordningen og/eller den lokale påtalemyndigheten. Normalt anses det ikke å være behov for bistand fra norsk advokat i slike saker.

Dersom fornærmede/etterlatte ikke gis et tilbud som tilfredsstiller de grunnleggende behovene for juridisk bistand i landet den straffbare handlingen ble begått, innvilges

likevel fritt rettsråd om det ville blitt oppnevnt bistandsadvokat etter straffeprosessloven om saken gikk for en norsk domstol. Det er et vilkår for å få innvilget slik bistand at det økonomiske vilkåret for rettshjelp er oppfylt.

9.4 Barnebortføringssaker

Generelle regler om barnebortføring er gitt i lov av 8. juli 1988 nr. 72 om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar mv. og tilbakelevering av barn (barnebortføringsloven). Loven har ikke regler om rettshjelp i barnebortføringssaker. Bestemmelser om saksomkostninger og advokatbistand finnes likevel både i Haagkonvensjonen av 25. oktober 1980 (barnebortføringskonvensjonen) og i Europarådskonvensjonen av 20. mai 1980, se Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv G-06/15 om barnebortføring.

9.4.1 Anmodning til Norge om tilbakelevering av barn til utlandet

Når det med hjemmel i Haagkonvensjonen 1980 søkes om tilbakelevering av et barn fra Norge til utlandet, bør søknader om fri rettshjelp sendes direkte fra søkeren i utlandet eller dennes norske advokat til Oslo tingrett. Dette av hensyn til tidsaspektet i saken. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er norsk sentralmyndighet etter Haagkonvensjonen 1980. Dersom en søknad om fri rettshjelp sendes dit, skal Bufdir være behjelpelig med å videresende den til Oslo tingrett. Oslo tingrett skal ta stilling til spørsmålet om tilbakelevering, jf. barnebortføringsloven § 13.

Søknad om fri rettshjelp behandles av domstolen etter rettshjelpsloven § 16 andre ledd nr. 4, jf. rettshjelpsforskriften § 17 og punkt 2.7.2.

Den som har fått sitt barn ulovlig bortført, jf. Haagkonvensjonen 1980 art. 3, kan få innvilget fri sakførsel dersom betalingsevnen ikke overstiger fem ganger folketrygdens grunnbeløp, jf. rettshjelpsloven § 16 andre ledd, og rundskrivet kapittel 4. Krav til dokumentasjon av utlendingers inntekts- og formuesforhold skal vurderes noe mer liberalt enn for norske statsborgere. Dette fordi krav om detaljert dokumentasjon kan forsinke barnebortføringssaken, som ifølge konvensjonen skal behandles så raskt som mulig. Utenlandske oppgaver om inntekts- og formuesforhold kan heller ikke uten videre sammenlignes med norske, blant annet på grunn av ulike skatteregler. Det er derfor tilstrekkelig at det foretas en relativt summarisk kontroll av økonomiske opplysninger fra utenlandske søkere. I utgangspunktet skal søkerens egne opplysninger legges til grunn, men disse bør likevel være bekreftet av for eksempel arbeidsgiver, advokat, lokal offentlig myndighet eller sentralmyndigheten i den stat som krever tilbakelevering. Et visst minimum av dokumentasjon må likevel kreves. Dersom økonomiske opplysninger mangler helt, eller er for mangelfulle, vil Bufdir være behjelpelig med å innhente supplerende opplysninger.

Innvilgelse av fri sakførsel etter rettshjelpsloven § 16 andre ledd nr. 4 forutsetter at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelpsloven § 16 femte ledd og punkt 7.6 om urimelighetskriteriet.

Fri sakførsel til søkere i utlandet omfatter utgifter til advokat i Norge, jf. rettshjelpsloven § 4 andre ledd. Det kan også søkes om dekning av egne vesentlige og nødvendige utgifter i forbindelse med bistanden, jf. rettshjelpsloven § 22 andre ledd. Dette vil for eksempel være utgifter til oversettelser. Utgifter i forbindelse med reise og opphold dekkes normalt

ikke. Unntak kan gjøres hvor det kan sannsynliggjøres at personlig fremmøte er helt nødvendig for å ivareta søkerens og barnets interesser i saken, og det godtgjøres at søkeren ikke kan få dekket dette via rettshjelpsordninger eller andre støtteordninger i hjemlandet. Søkerens eventuelle utgifter til forberedende advokatbistand i hjemlandet skal ikke dekkes.

Dersom det søkes om fri sakførsel til å anke en kjennelse som avslår tilbakelevering, har søker fått bistand til å prøve saken i en instans. I den forbindelse vises det til urimelighetsvurderingen i punkt 7.6.

Underretning om utfallet av rettshjelpsøknaden skal gis direkte fra domstolen til søkeren i utlandet. Dette gjelder også når en søknad om fri rettshjelp er fremmet via Bufdir.

Dersom søkeren i utlandet søker om fritt rettsråd til bistand fra en advokat i Norge, for eksempel til å forsøke å få til en minnelig løsning av saken uten domstolsbehandling, skal søknaden vurderes etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. En slik søknad behandles av Statsforvalteren i Buskerud, Østfold, Oslo og Akershus.

Det fremgår av Europarådskonvensjonen 1980 art 5 nr. 3 at konvensjonsstatene ikke kan kreve betaling for å behandle en anmodning om anerkjennelse eller fullbyrding etter konvensjonen. Dette gjelder også dekning av utgifter til rettssak og advokatbistand. Dersom det innledes rettslige forhandlinger om sakens realitet, gjelder de alminnelige reglene om fri rettshjelp, dvs. at saken behandles av statsforvalteren.

Søknad om fri rettshjelp fra saksøkte (bortføreren), behandles etter rettshjelpslovens alminnelige regler, jf. rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd og § 16 fjerde ledd, uansett hvilken av konvensjonene saken er reist etter. Bortfører skal sende søknaden til Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus, se punkt 2.4.

I disse sakene føres det generelt en restriktiv praksis, fordi det i alminnelighet vil være urimelig at det offentlige yter bistand til personer som utfører en barnebortføring. Se punkt 7.6 om at det vil være urimelig å gi fri sakførsel hvis saken har sitt utspring i forhold som søkeren selv har ansvaret for. I vurderingen av sakens støtteverdighet legges det derfor stor vekt på om søkeren er den som er anført som bortfører.

I saker hvor det kan stilles berettiget spørsmål ved om det faktisk foreligger en ulovlig bortføring kan det gjøres unntak fra dette utgangspunktet. Det samme gjelder når retten har kommet til at det ikke forelå en ulovlig bortføring. I slike tilfeller kan det søkes om etterbevilning av fri rettshjelp, jf. punkt 2.8. At retten har kommet til at barnet ikke kan tilbakeleveres, jf. barnebortføringsloven § 12, er ikke i seg selv et avgjørende moment for å fravike den restriktive praksisen som gjelder for bortfører.

9.4.2 Anmodning fra Norge om tilbakelevering av barn fra utlandet

Utgifter til rettshjelp til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan i forbindelse med tilbakelevering av barn fra utlandet til Norge skal prinsipalt søkes dekket etter bestemmelsen i Haagkonvensjonen 1980 art. 26. Det vil si at slike utgifter primært skal dekkes av landet som barnet er bortført til. Bufdir, som sentralmyndighet etter nevnte konvensjon, kan videreformidle en slik søknad til det aktuelle landet.

Mange land har likevel tatt forbehold når det gjelder dekning av utgifter i forbindelse med tilbakeføringen. Opplysninger om dette finnes på nettsiden til Haagkonferansen ([HCCH | Child Abduction Section](#)). Selv om det aktuelle landet har tatt forbehold om at slike

utgifter ikke skal dekkes automatisk, må det likevel først søkes om fri rettshjelp i vedkommende stat før det kan søkes norske myndigheter om fri rettshjelp. Søkeren må legge frem dokumentasjon for inntekts- og formuesforhold. Søknad om fri rettshjelp kan fremmes i utlandet selv om søkeren overskrider det økonomiske vilkåret i Norge. Ved søknad etter Europarådskonvensjonen av 1980 må søkeren opplyse om vedkommende ønsker advokatbistand i utlandet.

Dersom søkeren i Norge har fått avslag på søknad om fri rettshjelp i det aktuelle landet eller det er klart at vedkommende stat ikke har en rettshjelpsordning, kan det søkes statsforvalteren i Buskerud, Østfold, Oslo og Akershus om fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 12 første ledd nr. 2. Er det klart at det aktuelle landet bare har en begrenset rettshjelpsordning, eller det må forventes at behandlingen av søknaden vil ta uforholdsmessig lang tid kan en subsidiær søknad straks sendes Statsforvalteren i Buskerud, Østfold, Oslo og Akershus, jf. punkt 2.4. Statsforvalteren skal i disse tilfellene ta uttrykkelig forbehold om refusjon etter rettshjelpsloven § 8 første ledd.

Bistand fra utenlandsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet

Det følger av rettshjelpsloven § 12 første ledd nr. 2, jf. § 4 andre ledd siste punktum, at den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge kan få innvilget fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan. Bestemmelsen gjelder bare bistand fra advokat i utlandet. Det er i utgangspunktet ikke nødvendig med bistand fra norsk advokat i slike saker, jf. nedenfor om bistand fra norsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet.

Det er et absolutt vilkår at barnet er ulovlig bortført fra Norge, jf. Haagkonvensjonen 1980 art. 3, eller at barnet er ulovlig bortført fra Norge og politiet har registrert et barn som savnet eller det er opprettet en straffesak om barnebortføring. Se også Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv om internasjonal barnebortføring, G-06/15. Videre er det et vilkår at søkeren fyller det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp, jf. rettshjelpsloven § 12 første ledd jf. § 11 andre og tredje ledd og rundskrivet kapittel 4.

Bistand etter rettshjelpsloven § 12 første ledd nr. 2 forutsetter videre at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelpsloven § 12 tredje ledd og punkt 7.6 om urimelighetskriteriet. Den som får innvilget fritt rettsråd etter § 12, kan også søke om dekning av egne vesentlige og nødvendige utgifter i anledning barnebortføringssaken, jf. § 14 andre ledd og punkt 6.2.2. Slike utgifter vil for eksempel være dekning av reise og opphold i anledning rettsmøtet i utlandet og oversettelse av dokumenter. I tillegg vil reise- og oppholdsutgifter kunne dekkes dersom en slik reise vil ha betydning for sakens rettslige stilling, for eksempel dersom det er nødvendig av hensyn til sakens opplysning/gjennomføring eller for å få til en tilbakeføring, eller det er andre forhold knyttet til barnets sikkerhet som gjør det nødvendig. I hvilken utstrekning en slik reise skal dekkes vil bero på en konkret vurdering, der det blant annet ses hen til utgiftenes størrelse sett opp mot reisens nødvendighet og sakens kompleksitet. Det vil bare helt unntaksvis være aktuelt å dekke reise- og opphold for norsk advokat.

Utgifter til etterforskning dekkes ikke etter rettshjelpsloven.

Bistand fra norsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet

I barnebortføringssaker som faller inn under Haagkonvensjonen 1980 er Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) sentralmyndighet. Det samme gjelder i saker som faller inn under Haagkonvensjonen 1996.

Barnebortføringssaker utenfor konvensjonssamarbeidene behandles av Utenriksdepartementet. Når et barn bortføres til en stat som Norge ikke har inngått konvensjonssamarbeid med må saken løses gjennom en minnelig ordning mellom foreldrene, eller gjennom en rettssak i landet barnet er bortført til.

Bufdir bistår med å formidle søknader om tilbakelevering til andre medlemsstater, koordinere kontakt mellom norske og utenlandske myndigheter og mellom myndigheter og privatpersoner, samt yte generell veiledning om reglene i Haagkonvensjonen 1980.

Dersom den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge likevel mener det er nødvendig med bistand også fra norsk advokat i Norge, må det søkes uttrykkelig om dette. Søknaden behandles som fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 fjerde ledd. Dette er en unntaksbestemmelse som gir begrenset adgang til å innvilge fritt rettsråd, jf. punkt 6.5.1. En barnebortføringssak er likevel av en slik karakter at den i alminnelighet må anses å berøre søkeren i særlig sterk grad.

Det må i utgangspunktet være spesielle forhold ved saken, før det anses å være behov for bistand utover det som følger av det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt. Det kan i så fall innvilges fritt rettsråd med inntil stykkprisen, jf. stykkprisforskriften § 5 fjerde ledd. Bistand utover dette forutsetter at det er særlige omstendigheter ved saken som begrunner en timebruk utover det dobbelte av fastsatt stykkpris, jf. rettshjelpsforskriften § 15. Ved vurderingen skal det blant annet legges vekt på sakens karakter dvs. om saken er spesielt komplisert, fastlåst eller langvarig. Ellers ses det hen til forhold ved søkeren, herunder om søkeren er i en situasjon som gjør at vedkommende har behov for bistand utover det myndighetene kan gi.

Med hilsen

Wenche Bjørland
fung. seksjonsleder

Vivi Danielsen
fagdirektør

Elektronisk godkjent